

ČASOPIS PRE KNIHOVNÍCTVO

KNIŽNICA

LEGISLATÍVA

VÝROČIA KNIŽNÍC

ŠKOLSKÉ KNIŽNICE

BIBLIOGRAFIA

ARCHITEKTÚRA KNIŽNÍC

RECENZIE

KNIŽNÁ KULTÚRA

BIOGRAFISTIKA

štvrtročník
číslo 04
2020
ročník XXI.

2020

**Premeny múzy
alebo
Ženy nového veku**

26. 11. 2020 — 16. 5. 2021

Literárne múzeum SNK

číslo 4 | 2020 | ročník XXI.

vydáva Slovenská národná knižnica

www.snk.sk

ISSN: 1336-0965

Zodpovedný redaktor

Mgr. Eva Barnišinová

e-mail: eva.barnisinova@snk.sk

tel.: 0915 071 840

Výkonný redaktor

PhDr. Eva Hatarová

e-mail: eva.hatarova@snk.sk

tel.: +421 43/2451 277

Technické a grafické spracovanie

Mgr. Jana Nemcová

Adresa redakcie

Slovenská národná knižnica

Nám. J. C. Hronského 1

036 01 Martin

e-mail: redakcia@snk.sk

tel.: +421 43/2451 304, 277

Redakčná rada

Ing. Katarína Krištofová, PhD.

Mgr. Katarína Buzová, PhD.

Mgr. Szabolcs Dancs

PhDr. Jana Huňová

Mgr. Iveta Hurná

Katarzyna Ślaska

Mgr. Michal Sliacky

Ing. Silvia Stasselová

Mgr. Norbert Végh

Časopis vychádza 4-krát ročne
v elektronickej verzii.

<https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/casopis-kniznica/archiv-kniznica.html>

Imprimované: 14. 12. 2020

Necením si nikoho, kto dnes nie je múdrejší ako včera.

Tento výrok som, vážení čitatelia, štyri roky čítavala každé ráno počas stredoškolského štúdia, keďže bol na nástenke oproti mojej skrinke. Stotožňovala som sa s ním vtedy a stotožňujem sa s ním aj teraz.

Táto veta pripisovaná Abrahamovi Lincolnovi je dodnes aktuálna a dovoľm si tvrdiť, že dôležitosť jej posolstva je v súčasnosti ešte viac žiadaná. Kolkí sú ľahko ovplyvniteľní masovo sa šíriacimi správami, ktoré sú neraz neoverené, nepodložené relevantnými faktami, bez uvedenia autora či zdroja s cieľom vyvolať chaos a, nanešťastie, aj nenávisť. Zdravý sedliacky rozum a prirodzená inteligencia dostávajú „facku za fackou“ a do popredia sa derú pochlebovači či manipulátori, ktorí prekračujú pomyselné hranice slušnosti, ohľaduplnosti, morálky, disciplíny, korektnosti, diplomatického správania a etiky. Čo je ešte horšie, masívne získavajú obdiv a ich bezduché argumenty, založené na ohováraní a nepodložených faktach sú citovanými a verejne prezentovanými informáciami často bez toho, aby sa niekto unúval skúmať pozadie, spájať súvislosti, rozmýšľať v širšom kontexte, žiadať vysvetlenia a dôkazy. Prečo? Lebo kvalitné overené a relevantné informácie si žiadajú čas, podrobnú analýzu a dôslednú diskusiu. A na to predsa v súčasnej dobe nie je čas, keďže už včera bolo neskoro urobiť to, čo je naplánované na zajtra. Uviazli sme v akejsi hoaxovej bubline a nie a nie ju splasnúť. Práve naopak. Špekulátori a manipulátori – či už jedinci alebo skupiny – si obzvlášť dávajú záležať na jej neustálom nafukovaní.

Našťastie, ešte sa nájdu jedinci, organizácie či médiá, opierajúce sa o overené fakty, prezentované rešpektovanými autoritami. Dovoľm si tvrdiť, že časopis *Knižnica* k nim právom patrí. Aj pri príprave tohto čísla sme oslovili odborníkov z univerzitného a knižničného prostredia, ktorí podkryli časť svojho vedeckého výskumu či bádania. Výsledkom je sedemnást odborných štúdií a príspevkov, venovaných zaujímavým postrehom z oblasti legislatívy, bibliografie, biografistiky, knižnej kultúry i architektúry knižníc, ktoré tvoria obsahovú náplň posledného tohtoročného čísla.

Ďakujeme za prejavenu priazeň a vynikajúcu spoluprácu. Zaželajme si spolu do nového roka veľa pozitívnej energie a čas naplnený snami, túžbami a ideálmi. Aby sme boli ľuďmi, ktorí chcú spraviť svet krajším.

Prajem nám všetkým, aby sme mali silu prekonať to, čo sa zmeniť nedá. Mať odvahu prekonať to, čo sa zmeniť dá. A najmä múdrosť, aby sme dokázali rozlíšiť jedno od druhého.

Prajem príjemný čitateľský zážitok.

Mgr. Eva Barnišinová
zodpovedný redaktor

Uverejnené názory vyjadrujú stanoviská autorov, ktorí sú garantom obsahovej správnosti príspevku. Redakcia si vyhradzuje právo robiť v texte štylistické úpravy a jazykové korektúry a v prípade potreby krátiť príspevky. Nevyžiadané rukopisy redakcia nevracia.

Pokyny pre autorov príspevkov nájdete na <https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/pokyny-pre-autorov.html>

OBSAH / TABLE OF CONTENTS

ŠTÚDIE

Studies

- 6/ **Potenciál výskumov používateľskej skúsenosti detí pri uplatňovaní participatívneho dizajnu v systémoch PAC**
The Potential of Child User Experience Research Within the Application of Participatory Design in OPAC Systems
Zuzana Struháriková

LEGISLATÍVA

Legislation

- 15/ **Lex korona a povinné výťažky**
Lex Korona Law and Legal Deposit
Juraj Valko

VÝZNAMNÉ VÝROČIA

Major Anniversaries

- 22/ **50 rokov so štatútom Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici**
50 years With the Status of the State Scientific Library in Banská Bystrica
Oľga Doktorová
- 29/ **120 rokov Mestskej knižnice v Bratislave**
120th Anniversary of the Bratislava City Library
Michaela Kučová

ŠKOLSKÉ KNIŽNICE

School Libraries

- 33/ **Školské knižnice ako informačné a kultúrne centrá škôl**
School Libraries as Information and Cultural Centres of Schools
Rozália Cenigová

- 38/ **Analýza stavu školských knižníc za rok 2019**

Analysis of the State of School Libraries in 2019

Rozália Cenigová

BIBLIOGRAFIA

Bibliography

- 46/ **The value of our digital collections and services based on library standards. Analysis of the electronic archive and database**
Hodnotenie digitálnych zbierok a služieb na základe knižničných noriem. Analýza elektronického archívu a databázy
Rita Radó

ARCHITEKTÚRA KNIŽNÍC

Library Architecture

- 54/ **Funkčný dizajn a moderná architektúra knižníc**
Functional Design and Contemporary Architecture of Libraries
Michaela Kučová

RECENZIE

Reviews

- 59/ **Zo zahraničnej odbornej literatúry**
Foreign Specialized Literature Summary
Jacek Wojciechowski

KNIŽNÁ KULTÚRA

Book Culture

- 72/ **TALVJ a slovanstvo v zrkadle dejín slovenskej literatúry (2. časť)**
Talvj and Slavs in the Mirror of the History of Slovak Literature. Part 2
Anna Jónasová

85/ **Po stopách jedného exulanta a jeho denníka**

In the Footsteps of an Exile and His Diary

Lucia Lichnerová

96/ **Jozef Mak a jeho status nemanželského syna**

Jozef Mak and His Status as an Illegitimate Son

Jaroslav Vlnka

BIOGRAFISTIKA

Theory of Biography

102/ **Menej známa tvár J. C. Hronského. 60. výročie úmrtia**

The Lesser-Known Side of J. Ciger Hronský. The 60th Anniversary of His Death

Peter Cabadaj

107/ **Sto rokov od narodenia Michala Lacka**

100th Anniversary of Michal Lacko's Birth

Marek Rímsky

PRIPOMÍNAME SI ...

Commemorating...

110/ **Za Štefanom Hanakovičom**

Štefan Hanakovič Passed Away

Peter Cabadaj

115/ **Málokto sa v detstve vyhol jej obrázkom. Zomrela Božena Plocháčňová**

Hardly Anybody Could Avoid Her Pictures. Božena Plocháčňová Passed Away

Peter Cabadaj

117/ **Za Ivanom Chalupeckým (1932 – 2020)**

Ivan Chalupecký Passed Away

Marek Rímsky

POTENCIÁL VÝSKUMOV POUŽÍVATEĽSKEJ SKÚSENOSTI DETÍ PRI UPLATŇOVANÍ PARTICIPATÍVNEHO DIZAJNU V SYSTÉMOCH OPAC

MGR. ZUZANA STRUHÁRIKOVÁ

With the expansion of the user-oriented approach, the attention to the exclusive orientation on the functionality of the system itself has no longer been paid. Users with specific information needs and user requirements, to which system developers were forced to respond, became more and more important. In addition, the diffusion of information and communication technologies into the individual's daily life has led to the consideration of diverse user groups, including children, whose limited information and digital competences often prevent the effective use of information systems aimed primarily at the adult user. Therefore, the concept of user experience and participatory design, based on the real needs and requirements of potential users, comes to the fore among experts dealing with the usability of web interfaces of Online Public Access Catalogue (OPAC) systems. The paper deals with previous findings in the field of the information behaviour of children while interacting with online library catalogues and with the consideration degree of the resulting criteria in designing OPAC systems used in Slovakia. It also maps previous efforts to apply participatory design linking the requirements and expectations of child users with the design and functioning of library information systems, while evaluating the potential of participatory design in relation to the issue.

Keywords: user experience, child users, participative design, online catalogues, OPAC

 zuzana.struharikova@uniba.sk

 Filozofická fakulta
Univerzity Komenského,
Katedra knižničnej
a informačnej vedy, Bratislava

 www.fphil.uniba.sk

ÚVOD

Problematika používateľskej skúsenosti detí pri interakcii s online katalógmi knižníc sa stala predmetom záujmu odborníkov už začiatkom 90. rokov, keď sa ukázalo, že spôsoby navrhovania a fungovania knižnično-informačných systémov nezodpovedajú informačným kompetenciám detských používateľov. Hoci sa problematike používateľskej skúsenosti a prívetivosti webových rozhraní dodnes venuje značná pozornosť, systémy OPAC sú v súčasnosti skôr v úzadí. Aj preto ostáva spôsob ich navrhovania a fungovania do dnešných dní prakticky nemenný, a to aj napriek preukázateľnému potenciálu vo vzťahu k rôznym vekovým skupinám používateľov verejných knižníc.

Prechod od systémovo orientovaných prístupov k systémom orientovaným na používateľa viedol k postupnému uvedomovaniu si mnohých nedostatkov, súvisiacich najmä s ich vzďalovaním od reálneho sveta, a teda aj od bežných používateľov. Do popredia sa tak dostala problematika použiteľnosti a používateľskej skúsenosti, ktorej víziou bolo najmä upustenie od riešení zameraných na profesionálov, keďže tí už neboli jedinými používateľmi informačných systémov.

Potreba transformácie preto začala nadobúdať čoraz väčší význam najmä v súvislosti so širokým spektrom rôznorodých typov webových rozhraní. So zreteľom na pomerne nízku mieru rozšírenia informačných a komunikačných technológií (IKT) v domácom prostredí sa spočiatku vychádzalo z presvedčenia, že systém by mal byť primárne prispôbený potrebám a schopnostiam dospelého používateľa, u ktorého možno predpokladať vyššiu pravdepodobnosť prístupu k technológiám dostupným v priestoroch príslušných inštitúcií (Abbas 2005; Druin et al. 2003). S prudkým nárastom využívania a dostupnosti IKT vo všetkých vekových, sociálnych a kultúrnych rôznorodých skupinách používateľov si však odborníci postupne začali uvedomovať rozdiely medzi používateľskými vzorcami správania jednotlivcov. Tie bolo v tom čase možné vnímať najmä z hľadiska jednotlivých vekových skupín používateľov, ktorí disponovali nielen odlišnou úrovňou schopností, ale aj rôznymi informačnými potrebami.

Pozornosť sa v tomto smere začala zameriavať na online katalógy knižníc, a to aj napriek pretrvávajúcemu predpokladu, že podstatnú časť ich používateľov tvoria práve dospelí. Ani zjavná nevedomosť o existencii tohto typu systému medzi detskými používateľmi nezabránila postupnej realizácii štúdií,

ktoré skúmali, do akej miery je táto demografická skupina schopná efektívne interagovať s ich webovými rozhraniami (Cooper 2000; Hirsh 1999; Solomon 1994; Solomon 1993). Viaceré zistené nedostatky týchto systémov následne podnietili ďalšie štúdie a iniciatívy zamerané na možnosti ich prispôsobovania v tom zmysle, že mnohé z nich začali vyzdvihovať myšlienku implementácie alternatívnych knižnično-informačných systémov orientovaných výlučne na detského používateľa (Wook a Salim 2007; Külpér, Schulz a Will 1997; Borgman et al. 1995).

Približne v tomto období sa začala objavovať aj myšlienka uplatňovania metódy tzv. participatívneho dizajnu, ktorý mal predstavovať východisko z nepriaznivej situácie danej neschopnosťou detí efektívne využívať možnosti a funkcie ponúkané príslušnými knižnično-informačnými systémami. Pozornosť venovaná tomuto typu systému však postupne upadala a v súčasnosti možno konštatovať ich výraznú absenciu. Tú možno na základe nášho predchádzajúceho výskumu vysvetliť najmä ich nedostatočnou propagáciou, a teda nevedomosťou o ich existencii u najmladších používateľov knižníc (Struháriková 2018). Uvedený problém do značnej miery posilňuje aj absencia výučby zameranej na získavanie informačných zdrojov prostredníctvom elektronických služieb knižnice. Tá by podľa Borgmanovej (1995) mala byť primárnym zdrojom informácií, ktoré sú v súlade so školským kurikulumom.

V našom príspevku sumarizujeme výsledky výskumov zameraných na interakciu detských respondentov so systémami OPAC, a to s dôrazom na mieru zohľadňovania zistených nedostatkov v rámci knižnično-informačných systémov, ktoré sa využívajú vo verejných knižniciach v SR. Okrem toho predstavujeme niektoré riešenia pri uplatňovaní participatívneho dizajnu v zahraničí a zároveň poukazujeme na jeho význam vo vzťahu k systémom OPAC i k samotnému detskému používateľovi.

SÚČASNÝ STAV SYSTÉMOV OPAC V SR Z HĽADISKA KOMPETENCIÍ DETSKÉHO POUŽÍVATEĽA

Doteraz sa realizovalo viacero výskumov informačného správania detí pri interakcii s online katalógmi knižníc, pričom väčšina z nich sa primárne zameriavala na spôsoby formulácie vyhľadávacích termínov,

orientáciu v predmetových kategóriách, prípadne na kritériá hodnotenia relevancie. Prvotné zameranie výskumov na tieto tri oblasti možno považovať za logické, pretože na základe doterajších zistení patrili k najčastejšie uplatňovaným informačným aktivitám používateľov pri ktoromkoľvek type systému.

Je zrejmé, že väčšina online katalógov je založená na získavaní informačných zdrojov prostredníctvom jednoduchého vyhľadávania a formulácie príslušných vyhľadávacích termínov. Tento spôsob vyhľadávania si však vyžaduje, aby používateľ disponoval určitou predstavou o svojej informačnej potrebe, čo pre detského používateľa nie je príznačné. Preto sa dostáva do popredia vyhľadávacia stratégia založená na princípe prezerania (*browsing*) prostredníctvom predmetových kategórií, ktorá si nevyžaduje formuláciu vyhľadávacích termínov a navyše je vo vzťahu k detskému používateľovi preferovaná tak vo fyzickom, ako aj v digitálnom prostredí (Moore 1988). Dôvodom je nielen relatívne nízka úroveň rozvíjajúcich sa kognitívnych schopností, ale aj schopností týkajúcich sa jemnej motoriky, ktoré spôsobujú problémy už pri samotnej manipulácii s myšou či klávesnicou (Borgman et al. 1995). Možno predpokladať, že tieto problémy majú potenciál negatívne ovplyvniť celkový priebeh informačného prieskumu. To súvisí jednak s neprimerane vysokou mierou pozornosti venovanej narábaniu s počítačovým príslušenstvom, sprevádzanej častým výskytom preklepov, jednak s neadekvátnou znalosťou pravopisu a s nízkou úrovňou slovnjej zásoby.

Aj z tohto dôvodu sa v minulosti viacerí odborníci domnievali, že implementáciou funkcie *browsingu* umožnia predchádzať väčšine uvedených problémov (Large a Beheshti 2005; Bilal 2002; Borgman et al. 1995). Prebiehajúca analýza autorky zameraná na mieru zosúladenia kompetencií detských používateľov so spôsobmi navrhovania knižnično-informačných systémov však ukázala, že ani jeden z analyzovaných systémov využívaných v slovenských verejných knižniciach (Advanced Rapid Library, Tritius, Clavius) nedisponuje možnosťou prezeráť si záznamy dokumentov prostredníctvom predmetových kategórií. Nevyhnutná je preto formulácia presných vyhľadávacích termínov, vychádzajúcich z riadených slovníkov, ktoré najmä mladší používatelia neovládajú. Podľa Bilalovej (2000) sú problémy zjavné najmä pri komplexnejších témach, v rámci ktorých je problematické formulovať jednoznačné vyhľadávacie dotazy, nehovoriac o problémoch mladších používateľov, sú-

visiacich s formuláciou nedostatočne reprezentatívnych dotazov v prirodzenom jazyku, často dokonca vo forme otázky (Silverstein 2005; Solomon 1993). Do dnešného dňa navyše absentuje adekvátna miera pomoci zo strany systému v podobe návrhu dotazov, automatickej opravy chyby vo vyhľadávacom dotaze či nápovede „*Mali ste na mysl...?*“, ktorá by výrazne skrátila čas potrebný na nájdenie relevantného informačného zdroja. Na druhej strane však musíme poukázať na fakt, že rozvíjajúce sa povedomie o výučbe zameranej na schopnosti v oblasti informačnej a digitálnej gramotnosti má potenciál uvedené problémy eliminovať. Takto orientovaná výučba detských používateľov podporuje pri formulácii vyhľadávacích termínov a zdokonaľovaní vlastných informačných kompetencií nielen v rámci vyhľadávача Google, ale aj ďalších vyhľadávacích nástrojov, ktorých používateľská prívetivosť je i naďalej na relatívne nízkej úrovni.

V neposlednom rade môžeme za jeden z najvýraznejších problémov považovať kritériá uplatňované pri hodnotení relevancie. Výskumy ukazujú, že dvoma hlavnými aspektmi, ktoré ovplyvňujú výber dokumentov detskými používateľmi, sú obálka a prítomnosť aspoň jedného slova vyhľadávacieho dotazu v názve dokumentu (Bilal 2001; Bilal 2000; Solomon 1994). Uvedené zistenie však môže mať negatívny dopad na tie záznamy, ktoré obálkou v danom čase nedisponujú alebo ktorých prítomnosť vo výsledkoch vyhľadávania vychádza napríklad zo zhody medzi vyhľadávacím termínom a predmetovým heslom v detailoch záznamu. Do popredia tiež vstupuje emocionálny stav používateľa, ktorý môže pri nesplnení požadovaných kritérií vyvolať pocity frustrácie, hnevu či dokonca rezignácie. Negatívne afektívne prejavy možno teda považovať za jeden z hlavných faktorov ovplyvňujúcich mieru hodnotenia informačných zdrojov, ktorá sa prejavuje aj pri orientácii na prvé stránky s výsledkami (Bilal 2002), alebo len na prvý výsledok vyhľadávania (Hirsh 1999).

Naša analýza ukázala, že náhľad obálky pri zázname dokumentu do dnešného dňa nie je samozrejmosťou ani v prípade knižnično-informačných systémoch využívaných v SR (vo výraznejšej miere ňou disponuje len jeden z troch systémov). To isté platí aj o usporiadaní dokumentov na základe miery zhody medzi ich názvom a vyhľadávacím dotazom. Okrem toho sme zistili, že ani jeden z analyzovaných systémov nedisponuje anotáciami pri výsledkoch vyhľadávania či detailoch záznamu, ktoré by po-

mohli pri hodnotení a výbere dokumentov. A hoci sme sa kritériám selekcie dokumentov v minulosti už čiastočne venovali (Struháriková 2018), naďalej apelujeme na potrebu komplexnejších výskumov, ktorých výsledky sú zovšeobecniteľné a efektívne aplikovateľné v digitálnom prostredí.

Tieto zistenia považujeme za výrazne negatívne, a to najmä z hľadiska výskumov, ktoré na uvedené nedostatky upozorňovali už pred vyše desiatimi rokmi (niektoré dokonca oveľa skôr). Aktuálny stav systémov OPAC využívaných v SR teda z hľadiska použiteľnosti nielenže nezodpovedá navrhovaným riešeniam, ale ani nezohľadňuje štandardy uplatňované v súčasnosti. Možno totiž predpokladať, že požiadavky používateľov vo vzťahu k použiteľnosti webových rozhraní sa vplyvom neustáleho vývoja IKT výrazne transformujú už niekoľko rokov. Preto apelujeme na realizáciu výskumov mapujúcich aktuálne problémy digitálnej generácie pri interakcii s knižnično-informačnými systémami, s dôrazom na zohľadňovanie príslušných zistení v rámci zdokonaľovania ich webových rozhraní.

POČIATKY SYSTÉMOV OPAC SO ZAMERANÍM NA DETSKÉHO POUŽÍVATEĽA

Výskumy detských používateľov pri interakcii so systémami OPAC boli v priebehu 90. rokov a prvých rokov 21. storočia na vzostupe. Možno to pripísať najmä prudkému nárastu využívania internetu a rozširovaniu online katalógov medzi používateľmi knižníc.

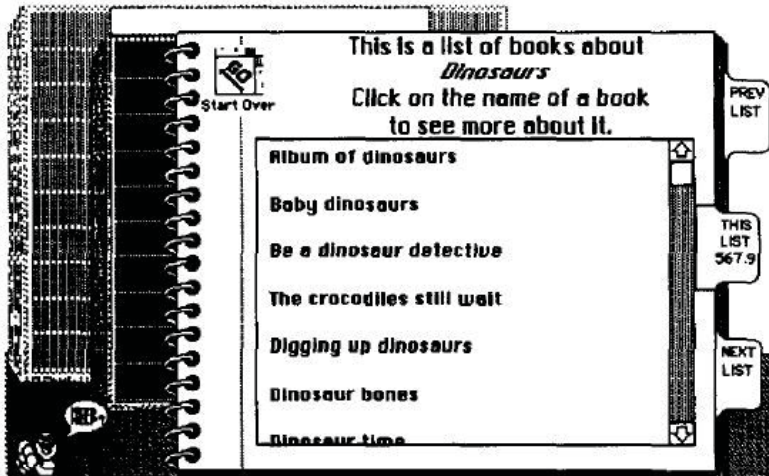
Prechod od systémovo orientovaného prístupu k prístupu orientovanému na používateľa však postupne viedol k prehodnocovaniu možností ich prispôsobovania nielen používateľským vzorcom správania vo všeobecnosti, ale aj používateľom so špecifickými potrebami. Tak sa začala črtáť aj myšlienka knižničných online katalógov zameraných na detského používateľa, ktoré mali plniť akúsi substitučnú funkciu vo vzťahu ku knižnično-informačným systémom všeobecného zamerania.

Jedným z prvých online katalógov vychádzajúcich zo zistení o potenciálnych potrebách detského používateľa bol katalóg *Science Library Catalog*, ktorý vznikol na začiatku 90. rokov ako pilotný projekt Christine Borgmanovej a jej výskumného tímu. Borgmanová (1995) už v tom čase poukazovala

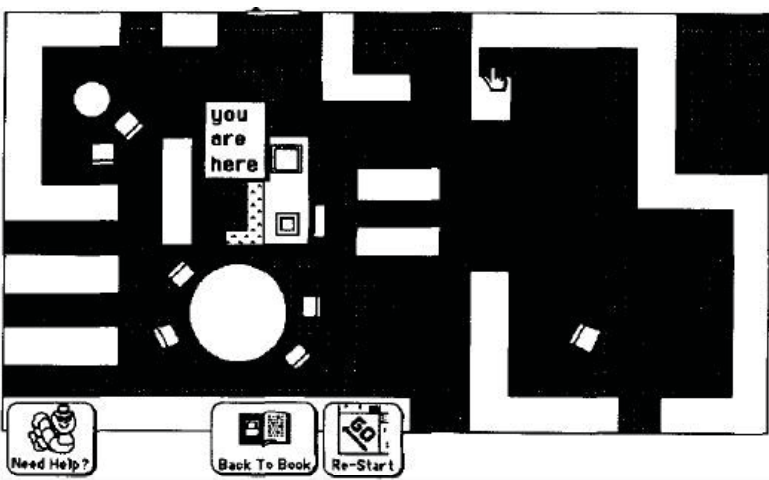
na to, že ak sa postupne upúšťa od striktného memorovania učiva v rámci prechodu k samostatnému prieskumovo orientovanému vzdelávaniu, je nevyhnutné, aby žiaci disponovali adekvátnymi znalosťami v oblasti získavania informácií, a to nielen v digitálnom, ale i v analógovom prostredí. Spoluprácu s knižnicami prostredníctvom ich online katalógov považovala za nevyhnutnú. Už v tomto období však boli zrejme aj viaceré nedostatky ich webových rozhraní, ktoré súviseli najmä s potrebou vyhľadávania prostredníctvom kľúčových slov a s využívaním knižničnej terminológie, čo nezodpovedalo znalostiam bežných používateľov.

Tak vznikol návrh systému OPAC prispôbený potrebám a požiadavkám detských používateľov, vyplývajúcim prevažne z dovedajších zistení psychológov (Borgman et al. 1995). Webovú stránku navrhovaného systému tvorilo desať hlavných kategórií v súlade s triedami *Deweyho desiatinného triedenia* (DDT), pričom každá z kategórií disponovala ďalšou hierarchickou úrovňou s príslušnými podkategóriami. Systém bol založený na princípe browsingu, ktorý si nevyžadoval formuláciu vyhľadávacieho dotazu, a teda ani manipuláciu s klávesnicou, keďže detskí používatelia s ňou nemali dostatočné skúsenosti. Výsledky vyhľadávania sa zobrazovali spolu s názvom podkategórie, abecedne zoradeným zoznamom príslušných záznamov dokumentov a s možnosťou prístupu k ďalším podkategóriám vo forme akýchsi záložiek (obr. 1). Detaily záznamu obsahovali okrem tradičných bibliografických údajov aj možnosť zobrazenia presnej lokácie dokumentu prostredníctvom mapy fyzického priestoru knižnice (obr. 2).

Hoci snahu o návrh detského online katalógu možno považovať v danom období za prelomovú, je potrebné poukázať aj na nedostatky navrhovaného rozhrania. Ak odhliadneme od predpokladu, že detský používateľ pravdepodobne neovláda princípy triedenia DDT, musíme brať do úvahy aj fakt, že pomenovania jednotlivých tried nezohľadňovali úroveň jeho slovnej zásoby či doménových znalostí. Vzhľadom na to, že hierarchické myslenie používateľov vychádza primárne z ich doterajších skúseností a nadobudnutých znalostí, nemožno očakávať, že u detí budú v súlade s akýmkoľvek štandardizovaným typom triedenia. Okrem toho považujeme zobrazenie lokácie dokumentov vo forme mapy priestorového rozloženia knižnice za časovo aj finančne neprímerane náročné.

Obr. 1 Zobrazenie výsledkov vyhľadávania v rozhraní *Science Library Catalog* (Borgman et al. 1995)

Obr. 2 Mapa knižnice znázorňujúca lokáciu dokumentu (Borgman et al. 1995)

Na druhej strane treba zdôrazniť, že uvedený prototyp vychádzal primárne z predpokladov jeho návrhárov, ktorí zohľadňovali dovtedajšie zistenia odborníkov z oblasti psychológie a informačného správania detí, no nevychádzal z odporúčaní a reálnych potrieb detí. Na základe viacerých nedostatkov, ktoré sa prejavili už v procese jeho testovania na cieľovej skupine používateľov, navrhovaný prototyp svoju podobu viackrát zmenil. Výsledkom boli štyri rôzne verzie systému, ktoré sa stretli s oveľa väčším uznaním (Borgman et al. 1995).

Na základe toho môžeme konštatovať, že nevyhnutná je v prvom rade diskusia o reálnych potrebách a požiadavkách potenciálnych používateľov a tá musí predchádzať samotnej implementácii systému, ktorý by nemal vychádzať výlučne z poznatkov a presvedčení jeho tvorcov. V tomto prípade teda možno hovoriť o uplatňovaní metódy tzv. participatívneho dizajnu, ktorému sa venujeme v ďalšej časti príspevku.

PARTICIPATÍVNY DIZAJN AKO NÁSTROJ PRIBLIŽENIA SYSTÉMU POTREBÁM DETSKÉHO POUŽÍVATEĽA

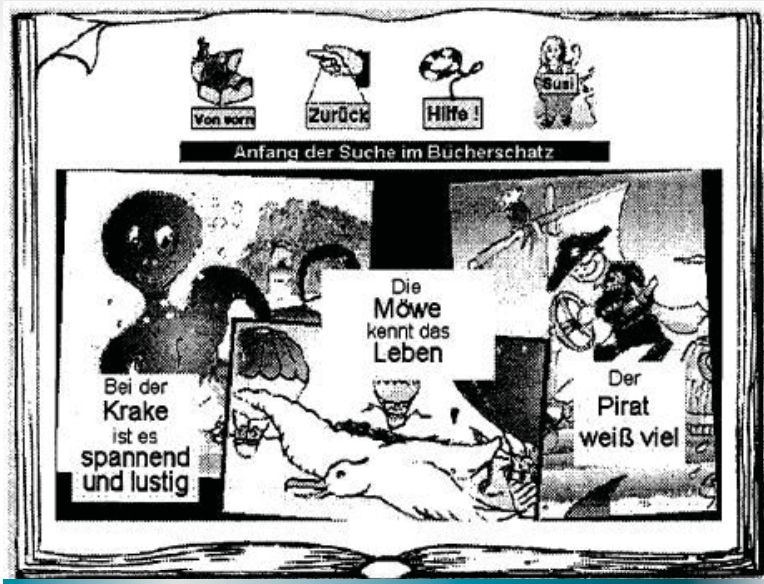
Participatívne dizajnu ako súčasť problematiky použiteľnosti sa v súčasnosti venuje veľká pozornosť. Metódu uplatnenia participatívneho dizajnu môžeme voľne charakterizovať ako demokratický proces navrhovania systémov založený na argumente, že používatelia by sa mali podieľať na celom priebehu dizajnovania systémov, ktoré majú slúžiť ich potrebám (Hartson a Pyla 2019). Hoci myšlienku participatívneho dizajnu môžeme považovať v mnohých ohľadoch za prelomovú, princípy jej uplatňovania nemožno zovšeobecňovať tak, aby platili pre rôznorodé demografické, socioekonomické či kultúrne skupiny používateľov. Preto je nevyhnutné zohľadňovať špecifické problémy, ktoré sa v určitej skupine môžu v procese interakcie so systémom prejavovať.

Detského používateľa možno považovať za špecifického nielen z hľadiska jeho aktuálnej kognitívnej úrovne, ale aj z hľadiska jeho schopností v oblasti emocionálnej regulácie, ovplyvňujúcej celý priebeh prototypovania, ako aj následnej interakcie so systémom.

Prvé štúdie, ktoré predstavili výsledky zapojenia detských používateľov do návrhu systémov OPAC, sa objavili už koncom 90. rokov v Nemecku pod vedením Ute Külperovej, Ursuly Schulzovej a Gabriely Willovej (1997). Ide o jednu z prvých štúdií, ktorých cieľom bolo vytvoriť systém vychádzajúci primárne z návrhov detských používateľov a ich spoločných diskusií s tvorcami systému. Prototyp *Bücherschatz* (v prekl. *Knižný poklad*) predstavoval metaforu hľadania pokladu vo webovom rozhraní online katalógu založeného na browsingu, ktorá sa na základe uplatnenia participatívneho dizajnu ukázala ako vhodná a pochopiteľná pre celú testovanú vzorku respondentov. Hlavné menu tvorili tri kategórie:

- *chobotnica* predstavujúca beletristické diela,
- *čajka* predstavujúca dokumenty zamerané na pocity či iné vážne témy, ktorým deti čelia,
- *pirát*, prostredníctvom ktorého sa používateľ mohol dostať k literatúre faktu (obr. 3).

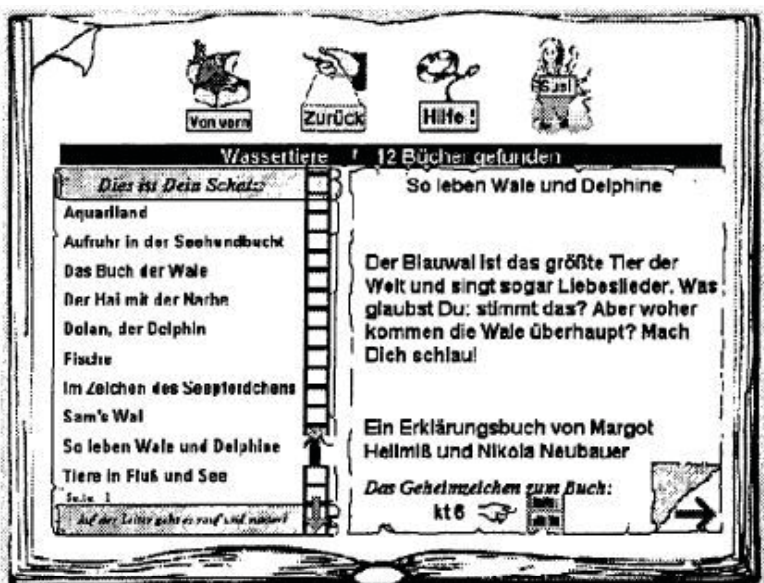
Každá z týchto postáv následne používateľa sprevádzala v rámci jednotlivých podkategórií prispôbených doménovým znalostiam testovanej vzorky respondentov.

Obr. 3 Vizualne prevedenie hlavných kategórií prototypu *Bücherschatz* (Külper, Schulz a Will 1997)

Významným prvkom použiteľnosti bolo dodržanie princípu maximálne troch hierarchických úrovní, ktorých cieľom bolo zabezpečiť relatívne efektívny a rýchly prístup k jednotlivým informačným zdrojom.

Výsledky vyhľadávania sa zobrazovali vo forme knihy, so zoznamom výsledkov na ľavej strane a s detailmi vybraného záznamu dokumentu na pravej strane. So zreteľom na snahu zabezpečiť primerané množstvo informácií boli detaily jednotlivých záznamov rozdelené do troch rôznych sekcií, medzi ktorými sa dalo preklikať prostredníctvom šípky na otočenie strany (obr. 4). Prototyp bol navyše navrhnutý tak, aby sa predišlo situácii, že používateľ nenájde nijaký dokument.

Obr. 4 Spôsob zobrazovania výsledkov vyhľadávania v prototypu *Bücherschatz* (Külper, Schulz a Will 1997)

Z pohľadu detského používateľa možno v tomto prípade pozitívne vnímať najmä snahu o implementáciu riešenia, ktoré umožňuje vyhľadávať záznamy dokumentov aj najmladším používateľom nedisponujúcim adekvátnymi znalosťami v oblasti formulácie vyhľadávacích termínov. Napriek tomu sa pri používateľskom testovaní ukázalo, že väčšina respondentov vnímala webové rozhranie katalógu ako hru a v dostatočnej miere si neuvedomovala potrebu nájdania relevantného dokumentu, pričom ani samotný výber hlavných kategórií a ich vizuálneho prevedenia nebol pre respondentov zrozumiteľný. Napríklad niektorí respondenti si pri vyhľadávaní dokumentov na tému „ryby“ vybrali prvú kategóriu reprezentovanú prostredníctvom ikony chobotnice (pre jej spojitosť s vodným prostredím), ktorá však obsahovala prevažne beletristické diela (Külper, Schulz a Will 1997). Külperová (1997) preto upozorňovala, že zdanlivá atraktivita navrhovaného rozhrania síce má potenciál pritiahnúť pozornosť používateľa, no v niektorých prípadoch môže pôsobiť na jeho informačný prieskum skôr degradačne. Aj z tohto dôvodu uznáva, že implementácia výlučne detských prvkov nemusí so sebou za každých okolností prinášať pôvodne predpokladané výhody.

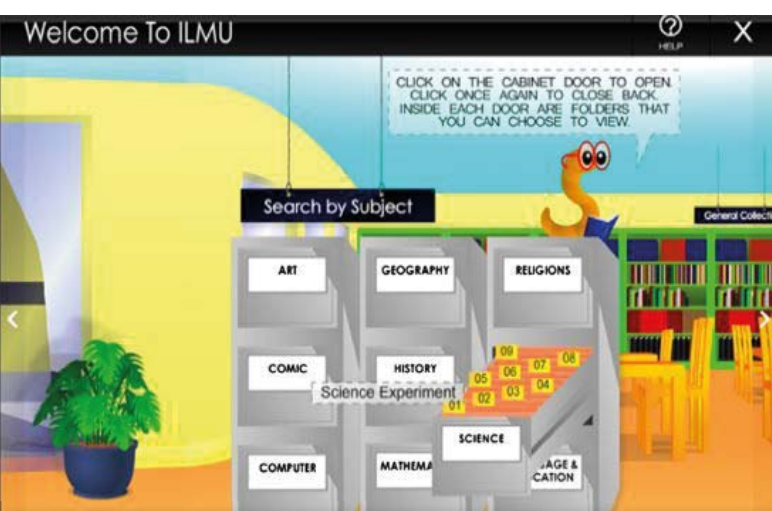
Medzi aktuálnejšie iniciatívy participatívneho dizajnu možno zaradiť snahu o navrhnutie webového systému OPAC, ktorý vychádza nielen zo spolupráce jeho tvorcov s detskými používateľmi, ale aj z dovtedajších zistení potvrdzujúcich viaceré neúspechy implementácie používateľsky prívetivého systému určeného mladším používateľom knižnice. Práve na základe týchto zistení Wook a Salim (2007) sumarizovali viaceré kritériá ich navrhovania vrátane redukovaného množstva textu a metadát, väčšieho a viditeľnejšieho písma a ikon, jasnejších farieb či navodenia dojmu vyhľadávania vo fyzickom priestore knižnice. Uvedené kritériá boli na základe pokračujúcich výskumov neskôr doplnené ďalšími kritériami, ktoré sa týkali prevažne celkovej konzistencie rozhrania či avatara sprevádzajúceho používateľa v celom procese vyhľadávania (Wook a Salim 2011). Viaceré prieskumy a opakované používateľské testovania viedli v roku 2014 k predstaveniu návrhu alternatívneho rozhrania informačného systému *Ilmu*, ktorý vo veľkej miere zohľadňoval spätnú väzbu a odporúčania vybraných detských respondentov.

Navrhované webové rozhranie systému OPAC predstavuje metaforu pohybu vo fyzickom priestore knižnice, spolu s avatarom informujúcim používateľa o ďalšom kroku, ktorý treba z hľadiska nájdania požadovaného záznamu dokumentu vykonať (obr. 5).

Obr. 5 Domovská stránka prototypu *Ilmu* (Wook a Salim 2014)

Atmosféru fyzického priestoru knižnice umocňuje vyhľadávanie prostredníctvom kategórií vo forme tradičného lístkového katalógu, ktorý obsahuje viaceré podkategórie s príslušným číselným i textovým označením (obr. 6).

Obr. 6 Spôsob zobrazenia jednotlivých kategórií a podkategórií (Wook a Salim 2014)

Aj v tomto prípade obsahujú jednotlivé kategórie maximálne ďalšie dve hierarchické úrovne na zabezpečenie prehľadnosti a použiteľnosti systému. V rámci výsledkov vyhľadávania je navyše k dispozícii tlačidlo na zobrazenie detailov s primeraným množstvom metadát a tlačidlo na zaslanie žiadanky, čo zabraňuje akýmkoľvek kliknutiam, odvádzajúcim pozornosť od cieľa fungovania systému. Vzhľadom na to, že výsledky vyhľadávania sú zobrazené prostredníctvom doplnkovej obrazovky, ktorú možno kedykoľvek zavrieť, používateľ sa môže jednoducho vrátiť k jednotlivým kategóriám a svoje vyhľadávanie podľa potreby zopakovať (obr. 7).

Obr. 7 Zobrazenie výsledkov vyhľadávania, detailov záznamu a formulára na zaslanie žiadanky (Wook a Salim 2014)

Napriek zohľadneniu jednotlivých kritérií a uplatneniu dovedty netradičných riešení momentálne nevieme s určitosťou povedať (pre absenciu pokračujúcich výskumov), či implementácia navrhovaného rozhrania skutočne prebehla a do akej miery oslovila potenciálnych používateľov. Aj keď môžeme predpokladať, že metóda participatívneho dizajnu sa v súčasnosti bežne aplikuje, výskumy predstavujúce mieru jej uplatnenia v rámci systémov OPAC sa už prakticky neobjavujú. Je zrejmé, že trend webu 2.0 do určitej miery zasiahol aj systémy OPAC, zároveň si však uvedomujeme, že viaceré z pôvodných odporúčaní a princípov použiteľnosti, ktoré vychádzajú zo starších štúdií, už dnes nemusia byť aktuálne. Zdôvodniť to možno nielen rapídny nárastom digitálnych kompetencií používateľov v posledných dvoch desaťročiach, ale aj problémami pri opisovaní vlastných používateľských skúseností zo strany detí, ktoré zrejme v minulosti dostatočne nedôverovali len postupne sa rozširujúcim digitálnym technológiám.

ZÁVER

V príspevku sme sa zaoberali kritériami použiteľnosti webových rozhraní systémov OPAC, ktoré sa opierali o doterajšie štúdie informačného správania detí, ako aj riešeniami participatívneho dizajnu navrhovanými v zahraničnom kontexte.

Na základe analýzy sa ukázalo, že súčasné knižnicno-informačné systémy, ktoré sa využívajú v slovenských verejných knižniciach, nevychádzajú zo zistení realizovaných štúdií. Okrem toho, že nedisponujú adekvátnou mierou spätnej väzby pri formulovaní vy-

hľadavacích termínov, nezohľadňujú ani preferencie detských používateľov týkajúce sa spôsobu vyhľadávania či hodnotenia ich relevancie. So zreteľom na mieru dôležitosti, ktorú respondenti určeným kritériám v rámci jednotlivých štúdií prisudzovali, možno predpokladať len minimálnu snahu o priblíženie online katalógov najmladším používateľom knižníc, čo potvrdili aj prechádzajúce výskumy. Napriek tomu sa už v minulosti objavovali snahy o implementáciu systémov OPAC zameraných výlučne na detského používateľa, ktoré mali ešte po roku 2000 vzostupnú tendenciu. Na druhej strane treba upozorniť, že aj keď boli uvedené riešenia v súlade s väčšinou dovtedy navrhovaných kritérií, problémy so získavaním informačných zdrojov, zodpovedajúcich informačným potrebám detí, naďalej pretrvávali.

Riešením v tom čase nebolo ani uplatnenie metódy participatívneho dizajnu, ktorý zdôrazňoval potrebu zapájania používateľa do celého procesu dizajnovania informačného systému – od samotnej myšlienky až po jeho implementáciu. So zreteľom na súčasné široké využívanie tejto metódy sa však domnievame, že problémy jeho uplatnenia v minulosti vychádzali nielen z nedostatku skúseností výskumníkov pri zapájaní detských respondentov do procesu dizajnovania, z relatívne nízkej miery rozšírenia IKT a zo samotnej myšlienky používateľskej skúsenosti, ale predovšetkým zo zdanlivých predstáv detí o použiteľnosti webového rozhrania disponujúceho množstvom atraktívnych detských prvkov. Tie však nie sú v mnohých prípadoch v súlade s použiteľnosťou, v súčasnosti zdôrazňovanou pri rôznych typoch tak digitálnych, ako aj analógových produktov.

Preto sme aj naďalej presvedčení, že systémy OPAC sú pre detského používateľa nesmierne prínosné, čo potvrdzuje aj trend samostatnej, prieskumovo orientovanej výučby, v rámci ktorej zohrávajú významnú úlohu práve knižnice a ich informačné zdroje, do značnej miery korešpondujúce so školským kurikulumom. Výskumy však dokazujú, že potreba implementácie špecializovaných webových rozhraní určených primárne detskému používateľovi nie je natoľko markantná. Predstava detí o dizajne a spôsoboch fungovania systému totiž v mnohých prípadoch odráža skôr potrebu neustálej atraktivity než princípy použiteľnosti, ktoré zabezpečujú rýchly a efektívny prístup k informačným zdrojom vyplňajúcim aktuálnu medzeru v poznatkoch. Okrem toho si uvedomujeme potenciálnu zastaranosť zmienených výskumov, čo sa v konečnom dôsledku môže prejaviť na výsledkoch súčasných výskumov orientovaných na digitálnu generáciu, ktorá disponuje výrazne vyššou mierou skúseností s využívaním IKT. Napriek tomu naďalej zdôrazňujeme význam uplatňovania metódy participatívneho dizajnu, no primárne v elektronickom prostredí určenom širším vrstvám používateľov. V tomto smere apelujeme na potrebu dodatočných výskumov a na snahu uplatniť pri zdokonaľovaní existujúcich informačných systémov princíp „zlatej strednej cesty“. Z pohľadu dospelého používateľa by informačné systémy nemali pôsobiť príliš infantilne, zároveň by však mali byť dostatočne prehľadné, zrozumiteľné a intuitívne, aby prispeli k úspešnosti informačného prieskumu aj vo vzťahu k najmladším používateľom knižníc a ich elektronických služieb.

 Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu APVV 15-0508 HIBER Informačné správanie sa v digitálnom priestore.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- ABBAS, J., 2005. Out of the mouths of middle school children: I. Developing user-defined controlled vocabularies for subject access in a digital library. In: *Journal of the American Society for Information Science and Technology* [online]. Silver Spring: American Society for Information Science and Technology, roč. 56, č. 14, s. 1 512 – 1 524 [cit. 2020-04-20]. ISSN 2330-1643. Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/asi.20245>
- BILAL, D., 2002. Children's Use of the Yahoo! Search Engine: III. Cognitive, Physical, and Affective Behaviors on Fact-Based Search Tasks. In: *Journal of the American Society for Information Science* [online]. Knoxville: University of Tennessee, roč. 53, č. 13, s. 1 170 – 1 183 [cit. 2015-11-13]. ISSN 1532-2882. Dostupné na: <http://search.proquest.com/docview/231526377?pq-origsite=gscholar>
- BILAL, D., 2001. Children's Use of the Yahoo! Search Engine: II. Cognitive, Physical, and Affective Behaviors on Fact-Based Search Tasks. In: *Journal of the American Society for Information Science* [online]. Knoxville: University of Tennessee, roč. 52, č. 2, s. 118 – 136 [cit. 2015-11-13]. ISSN 1532-2882. Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/1097-4571%282000%299999%3A9999%3C%3A%3AAID-ASI1038%3E3.0.CO%3B2-R>
- BILAL, D., 2000. Children's Use of the Yahoo! Search Engine: I. Cognitive, Physical, and Affective Behaviors on Fact-Based Search Tasks. In: *Journal of the American Society for Information Science* [online]. Knoxville: Universi-

- ty of Tennessee, roč. 51, č. 7, s. 646 – 665 [cit. 2015-11-13]. ISSN 1532-2882. Dostupné na: <http://ithreads.pbworks.com/f/yhoo1.pdf>
- BORGMAN, Ch. L. et al., 1995. Children's Searching Behavior on Browsing and Keyword Online Catalogs: The Science Library Catalog Project. In: *Journal of the American Society for Information Science* [online]. Hoboken: Wiley-Blackwell, roč. 46, č. 9, s. 663 – 684 [cit. 2019-02-13]. ISSN 2330-1643. Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/%28SICI%291097-4571%28199510%2946%3A9%3C663%3A%3AAID-ASI4%3E3.0.CO%3B2-2>
- COOPER, L. Z., 2000. The Socialization of Information Behavior: A Case Study of Cognitive Categories for Library Information. In: *The Library Quarterly: Information, Community, Policy* [online]. Chicago: University of Chicago Press, roč. 74, č. 3, s. 299 – 336 [cit. 2020-04-20]. ISSN 0066-4200. Dostupné na: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/full/10.1086/422775?mobileUi=0>
- DRUIN, A. et al., 2003. The International Children's Digital Library: Description and Analysis of First Use. In: *First Monday* [online]. Bridgman: First Monday Editorial Group, roč. 8, č. 5 [cit. 2020-06-24]. ISSN 1396-0458. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/2555566_The_International_Children's_Digital_Library_Description_and_Analysis_of_First_Use
- HARTSON, R. a P. PYLA, 2019. *The UX Book: Agile UX design for a quality user experience*. Amsterdam: Elsevier. ISBN 978-0-12-805342-3.
- HIRSH, S. G., 1999. Children's Relevance Criteria and Information Seeking on Electronic Resources. In: *Journal of the American Society for Information Science* [online]. Hoboken: Wiley-Blackwell, roč. 50, č. 14, s. 1 265 – 1 283 [cit. 2019-02-13]. ISSN 2330-1643. Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/%28SICI%291097-4571%281999%2950%3A14%3C1265%3A%3AAID-ASI2%3E3.0.CO%3B2-E>
- KÜLPER, U., SCHULZ, U. a G. WILL, 1997. Bücherschatz – a prototype of a children's OPAC. In: *Information Services & Use*. Amsterdam: IOS Press, roč. 7, č. 2 – 3, s. 201 – 214. ISSN 0167-5265. Dostupné na: <https://content.iospress.com/articles/information-services-and-use/isu17-2-3-16>
- LARGE, A. a J. BEHESHTI, 2005. Interface Design, Web Portals, and Children. In: *Library Trends* [online]. Baltimore: Johns Hopkins University Press, roč. 54, č. 2, s. 318 – 342 [cit. 2020-06-23]. ISSN 1559-0682. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/32957839_Library_Trends_54_2_Fall_2005_Children's_Access_and_Use_of_Digital_Resources
- MOORE, P. A., 1988. *Children ad Information Seekers: The Cognitive Demands of Topic Work, Books and Library Systems* [online]. Palmerston North: Massey University, 117 s. [cit. 2020-06-10]. Dostupné na: <https://mro.massey.ac.nz/handle/10179/12287>
- SILVERSTEIN, J., 2005. Just Curious: Children's Use of Digital Reference for Unimposed Queries and Its Importance in Informal Education. In: *Library Trends* [online]. Baltimore: Johns Hopkins University Press, roč. 54, č. 2, s. 228 – 244 [cit. 2020-06-23]. ISSN 1559-0682. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/32957839_Library_Trends_54_2_Fall_2005_Children's_Access_and_Use_of_Digital_Resources
- SOLOMON, P., 1994. Children, Technology, and Instruction: A Case Study of Elementary School Children Using an Online Public Access Catalog (OPAC). In: *School Library Media Quarterly* [online]. Chicago: American Association of School Librarians, roč. 23, č. 1 [cit. 2019-02-13]. ISSN 0278-4823. Dostupné na: <https://pdfs.semanticscholar.org/6a7c/fc31abacd51a5cfc5f7753efbc5b7d05471b.pdf>
- SOLOMON, P., 1993. Children's Information Retrieval Behavior: A Case Analysis of an OPAC. In: *Journal of the American Society for Information Science* [online]. Hoboken: Wiley-Blackwell, roč. 44, č. 5, s. 245 – 264 [cit. 2019-02-13]. ISSN 2330-1643. Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/%28SICI%291097-4571%28199306%2944%3A5%3C245%3A%3AAID-ASI1%3E3.0.CO%3B2-%23>
- STRUHÁRIKOVÁ, Z., 2018. *Knižničné vyhľadávacie nástroje pre detských recipientov* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 121 s. [cit. 2020-07-17]. Dostupné na: <http://alis.uniba.sk/storage/ddp/dostupne/FI/2018/2018-FI-87963/117446v1.pdf>
- WOOK, T. S. M. T. a S. S. SALIM, 2014. Visual interface for searching and browsing children's WebOPAC. In: *Universal Access in the Information Society* [online]. Berlín: Springer Link, roč. 13, č. 4, s. 367-385 [cit. 2019-02-13]. ISSN 1615-5297. Dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10209-013-0322-3>
- WOOK, T. S. M. T. a S. S. SALIM, 2011. Exploring Children's Requirements for the Graphic Design of WebOPAC. In: *Human-Computer Interaction: Users and Applications* [online]. Berlín: Springer Link, s. 627 – 637 [cit. 2019-02-13]. ISBN 978-3-642-21619-0. Dostupné na: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-642-21619-0.pdf>
- WOOK, T. S. M. T. a S. S. SALIM, 2007. A Conceptual Design for Children's WebOPAC Interface: Graphic Design Issues. In: *Human Interface and the Management of Information: Interacting in Information* [online]. Berlín: Springer Link, s. 785 – 791 [cit. 2019-02-13]. ISBN 978-3-540-73353-9. Dostupné na: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-540-73354-6.pdf>

LEX KORONA A POVINNÉ VÝTLAČKY

MGR. JURAJ VALKO

In July 2020, the National Council of the Slovak Republic adopted a package of dozens of measures aimed to support the business environment in Slovakia. It contains several measures to simplify doing business in Slovakia, including the provisions for legal deposit. Legal deposit is a statutory obligation which requires that any organization, commercial or public, and any individual producing any type of documentation in multiple copies, be obliged to deposit one or more copies with a recognized national institution (usually a library). The article provides a summary of recently amended Slovak legislation on legal deposit. In addition to that, it seeks to compare the 1997 version of the legal deposit law and the version as amended by Act No. 198/2020 Coll., taking into account the views of selected stakeholders – publishers who are reluctant to acknowledge the benefits of legal deposit, and libraries entitled to receive copies of items published in the Slovak Republic.

Keywords: legal deposit, Legal Deposit Law, nation's documentary heritage, Slovak National Library, scientific libraries, publishers

 juraj.valko@snk.sk
 Slovenská národná knižnica,
Martin
 www.snk.sk

História legislatívy upravujúcej povinné výtlačky na Slovensku siaha do roku 1950¹, no kontúry, ktoré s určitými obmenami platia dodnes, boli vymedzené až zákonom č. 212/1997 Z. z. o povinných výtlačkoch periodických publikácií, neperiodických publikácií a rozmnoženín audiovizuálnych diel². Tento zákon, ktorý bol neskôr niekoľkokrát novelizovaný, zaväzuje vydavateľov periodických a neperiodických publikácií, ako aj výrobcov rozmnoženín audiovizuálnych diel bezodplatne a na vlastné náklady odovzdávať kópie týchto publikácií (resp. rozmnoženiny audiovizuálnych diel) určeným právnickým osobám, v prípade neperiodických publikácií spravidla knižniciam.

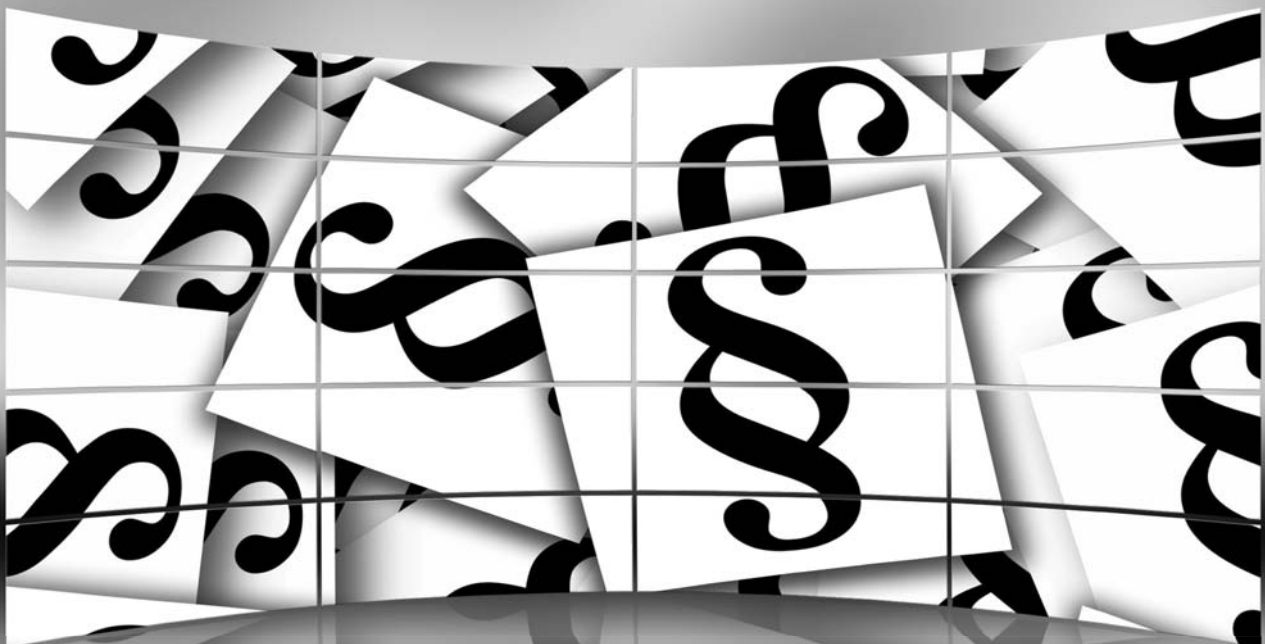
Právna úprava v posledných mesiacoch opakovane vzbudila zvýšenú pozornosť širšej verejnosti. Najprv v roku 2019, keď sa umiestnila na druhom mieste v ankete *Byrokratický nezmysel roka*. Združenie mladých podnikateľov Slovenska, ktoré anketu každoročne vyhlasuje, svoju nomináciu odôvodnilo tým, že vydavatelia boli povinní zasielať napríklad do Parlamentnej knižnice NR SR či knižnice Centra vedecko-technických informácií SR aj publikácie, ktoré s ich zameraním nemajú nič spoločné. V júli 2020 bola táto téma oprášená v súvislosti s prijatím zákona obsahujúceho 114 opatrení na zlepšenie podnikateľského prostredia. Súčasťou prijatých ustanovení totiž bola aj úprava zákona o povinných výtlačkoch.

Zákon o povinných výtlačkoch ukladá vydavateľom povinnosť v stanovenej lehote odovzdávať vybraným pamäťovým a fondovým inštitúciám deponáty, akými sú periodické publikácie (napr. noviny, magazíny, odborné a vedecké časopisy, ako aj normatívne texty vrátane zbierok zákonov), neperiodické publikácie (knihy a pod.) a audiovizuálne diela (napr. filmy). V našom príspevku sa zameriame výhradne na prvé dve kategórie.

Povinný výtlačok predstavuje časť nákladu, t. j. určitý počet exemplárov v tlačenej, elektronickej alebo inej forme, určenú na odovzdanie knižniciam usídleným v krajine, v ktorej publikujú. Tento model bol zavedený v mnohých štátoch sveta, a to buď na báze prijatých právnych predpisov, alebo na báze dobrovoľnosti (resp. funguje ako kombinácia oboch). Platí, že čím užšia je spolupráca medzi správcami povinných deponátov, autormi a vydavateľmi, tým je tento systém účinnejší. Primárnym zámerom odovzdávania výtlačku určeným knižniciam je uchovávanie hodnôt národného kultúrneho dedičstva pre budúce generácie. Ako vyplýva z Vyhlásenia IFLA o povinných deponátoch (*IFLA Statement on Legal Deposit*) z roku 2011³, k ďalším nesporným výhodám povinných výtlačkov patrí možnosť vytvárať komplexnú zbierku doku-

mentárneho dedičstva národa a zároveň zabezpečiť komplexnú, štandardizovanú katalogizáciu a spracovanie záznamov publikácií, a to nielen v prospech knižníc, ale aj vydavateľov, knihkupcov, vedeckých pracovníkov i širokej verejnosti. Výpočet prínosov systému povinných výtlačkov dopĺňa zabezpečovanie slobodného prístupu občanov k informáciám. Medzinárodná konferencia národných bibliografických služieb (ICNBS) potvrdila „hodnotu povinného výtlačku ako prostriedku na zabezpečenie zachovania kultúrneho a intelektuálneho dedičstva, jazykovej rozmanitosti štátu a jeho prístupnosti súčasným aj budúcim používateľom“⁴. Na druhej strane prijatie legislatívy upravujúcej odovzdávanie povinných výtlačkov nemôže ohroziť záujmy vydavateľov, či už autorskoprávneho charakteru, alebo ekonomické. Aj autori Vyhlásenia IFLA v texte upozorňujú na to, že „systém povinných deponátov by sa nemal využívať ako mechanizmus na poskytovanie bezplatných publikácií pre knižnice v príslušnej krajine“⁵. Z uvedeného konštatovania je zrejma opodstatnenosť zavedenia legislatívy upravujúcej odovzdávanie povinných výtlačkov knižniciam.

Prečo bola teda táto právna úprava zo strany vydavateľov toľkokrát kritizovaná? Neuralgické body predmetného zákona z pozície vydavateľov predstavovali predovšetkým ustanovenia vzťahujúce sa na neperiodické publikácie v tlačenej podobe. Slovenský zákon o povinných výtlačkoch vymedzuje pojem neperiodické publikácie ako účelové tlačoviny, rozmnoženiny literárneho, fotografického, vedeckého alebo umeleckého diela, ktoré sú vydané spravidla jednorazovo, a to aj po častiach, nezávisle od formy a spôsobu spracovania, vydania alebo výroby. Zákon ďalej taxatívne vymenúva druhy diel, ktoré sú z pôsobnosti zákona vyňaté (trojrozmerné kartografické diela, pozvánky, oznámenia, bankovky, mince, kolký, zoznamy voličov, zápisnice atď.⁶), pričom do tohto okruhu spadajú aj rozmnoženiny literárneho, umeleckého alebo vedeckého diela s nákladom do 50 kusov. Pre ostatné druhy neperiodických publikácií platí, že vydavateľ je povinný odovzdať knihy určeným právnickým osobám – knižniciam, ktoré na Slovensku plnia konzervačnú funkciu – bezplatne a na vlastné trovy do 10 dní od začatia ich distribúcie⁷. Statusom konzervačnej knižnice však na Slovensku disponuje v porovnaní s inými krajinami neprimerané množstvo ustanovizní. Vydavatelia argumentovali tvrdením, že tisíce povinných výtlačkov boli celé roky neodôvodnene posielané nielen do Slovenskej národnej knižnice a piatich univerzálnych vedeckých knižníc, ale aj do Centra vedecko-technických informácií SR a do Parlamentnej knižnice Národnej rady SR. Pri

prerozdeľovaní výtlačkov sa pritom nezohľadňovalo vecné zameranie publikácie. Ján Solík zo Združenia mladých podnikateľov Slovenska v roku 2019 komentoval situáciu slovami: „*Takto široko zadefinovaná povinnosť generuje zbytočné náklady tak vydavateľom, ako aj niektorým knižniciam a mýňa sa zámeru, ktorým je uchovávanie hodnôt národného kultúrneho dedičstva. V Parlamentnej knižnici by tak napríklad ročne mali podľa zákona skončiť stovky románov pre ženy alebo knihy pre deti.*“⁴⁸ V určitých prípadoch boli vydavateľstvá či samovydavatelia povinní poslať knižniciam na vlastné náklady, teda vrátane výdavkov za poštové služby, až 10 exemplárov.

ZMENY NIE SÚ KOZMETICKÉ

Ustanovenia zákona č. 198/2020 Z. z. z dielne Ministerstva hospodárstva SR (tzv. *lex korona*) majú za cieľ

odstrániť zaťažujúcu legislatívnu byrokraciu, a tým prispieť k rýchlejšiemu naštartovaniu ekonomiky po pandémie ochorenia COVID-19. Napriek rôznorodým oblastiam, ktorých sa prijaté zmeny týkajú, majú všetky spoločné tieto črty – takmer všetky bolo možné realizovať ihneď a orientujú sa na podporu podnikateľov a šetrenie ich financií.

Článok VI zákona s účinnosťou od 21. júla 2020 mení a dopĺňa platné znenie zákona o povinných výtlačkoch hneď v niekoľkých bodoch. Bezpochyby najpodstatnejší zásah reprezentuje úprava § 4, ktorý sa viaže na povinnosti vydavateľov neperiodických publikácií. Na základe novely zákona z roku 2003⁹ sa počet odovzdávaných povinných výtlačkov neperiodických publikácií odvíjal od výšky nákladu daného titulu. Pokiaľ bolo dielo vydané v náklade od 50 do 500 kusov, postupovalo sa pri ich odovzdávaní v zmysle tabuľky 1, ktorá tvorila prílohu č. 3 predmetného zákona.

Tabuľka 1 Príloha č. 3 zákona č. 535/2003 Z. z. Tabuľka nezahŕňa audiovizuálne diela a multimediálne diela (najmä videokazety, audiokazety, kompaktné disky).

Druh publikácie	Právnická osoba, ktorej sa povinné výtlačky odovzdávajú	Počet povinných výtlačkov
Tlačoviny, napr. knihy, hudobniny, kartografické diela, grafika, špeciálne tlače, vedecké vysokoškolské kvalifikačné práce vydané tlačou, cestovné a výskumné správy vydané tlačou	Slovenská národná knižnica	2
	Univerzitná knižnica v Bratislave	2
Firemná literatúra (určená verejnosti), normatívne dokumenty	Slovenská národná knižnica	2
	Štátna vedecká knižnica v Košiciach	1
	Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici	1
	Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky	1
Publikácie v Braillovom písme	Slovenská národná knižnica	1
	Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči	1

Pri náklade nad 500 kusov bol vydavateľ povinný odovzdať deponáty právnickým osobám podľa prílohy č. 2 zákona. Prerozdelenie balíka povinných výtlačkov uvádzame v tabuľke 2.

Tabuľka 2 Príloha č. 2 zákona č. 535/2003 Z. z. Tabuľka nezahŕňa audiovizuálne diela a multimedialne diela (najmä videokazety, audiokazety, kompaktné disky).

Druh publikácie	Právnická osoba, ktorej sa povinné výtlačky odovzdávajú	Počet povinných výtlačkov
Tlačoviny, napr. knihy, hudobniny, kartografické diela, grafika, špeciálne tlače, vedecké vysokoškolské kvalifikačné práce vydané tlačou, cestovné a výskumné správy vydané tlačou	Slovenská národná knižnica	2
	Univerzitná knižnica v Bratislave	2
	Ústredná knižnica Slovenskej akadémie vied	1
	Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky	1
	Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici	1
	Štátna vedecká knižnica v Košiciach	1
	Štátna vedecká knižnica v Prešove	1
	Parlamentná knižnica Národnej rady Slovenskej republiky	1
Firemná literatúra (určená verejnosti), normatívne dokumenty	Slovenská národná knižnica	2
	Štátna vedecká knižnica v Košiciach	1
	Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky	1
Publikácie v Braillovom písme	Slovenská národná knižnica	1
	Univerzitná knižnica v Bratislave	1
	Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči	1

Údaje v tabuľkách naznačujú, že zasielanie kníh knižniciam stanoveným zákonom bolo pre mnohých vydavateľov neúmerne finančne náročné. Tento problém sa spolu s často skloňovanou absenciou obsahového zamerania odovzdávaných tlačovín stal podnetom na prijatie kompromisného legislatívneho riešenia. Schválený návrh preto nanovo vymedzil okruh deponujúcich knižníc so zreteľom na obsah neperiodickej publikácie. Zlúčili sa prílohy 2 a 3 pôvodného ustanovenia. Rozhodujúcim faktorom pri určovaní počtu rozosielených kusov výtlačkov už nie je náklad konkrétnej knihy,

ale jej obsah. Okruh prijímateľov povinných výtlačkov sa mení v závislosti od toho, či má vydaný titul charakter vedeckého či odborného diela alebo nie. Nemenej výraznú zmenu predstavuje zúženie rozsahu povinného deponovania. Ako sa uvádza v dôvodovej správe k návrhom zákonov v balíku 114 opatrení, „napríklad pri vedeckej literatúre v náklade nad 500 kusov je to redukcia na polovicu povinných výtlačkov, pri krásnej literatúre sa počet dokonca redukuje až o 60 percent“¹⁰. Z nového zoznamu prijímateľov neperiodických publikácií úplne vypadli až tri subjekty (tabuľka 3).

Tabuľka 3 Príloha č. 3 zákona č. 198/2020 Z. z. Zo zoznamu prijímateľov boli vyradené Centrum vedecko-technických informácií SR, Ústredná knižnica SAV a Parlamentná knižnica NR SR.

Druh	Určená právnická osoba	Počet povinných výtlačkov
Neperiodická publikácia v tlačenej podobe vrátane hudobnín, okrem vedeckej alebo odbornej neperiodickej publikácie	Slovenská národná knižnica	2
	Univerzitná knižnica v Bratislave	2

Druh	Určená právnická osoba	Počet povinných výtlačkov
Vedecká alebo odborná neperiodická publikácia v tlačenej podobe vrátane kartografických diel a normatívnych dokumentov	Slovenská národná knižnica	1
	Univerzitná knižnica v Bratislave	1
	Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici	1
	Štátna vedecká knižnica v Košiciach	1
	Štátna vedecká knižnica v Prešove	1
Neperiodická publikácia v podobe audioknihy	Slovenská národná knižnica	1
	Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči	1
Neperiodická publikácia v Braillovom písme v tlačenej podobe alebo neperiodická publikácia určená primárne pre fyzické osoby so zrakovým postihnutím v elektronickej podobe	Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči	2

Zástancovia novely zákona predpokladajú, že táto úprava prinesie nielen nižšiu finančnú záťaž vydavateľom, ale súčasne i odľahčenie knižniciam, ktoré boli zo zoznamu prijímateľov povinných výtlačkov vyradené. Toto tvrdenie obhajujú tým, že im odpadá povinnosť uchovávať publikácie, ktoré nesúvisia s ich zameraním.

Od júla 2020 sa navyše zmenili povinnosti vydavateľov periodických publikácií. V prvom rade bol nanovo definovaný pojem periodická publikácia. Hoci aj naďalej platí povinnosť odovzdávať určeným subjektom vydanú „*periodickú tlač alebo iné periodikum vydávané najmenej dvakrát ročne pod rovnakým názvom, s označením periodicity a v úprave príznačnej pre tento druh tlačoviny*“¹¹, v zmysle novej úpravy sa skupina diel vylúčených z danej množiny rozrástla (popri úradných a prevádzkových tlačovinách, ktoré boli vydané štátnymi orgánmi, obcami a inými právnickými osobami či fyzickými osobami) o tlačoviny propagačného charakteru. Dôvodom má byť skutočnosť, že držanie takýchto materiálov nie je v záujme uchovávaného národného kultúrneho dedičstva. Upravil sa tiež okruh správcov povinných deponátov. Na rozdiel od predchádzajúceho znenia prílohy 1 zákona sa pri odovzdávaní povinných výtlačkov periodických tlačovín už neprihliada na ich pôsobnosť z hľadiska územnosprávneho členenia, ale – aj v tomto prípade – na ich obsahové zameranie. Daný krok viedol k zjednoteniu a predovšetkým k zredukovaniu pôvodne pomerne vágne vymedzeného okruhu deponujúcich subjektov. Zo zoznamu vypadli Ústredná knižnica SAV, Parlamentná knižnica NR SR a regionálne knižnice. Počet výtlačkov určených pre Slovenskú národnú knižnicu bol znížený na jeden kus.

Revízia zákona sa napokon dotkla aj oblasti sankcionovania vydavateľov za neodovzdanie deponátov určeným inštitúciám, ktorá je premietnutá do znenia § 11. Podľa neho hrozí vydavateľovi v takom prípade pokuta až 3 319 €, ktorú môže vymáhať Ministerstvo kultúry SR v lehote do jedného roka od vydania výtlačku. Novela výšku pokuty za porušenie ustanovení zákona síce nemení, novinkou je však vymedzenie kritérií, ktoré umožňujú objektívnejšie posúdiť správanie podnikateľa, najmä pokiaľ ide o čas trvania porušenia povinnosti, frekvenciu tohto porušenia, jeho spôsob či dôvody, ktoré k nemu viedli, a úmerne k nim uložiť primeranú pokutu, prípadne pokutu úplne odpustiť.

KOHO ZMENY NEPOTEŠILI?

Zákon č. 198/2020 Z. z., ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony s cieľom zlepšiť podnikateľské prostredie, bol schválený v skrátrenom legislatívnom konaní a ustanovenia vzťahujúce sa na povinné výtlačky v tomto ohľade nie sú výnimkou. V prípravnej fáze neboli konzultované so zástupcami všetkých zainteresovaných strán, preto je logické, že nie všetky ich prijali pozitívne.

Napríklad Slovenská národná knižnica mala k schválenej novele hneď niekoľko pripomienok. V tejto súvislosti upozorňuje na skutočnosť, že ako vrcholná národná kultúrna inštitúcia nebola informovaná o postupe a stratégii prípravy novely zákona, ba neoboznámila sa ani s finálnou verziou návrhu pred jeho schválením. Návrh novely vníma ako jednostranne konzultovaný a prihliadajúci výlučne

na záujmy vydavateľov. Napriek tomu, že víta iniciatívu harmonizácie počtu prijímateľov povinných výtlačkov a počtu povinných výtlačkov určených na odovzdanie, zdôrazňuje, že v znení návrhu neboli zohľadnené jednak funkcie knižníc, ktoré sú stanovené zákonom č. 126/2015 Z. z. o knižniciach či opatreniami *Stratégie rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2015 – 2020*, jednak odporúčania medzinárodných odborných organizácií, predovšetkým usmernenia IFLA zverejnené v publikácii IFLA/ UNESCO *Guidelines for legal deposit legislation* (2000). V tomto materiáli sa akcentuje potreba odovzdania aspoň dvoch kusov povinných výtlačkov vybraným knižniciam tak, aby jeden z nich slúžil na uchovanie a druhý na sprístupnenie odbornej verejnosti¹².

SNK tým reaguje na opatrenia, podľa ktorých inštitúcia stráca nárok na jeden exemplár povinných výtlačkov z kategórie periodických publikácií – pôvodne prijímala dva kusy tlačovín s celoštátnou pôsobnosťou – a jeden exemplár povinných výtlačkov vedeckej alebo odbornej neperiodickej literatúry, resp. kartografických diel či normatívnych dokumentov. Získaním jedného exemplára z každého nového slovacikálneho dokumentu knižnica síce plní poslanie konzervačnej knižnice v zmysle čl. 1 § 6 od. 2 knižničného zákona¹³, ale zároveň platí, že takto budovaný fond má prísne konzervačný charakter a dokumenty v ňom uložené nemôžu byť bežne prístupné verejnosti. Prijatím zákona č. 198/2020 Z. z. je SNK nútená prehodnotiť dlhoročnú prax budovania knižničných fondov, ktorá spočíva nielen v uchovávaní a ochrane získavaných dokumentov, ale i v zabezpečení informačných, vedeckých a výskumných požiadaviek svojich používateľov. Nevyhnutným následkom pertraktovaného zákonného opatrenia je povinnosť SNK saturovať vzniknutý výpadok nákupom druhého výtlačku z oblasti vedeckej a odbornej literatúry. Len tak sa jej podarí svedomite plniť funkcie národnej knižnice definované knižničným zákonom.

Podľa SNK otázka vyvoláva aj praktická implementácia triedenia periodických a neperiodických publikácií na základe ich obsahového zamerania. Tým, že do znenia zákona nebola zakomponovaná jednoznačná definícia vedeckého alebo odborného diela, existuje relevantný predpoklad, že bez efektívnej koordinácie procesu odovzdávania povinných výtlačkov prinesie táto novela zákona viaceré zmatečné výklady zo strany vydavateľov a problémy jeho aplikácie v praxi.

Podobné stanovisko k prijatiu lex korona zaujala Ústredná knižnica SAV, ktorá bola, ako sme už spomenuli, zo zoznamu odberateľov povinných výtlačkov periodických i neperiodických publikácií dokonca vyradená úplne. „*Tento fakt, prirodzene, generuje nové finančné nároky na efektívne plnenie jednej z prioritných úloh ÚK SAV. Tie sme, aspoň rámcovo, vyčíslili nasledovne: akvizícia kníh: 8 000 €; výmena: 2 000 €; denníky: 1 500 €; ostatné periodiká: 5 000 € – spolu 16 500 €. Časť týchto výdavkov musí ÚK SAV vynaložiť už tento rok, aby nedošlo k prerušeniu odberu – najmä vedeckých periodík, ktoré vydavateľstvá už zo zákona o povinnom výtlačku do ÚK SAV nezasielajú,*“ reaguje na opatrenia riaditeľ knižnice Michal Sliacky, ktorý vidí riešenie vzniknutej situácie výhradne v opätovnom zaradení ÚK SAV medzi knižnice s právom na získavanie povinných výtlačkov odborných a vedeckých publikácií. „*Problémom pre nás ostáva hľadanie podpory pre zmenu legislatívy,*“ dodáva¹⁴.

Aktuálne znenie novely zákona vníma ako prekážku aj Centrum vedecko-technických informácií SR, ktoré sa stalo v roku 2000 prijímateľom jedného exemplára deponátov periodických publikácií s celoštátnou pôsobnosťou a v roku 2004 i deponátov neperiodických publikácií s nákladom vyšším ako 500 výtlačkov. Od roku 2020 majú povinnosť odovzdávať povinné výtlačky CVTI SR už výhradne vydavatelia odborných a vedeckých periodických publikácií. Ako upozornila vedúca oddelenia elektronických publikácií a dát Andrea Lebedová, „*z hľadiska profilu knižničného fondu CVTI SR ako vedeckej knižnice, ktorá svojou činnosťou prispieva k podpore a rozvoju vzdelávania, vedy a techniky, je takéto okresanie prísunu najmä odborných a vedeckých dokumentov vnímané ako krok späť. Za rok 2019 bolo do knižničného fondu CVTI SR prijatých takmer 80 % tlačených neperiodických publikácií formou povinného výtlačku. CVTI SR ako organizácia, ktorá je priamo riadená Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR, má na zabezpečenie dopĺňovania knižničného fondu pridelené prostriedky zo štátneho rozpočtu.*“ Vzniknutý výpadok odborných a vedeckých neperiodických publikácií CVTI SR momentálne čiastočne rieši nákupom, pričom potrebné prostriedky čerpá z rozpočtu organizácie. Zo schválenia lex korona však nevyplývajú iba mimoriadne (pôvodne neplánované) výdavky na neperiodickú produkciu, ale tiež narušenie kontinuity získavania periodických publikácií z hľadiska budúcnosti. Pokiaľ sa nenájde vhodné substitučné riešenie, nové čísla vybraných periodík sa do fondov CVTI SR prestanú dopĺňať. Podstatnú

slabinu novely predstavuje aj podľa A. Lebedovej ustanovenie vzťahujúce sa na triedenie publikácií podľa obsahového zamerania. Absencia jednoznačnej definície odborného alebo vedeckého diela nevyhnutne vyvolá názorové kolízie medzi knižnicami a vydavateľmi. Otázniky visia napríklad aj nad praktickou realizáciou revízie a eventuálneho vymáhania povinných výtlačkov takých publikácií, ktoré knižnice identifikujú ako odborné, kým vydavatelia ich za také považovať nebudú. A čo v prípade, ak sa znenie zákonnej úpravy v blízkej budúcnosti nezmení? „Je nevyhnutné čo najskôr nastaviť kritériá posudzovania periodických publikácií na odborné a vedecké a podľa nich všetky

periodiká definovať. Pri neperiodických publikáciách by bolo vhodné každoročne navýšiť pridelený rozpočet na nákup knižničného fondu,“ odpovedá A. Lebedová.

Slovenská národná knižnica už adresovala Ministerstvu kultúry SR požiadavku na iniciovanie úpravy prijatého zákona. Ministerstvo reagovalo na výzvu prísľubom, že do legislatívneho procesu predloží ďalší návrh zákona o povinných deponátoch a že jeho príprave bude predchádzať diskusia s príslušnými zainteresovanými subjektmi. Pripomenulo však, že ani zavedením nových postupov sa nenaruší základné poslanie povinného výtlačku, ktoré spočíva v uchovávaní hodnoty národného kultúrneho dedičstva.

POZNÁMKY

- ¹ Vyhláška č. 62/1950 Ú. l. (č. 96/1950 Ú. v.) o povinných výtlačkoch a ich odovzdávaní pre potrebu úradnú alebo študijnú. Z významnejších predchodcov zákona č. 212/1997 Z. z. spomeňme zákon SNR č. 378/1990 Zb. o povinných výtlačkoch neperiodických publikácií či zákon č. 93/1993 Z. z. o povinných výtlačkoch periodických publikácií a neperiodických publikácií.
- ² Kompletne aktualizované znenie zákona č. 212/1997 Z. z. o povinných výtlačkoch periodických publikácií, neperiodických publikácií a rozmnoženín audiovizuálnych diel je dostupné online na <https://www.atora.sk/zz/1997/212/>.
- ³ V roku 2012 bolo toto vyhlásenie publikované aj v slovenčine. Bližšie STASSELOVÁ, Silvia. Vyhlásenie IFLA o povinných deponátoch. In: *Knižnica* [online]. 2012, roč. 13, č. 9, s. 3 [cit. 2020-10-20]. Dostupné na: https://www.snk.sk/images/snk/casopis_kniznica/2012/september/03.pdf
- ⁴ Porov. ŽUMER, Maja. *National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions*. München: K. G. Saur, 2009. IFLA Series on Bibliographic Control, s. 3. ISBN 978-3-598-24287-8, [online]. [cit. 2020-10-20]. Dostupné na: <http://archive.ifla.org/VII/s12/guidelines-national-bibliographies-electronic-age.pdf>
- ⁵ Ref. 3, s. 3.
- ⁶ Kompletný zoznam diel predmetnej povahy je uvedený v § 2 ods. 4.
- ⁷ Podľa § 3 zákona je vydavateľ periodickej publikácie povinný odovzdať povinný výtlačok do troch dní od začatia rozširovania.
- ⁸ Bližšie SENEŠI, Norbert. *Povinné výtlačky vydaných kníh*, [online]. [cit. 2020-10-20]. Dostupné na: <https://www.podnikajte.sk/zakonne-povinnosti-podnikatela/povinne-vytlacky-vydanych-knih>
- ⁹ Zákon č. 535/2003 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 212/1997 Z. z. o povinných výtlačkoch periodických publikácií, neperiodických publikácií a rozmnoženín audiovizuálnych diel v znení zákona č. 182/2000 Z. z. a o zmene a doplnení zákona č. 81/1966 Zb. o periodickej tlači a o ostatných hromadných informačných prostriedkoch v znení neskorších predpisov.
- ¹⁰ Zákon č. 198/2020 Z. z., ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony v súvislosti so zlepšovaním podnikateľského prostredia zasiahnutým opatreniami na zamedzenie šírenia nebezpečnej nákazlivej ľudskej choroby COVID-19. Dôvodová správa, [online]. [cit. 2020-10-20]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=480083>
- ¹¹ § 2 ods. 1 zákona č. 198/2020 Z. z., ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony v súvislosti so zlepšovaním podnikateľského prostredia zasiahnutým opatreniami na zamedzenie šírenia nebezpečnej nákazlivej ľudskej choroby COVID-19.
- ¹² LARIVIÈRE, Jules. *Guidelines for legal deposit legislation*. Paris: UNESCO, 2000, s. 22, [online]. [cit. 2020-10-20]. Dostupné na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000121413>
- ¹³ Podľa tohto ustanovenia „Slovenská národná knižnica (...) získava a trvale uchováva konzervačný fond Slovenskej republiky ako právnická osoba určená podľa osobitného predpisu“.
- ¹⁴ ÚK SAV sa bezprostredne po prijatí zákona podarilo presadiť prijatie internej smernice, ktorá organizácie Slovenskej akadémie vied zaväzuje bezplatne odovzdávať knižnici dva exempláre z každej vydanéj periodickej či neperiodickej publikácie. Aspoň čiastočne tak vyrovnáva straty v akvizícii nových titulov a zároveň pokračuje v budovaní kompletnej zbierky diel z produkcie SAV.

50 ROKOV SO ŠTATÚTOM ŠTÁTNEJ VEDECKEJ KNIŽNICE V BANSKEJ BYSTRICI

PHDR. OLGA DOKTOROVÁ

The article enlightens the professional public about the 50th anniversary of the granting of the status of „scientific library“ to the State Scientific Library in Banská Bystrica. It analyses how its position has changed in almost a century of its history. It follows the path of the historical development of this institute, starting from the Municipal Public Library to a modern library and information centre, which fulfils its mission in the field of scientific research, education, presentation of important personalities in the field of science, culture and art, as well as in the field of international cooperation.

Keywords: scientific library, science, research, international cooperation

 olga.doktorova@svkbb.eu

 Štátna vedecká knižnica
v Banskej Bystrici

 www.svkbb.eu

Hlavná budova Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici, Lazovná 9 (Foto archív ŠVK BB)

Cesta k získaniu štatútu vedeckej knižnice dnešnej Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici nebola jednoduchá. Bola kľukatá, neraz poznačená márnymi snahami, no napokon ovenčená úspechom v podobe uznania jej kvalít a získania významného postavenia hodného vedeckej knižnice.

POHĽAD DO HISTÓRIE

Od svojej predchodkyne Mestskej verejnej knižnice, ktorá vznikla v roku 1926, prešla cez Krajskú ľudovú knižnicu, založenú v roku 1951, až po Štátnu vedeckú knižnicu v Banskej Bystrici, ktorej štatút nadobudol účinnosť 1. marca 1970.

Keď bola 20. marca 1926 otvorená Mestská verejná knižnica v malej zasadacej sieni mestského domu, nemala ani čítareň. Jej prvým knihovníkom sa stal známy orientalista **Karol Kiszely**, bývalý gymnaziálny profesor a v rokoch 1917 – 1925 kustód v mestskom múzeu. Základom knižničného fond bol knižný dar vtedajšieho ministerstva školstva, ku

ktorému postupne pribudli dary z Matice slovenskej, Osvetového zväzu i od súkromných osôb. Na konci roka 1926 mala knižnica 592 zväzkov kníh a evidovala 377 čitateľov a 5 718 výpožičiek. V porovnaní so súčasnosťou je zaujímavé, že bola otvorená v utorok a v sobotu od 17. do 19. hodiny a okrem toho každú prvú a tretiu nedeľu v mesiaci od 10. do 12. hodiny.¹

Karol Kiszely sa vďaka svojej činorodosti zaslúžil o obohatenie fondu knižnice množstvom nových kníh, ba získal knihy aj pre občanov maďarskej národnosti a knihy písané po nemecky. Oddane sa venoval knižničnej činnosti a veľmi mu záležalo na rozvoji knižnice. Jeho úmyslom bolo zriadenie vedeckej knižnice. Týmto podnetom sa zaoberal dlhodobo. Knižničná rada požiadala o jej zriadenie mestskú radu v roku 1929. Mesto následne požiadalo Krajinský úrad v Bratislave o povolenie založiť vedeckú knižnicu. V jeseni toho istého roku prišla na Obecný úrad mesta Banská Bystrica súhlasná odpoveď aj s požiadavkou vypracovať „*zvláštny poriadok požičiavania*“ a „*súpisov vedeckých kníh*“,² ktoré by tvorili fond budúcej vedeckej knižnice. Uvedenú požiadavku sa z neznámych dôvodov nepodarilo

splniť, no knižnica sa myšlienky zriadiť vedeckú knižnicu nevzdala.

V povojnovom období bola činnosť knižnice pomerne slabá. Jej dynamický rozvoj nastal až vtedy, keď sa z Mestskej verejnej knižnice stala Krajskou ľudovou knižnicou v Banskej Bystrici,³ ktorá bola zriadená v roku 1951. Za jej riaditeľa bol v roku 1952 vymenovaný **Ján Mičovský**, ktorý sa stal neskôr prvým riaditeľom Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici. Pôvodným povoláním bol učiteľ a od roku 1945 pôsobil ako okresný osvetový inšpektor. Študoval na pedagogickej fakulte a ako riaditeľ knižnice absolvoval odborné knihovnícke školenie. Išlo o náročné obdobie, v ktorom bolo potrebné organizovať odborné knihovnícke činnosti, zabezpečovať postupnú špecializáciu pracovníkov, neustále si dopĺňať vedomosti a získavať skúsenosti z dennej praxe.

Ján Mičovský – prvý riaditeľ Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici (Foto archív ŠVK BB)

V tomto období zaznamenala knižnica prudký rozvoj, o čom svedčí fakt, že v rokoch 1954 – 1968 vybuďovala v Banskej Bystrici a priľahlých obciach svoje pobočky. V roku 1957 mala štyri pobočky⁴ a do roku 1968 zriadila a vybuďovala spolu 14 pobočiek.⁵ Aj keď Slovenská knižničná rada na svojom zasadnutí 26. apríla 1961 prerokovala, skoncipovala a schválila návrh štatútu budúcej vedeckej knižnice, podmienky na jej ustanovenie ešte neboli vytvorené.⁶ Chýbali najmä priestory a odborní pracovníci.

Požičovňa na Fučíkovej ulici, 1952 (Foto archív ŠVK BB)

Významným medzníkom bol rok 1963, keď knižnica ako jedna z dvanástich knižníc v republike získala právo povinného výtlačku československej tlačovej produkcie.

Rovnako významný bol rok 1966, ktorý sa zapísal do dejín knižnice tým, že za budúce sídlo knižnice bol určený objekt Župného domu na Lazovnej ulici. Dovtedy sídlila knižnica na rôznych miestach Banskej Bystrice. Do provizórne upraveného krídla budovy Župného domu sa riaditeľstvo knižnice spolu s metodickým a ekonomicko-technickým oddelením presťahovalo v novembri 1968.⁷

Toto obdobie bolo poznačené mnohými pokusmi o zriadenie vedeckej knižnice. Napokon sa snahy úspešne zavŕšili a 1. júla 1969 prešla Krajská ľudová knižnica v Banskej Bystrici ako štátna vedecká knižnica pod priamu správu a riadenie Ministerstva kultúry Slovenskej socialistickej republiky.⁸ Na základe rozhodnutia štátnych orgánov štatút vedeckej knižnice vstúpil do platnosti 1. marca 1970⁹ a v súlade s ním sa činnosť Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici rozšírila o celoslovenské úlohy. Podľa štatútu

sa stala univerzálnou vedeckou knižnicou na strednom Slovensku, ktorá sa z hľadiska potrieb výskumu a výroby v obvode svojej pôsobnosti špecializovala na literatúru z oblasti stavebníctva, elektrotechniky a spoločenských vied.¹⁰

S históriou a rozvojom knižnice sú neoddeliteľne späté mená jej riaditeľov – Jána Mičovského, Milana Kamenského, Olgy Kaliskej, Olgy Laukovej a Blanky Snopkovej, ktorá je na poste riaditeľky Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici od roku 2018.

PREHĽAD AKTIVÍT KNIŽNICE

Po roku 1970 prešla knižnica mnohými zmenami, či sa to týkalo odborného vzdelávania, technologického rozvoja a technického vybavenia, rekonštrukcie priestorov knižnice, ich zariadenia alebo vyriešenia skladových priestorov. V súčasnosti má knižnica najrozsiahlejší fond zvukových a audiovizuálnych dokumentov, hudobnín a hudobnej literatúry a jediný fond geologickej literatúry v rámci SR.

Interiér Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici – Hudobné átrium (Foto archív ŠVK BB)

Od roku 2013 knižnica prevádzkuje digitalizačné pracovisko a odvtedy realizuje projekt digitalizácie vlastných edičných titulov a starých a vzácných tlačí do roku 1900, z ktorých väčšina pochádza z 18. a 19. storočia. Ide hlavne o slovaciká a dokumenty, ktoré obsahovo súvisia s územím Slovenska (Uhorska). Pokračuje aj v digitalizácii zbierkových predmetov Literárneho a hudobného múzea a v rámci digitalizácie zvukových dokumentov sa venuje digitalizovaniu audiovizuálnych záznamov

z podujatí pre potreby knižnice a Literárneho a hudobného múzea.

Okrem hlavných odborných činností sa prezentuje bohatou činnosťou v oblasti medzinárodnej spolupráce a medzinárodných kontaktov, ktoré prispeli k rozvoju jej odbornej úrovne a vďaka osobným a tvorivým snahám jej pracovníkov umožnili realizovať mnohé významné projekty nielen na pôde knižnice, ale i za hranicami Slovenska.

Po roku 2000 sa začala v Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici budovať sieť jazykových centier. Po Nemeckej študovni, ktorá bola zriadená už v roku 1994, postupne vzniklo Centrum ruských štúdií, neskôr transformované na Centrum slovanských štúdií, centrum InfoUSA, ktoré pôsobí od roku 2020 pod novým názvom American Centre, Britské centrum a ako jediné na Slovensku aj centrum Window of Shanghai.

Nemecká študovňa – interiér (Foto archív ŠVK BB)

Najmladším centrom, ktoré bolo zriadené v minulom roku, je Centrum hispánskej kultúry Vladimíra Olerínyho. Prostredníctvom jazykových centier sa rozvinula bohatá spolupráca s veľvyslanectvami príslušných krajín a obohatil sa nielen fond cudzojazyčnej literatúry, ale aj kultúrny život knižnice, mesta Banská Bystrica a celého regiónu, keďže centrá organizujú množstvo zaujímavých podujatí, od výstav, besied, koncertov, workshopov až po významné semináre a konferencie na medzinárodnej úrovni.

Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici je jedinou z vedeckých knižníc na Slovensku, ktorá cielene podporuje vzdelávanie v cudzích jazykoch a má ambíciu práve v tejto oblasti naďalej sa rozvíjať a pre záujemcov vytvárať optimálne podmienky na štúdium a získavanie informácií.

Upútavka na podujatie *Jazyková kaviareň* v roku 2019
(Foto archív ŠVK BB)

Knižnica je významným organizátorom odborných podujatí pre knihovnícku verejnosť na celoslovenskej i medzinárodnej úrovni.

Z jej iniciatívy sa pravidelne organizuje *Kolokvium knižnično-informačných špecialistov krajín V4*.

V európskom knižnično-informačnom priestore sa knižnica etablovala už v roku 2006, keď zorganizovala historicky prvé kolokvium knižnično-informačných expertov krajín V4 a Rakúska, Ruska, Ukrajiny, Bulharska a Nemecka s ústrednou témou *Knižnice v znalostnej spoločnosti*. Druhý raz bola prípravami a organizáciou kolokvia knižnično-informačných expertov krajín V4+ na Slovensku poverená v roku 2015. Išlo o 5. kolokvium, ktoré bolo zaradené medzi aktivity programu predsedníctva Slovenskej republiky vo Vyšehradskej skupine pre oblasť kultúry na obdobie 2014 – 2015.

Pre komunitu knižnično-informačných pracovníkov okrem toho knižnica organizuje už devätnásť rokov medzinárodný odborný seminár *TLib – Trends in Libraries – Trendy v knižničnej praxi* a pravidelne sa podieľa aj na organizovaní *Kolokvia slovenských, českých a moravských bibliografov*, ktoré má za sebou už viac ako dvadsať ročníkov.

Knižnica zorganizovala viacero prezentácií slovenskej kultúry v zahraničí – v Poľsku, Českej republike, Bosne a Hercegovine, Ruskej federácii, Bulharsku, Bielorusku, Srbsku – Vojvodine, na Ukrajine a v Číne. Mnohé z nich sa realizovali vďaka podpore Ministerstva kultúry SR a Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí SR a výrazne prispeli k zviditeľneniu Slovenska a jeho tradičnej i modernej kultúry.

Medzi najvýznamnejšie zahraničné aktivity knižnice v posledných rokoch patrila výstava *Ludové hudobné nástroje na Slovensku* prezentovaná v bulharskom Plovdive – *Európskom hlavnom meste kultúry*

2019, ale aj v Spojenom ústave jadrového výskumu v ruskom meste Dubna v rámci *Galafestivalu českej a slovenskej kultúry* a na *Pekinskom medzinárodnom knižnom veľtrhu 2019 (Beijing International Book Fair, BIBF)* v stánku Slovenskej republiky.

Prezentácia na knižnom veľtrhu BIBF 2019 v Pekingu
(Foto archív ŠVK BB)

Okrem toho sa pravidelne zúčastňuje na významnom odbornom fóre SILF (*Shanghai International Library Forum*), ktoré sa koná každé dva roky v Šanghaji v partnerskej Šanghajskej knižnici.

Prvé kolokvium knižnično-informačných špecialistov krajín V4 v roku 2005 (Foto archív ŠVK BB)

Významnou súčasťou Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici je Literárne a hudobné múzeum, ktoré patrí svojou špecializáciou k ojedinelým mú-

zeám na Slovensku i v Európe. V múzeu sa nachádza najväčšia zbierka ľudových hudobných nástrojov na Slovensku a tiež výnimočná zbierka tradičného bábkového divadla. Obidve zbierky boli prezentované aj v zahraničí – v Bulharsku, Ruskej federácii, Srbsku, Bielorusku, Číne a ďalších krajinách. Múzeum sa zameriava na dokumentáciu literárnej a hudobnej kultúry a osobností regiónu Banská Bystrica a Brezno.

Expozícia Literárneho a hudobného múzea
(Foto archív ŠVK BB)

Ďalším prínosom pre kultúrny život návštevníkov knižnice je Galéria v podkroví, kde sú vystavené diela renomovaných slovenských aj zahraničných výtvarných umelcov. Zo slovenských výtvarníkov sú tu verejnosti prístupné diela Miroslava Cipára, Milana a Mariána Ormandíkovcov, Drahomíra Príhela, Ferdinanda Hložníka, Ondreja Zimka či Miliny Zimkovej.

Galéria v podkroví (Foto archív ŠVK BB)

V súčasnosti sa knižnica podieľa na realizácii projektu *Inovatívne sprístupnenie písomného dedičstva Slovenska prostredníctvom systému automatickej transkripcie historických rukopisov*. Podstatou projektu je implementácia a rozšírenie najnovších technologických inovácií a poznatkov o efektívnom prístupe odbornej a laickej verejnosti k slovenskému i zahraničnému písanému dedičstvu, implementácia najnovších poznatkov z výskumu automatického textového rozpoznávania historických dokumentov na Slovensku.

Posledných päť rokov sa knižnica venuje aj environmentálnej problematike. Jej aktivity v tejto oblasti spočívajú vo vytváraní zeleného prostredia pre používateľov a návštevníkov knižnice, v šírení kultúry environmentálneho správania a v environmentálnej výchove. Pokračuje v projekte *Zavedenie separovaného zberu komunálneho odpadu na úrovni subjektov Ministerstva kultúry Slovenskej republiky* v rámci operačného programu *Životné prostredie*, do ktorého sa zapojila v roku 2016 separovaným zberom komunálneho odpadu a umiestnením nádob na papier, plast, sklo a kov. Starostlivosť o zeleň v exteriéri, ale aj v interiéri knižnice poukazuje na jedinečnosť knižnice. Svedčí o tom i ocenenie získané v roku 2018 v Moskve. Zeleňou v interiéri vytvára knižnica príjemné a predovšetkým zdravšie pracovné prostredie pre svojich zamestnancov i svojich návštevníkov. Knižnica postupne presadzuje aj moderné spôsoby hydroponického pestovania rastlín, t. j. bez pôdy v živnom roztoku.

S cieľom učiť sa a svojich používateľov, ako sa správať ekologicky vo vzťahu k móde, sa knižnica zapojila aj do zbierky oblečenia na podporu projektu OZ Šumné a pripravila vzdelávaciu prednášku o tomto projekte.

Podujatie *Dotknite sa kultúrneho dedičstva*, 2016
(Foto archív ŠVK BB)

Otvorenie Dní európskeho kultúrneho dedičstva, 2020 (Foto archív ŠVK BB)

Pracovníci knižnice realizujú množstvo podujatí a projektov, ktorými chcú pritiahnúť verejnosť do knižnice a ponúknuť jej zmysluplné trávenie voľného času. Či už sú to aktivity pre mladšie deti a žiakov, tvorivé dielne, workshopy, poznávacie podujatia, exkurzie alebo tréningy pamäti pre seniorov.

Na záver chceme popriať knižnici a jej pracovníkom, bez ktorých by nebola tým, čím je, veľa úspechov, tvorivých a úspešných projektov, profesionálne smerovanie a veľa zanietených a zvedavých používateľov a návštevníkov, ktorí neprestanú byť jej každodennou súčasťou.

POZNÁMKY

- ¹ Mičovský Ján a Jozef Sýkora. *Krajská ľudová knižnica v Banskej Bystrici*, s. 29.
- ² Mičovský, Ján a Jozef Sýkora. *Krajská ľudová knižnica v Banskej Bystrici*, s. 30.
- ³ Archív ŠVK. *Zriadenie KLK uznesenie KNV, č.128, Zriadenie Krajskej ľudovej knižnice*.
- ⁴ Mičovský Ján a Jozef Sýkora. *Krajská ľudová knižnica v Banskej Bystrici*, s. 52
- ⁵ Lauková Oľga et al. *Knižnica v minulosti a súčasnosti*, s. 23.
- ⁶ Kamenský, Milan et al. *Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici*, s. 21.
- ⁷ Kamenský, Milan et al. *Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici*, s. 21.
- ⁸ Kamenský, Milan et al. *Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici*, s. 22.
- ⁹ Archív ŠVK. *Štatút Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici 1970* (platný od 1. 3. 1970).
- ¹⁰ Archív ŠVK. *Dejiny ŠVK, pracovné materiály, č. 984, Sýkora, Jozef. Od Mestskej verejnej ku Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici...*, s. 20.

120 ROKOV MESTSKEJ KNIŽNICE V BRATISLAVE

MICHAELA KUČOVÁ

The article provides a reflection on the history of the Bratislava City Library on the occasion of its 120th anniversary.

Keywords: 120th anniversary, Bratislava City Library

Rok 2020 je výnimočný pre všetky knižnice vzhľadom na nevyhnutné obmedzenia štandardnej prevádzky. Pre Mestskú knižnicu v Bratislave je však zároveň rokom, v ktorom si pripomína 120. výročie svojho založenia. A hoci hygienické opatrenia súvisiace s pandemiou koronavírusu poznačili jej aktivity, na druhej strane vytvorili priestor pre dôležité témy – nevyhnutné obmedzenie výpožičných služieb ukazuje, akú úlohu, okrem poskytovania kníh, plnila knižnica v minulosti a aké úlohy plní dnes.

Súčasnú knižnicu plnia svoje informačné a vzdelávacie poslanie mnohými spôsobmi, ktoré sa neobmedzujú iba na požičiavanie kníh. Nevyplýva to len z rozširovania ponuky kanálov, ktorými ľudia získavajú vedomosti, verejná inštitúcia by sa vždy mala snažiť zvyšovať svoju prístupnosť a ponuku služieb prispôbiť potrebám svojich používateľov a používateľiek. Mestská kniž-

 michaela.kucova@mestskakniznica.sk

 Mestská knižnica v Bratislave

 www.mestskakniznica.sk

Výstava Emila Taschku pri príležitosti 120. výročia (Foto Adam Šakový)

nica v Bratislave sa preto v roku svojho výročia sústredila na komunikáciu všetkého, čo poskytuje, okrem kníh. Tie síce tvoria základ každej knižnice, no ani zďaleka nie sú jediným prostriedkom, ktorým knižnice vzdelávajú, pomáhajú, radia či zabávajú. Knižnica dnes nie je len akýmsi skladoom kníh, ale predstavuje priestor na štúdium, prácu, stretávanie a príjemné trávenie voľného času. To všetko zachytáva výstava, ktorú vo svojich výkladoch pripravila Mestská knižnica v Bratislave v spolupráci s umelcom Emilom Taschkom. Minimalistické kresby pútavým a výstižným spôsobom približujú služby, ktoré knižnica poskytuje. Vizuál bol použitý aj v rámci outdoorovej kampane na citylightoch. Existenciu tejto inštitúcie v meste si tak obyvatelia Bratislavy mohli pripomenúť i bez jej priamej návštevy. V rámci kampane vznikla webová stránka okremknih.sk, ktorá približuje každú zo spomínaných služieb. Webová stránka je zároveň miestom, kde sa ľudia môžu dozvedieť konkrétne zaujímavosti z histórie knižnice.

Ak knižnicu chápeme ako priestor na stretávanie a vzájomnú interakciu rôznych skupín, uplynulé

mesiace predstavovali výzvu, ako udržať kontakt knižnice s jej používateľmi a používateľkami. Samozrejmosťou je snaha poskytovať bezpečné alternatívy výpožičných služieb a nárast záujmu o e-knihy, no náročnejšie je to s plnením ďalších funkcií knižnice.

Pre prebiehajúcu pandémiu Mestská knižnica v Bratislave obmedzila podujatia naživo a aj oslavu svojho výročia sústredila do online aktivít. Celoslovenský odborný seminár *Funkčný dizajn a moderná architektúra knižníc* bol naživo prenášaný a späť si ho možno pozrieť na webovej stránke knižnice a na kanáli YouTube.

V jeseni zverejnila knižnica aj sériu krátkych videí, v ktorých sa osobnosti kultúrneho života delia o svoje čitateľské zážitky z knižníc a čítania slovenskej tvorby. Videá, ktoré podporujú vzťah k literatúre a popularizujú domácu tvorbu, zaznamenali za mesiac 5 000 prezretí.

Do virtuálneho sveta presunula knižnica i svoje pravidelné formáty pre špecifické cieľové skupiny, ako sú tréningy pamäti či projekt dramatizácie rozprávok *Knihoplavci*.

ČELIŤ ZMENÁM

Hoci momentálne zažívame bezprecedentnú situáciu, Mestská knižnica v Bratislave prekonala vo svojej histórii už viacero pohnutých momentov.

Vznikla 1. októbra 1900 ako Mestská knižnica slobodného kráľovského mesta Bratislavy. Išlo o druhú verejnú knižnicu v Rakúsko-Uhorsku, ktorá mala vo svojom fonde v tom čase 4 345 kníh. Odvtedy vystriedala osem oficiálnych názvov a zažila štyri veľké sťahovania. Už štrnásť rokov po svojom založení čelila existenčnému ohrozeniu, keď mesto chcelo jej knižničný fond presunúť do novej knižnice Alžbetínskej univerzity. S tým však nesúhlasil mestský archívár Ján Nepomuk Batka, ktorý inštitúcii venoval svoje súkromné zbierky. Tak zabránil zániku knižnice a dnes sa jeho pozostalosť, ktorú tvoria aj vzácne noty a partitúry, nachádza v Oddelení hudobnej a umenovednej literatúry na Kapucínskej ulici. V nedávnej minulosti knižnicu zasa ohrozili havárie – na jar a v lete 1996 zatopilo suterén na Laurinskej ulici, v ktorom bol umiestnený sklad kníh, a v roku 2005 sklad vytopilo opäť, pričom voda zničila 25 000 kníh. Vtedy knižnica pocítila veľkú podporu verejnosti, ktorá jej pomohla obnoviť knižničný fond.

Napriek týmto výzvam sa knižnica počas svojej 120-ročnej existencie neustále rozvíjala, rozširovala svoje služby a vytvárala nové pracoviská. Niektoré zmeny priniesla spoločenská situácia. Napríklad v roku 1934 vznikla v zadnom trakte Primaciálneho paláca pobočka pre nezamestnaných. Mala asi 2 000 zväzkov, ktoré jej darovali miestni kníhkupci a súkromníci. Knihy sa požičiavali zadarmo a bez finančných sankcií.

Od roku 1938 bola knižnica pre politické pomery rozdelená na tri samostatné knižnice – slovenskú,

maďarskú a nemeckú; posledné dve po skončení vojny zanikli.

V roku 1979 sa budova na Klariskej ulici stala sídlom nielen Knihárskej dielne a riaditeľstva, ale aj Útvary literatúry marxizmu-leninizmu, v ktorom boli sústredené spisy a učebnice určené na štúdium povinných ideologických predmetov. Riaditeľstvo a dielňa tu sídlia dodnes, útvary politickej literatúry však hneď po revolúcii zanikol.

Študovňa na Klariskej (Foto archív MKB)

NAČÚVAŤ POTREBÁM

Vývoj Mestskej knižnice v Bratislave vždy odzrkadľoval potreby verejnosti. Už v roku 1945 vzniklo Oddelenie pre prácu s deťmi (od predškolského veku do 14 rokov), ktoré bolo prvým oddelením tohto druhu na Slovensku. Pôvodne sídlilo na prízemí Starej radnice, dnes bezplatne ponúka 41 000 kníh pre deti a mládež, ale aj priestor na hry, písanie domácich úloh a stretávanie, čo využívajú školáci i rodičia s malými deťmi. Oddelenie organizuje množstvo kvalitných podujatí, workshopov a klubov zameraných nielen na podporu čítania, ale aj pozitívneho vzťahu k umeniu, vzdelávaniu a životnému prostrediu.

Kvalita hudobného fondu vyústila v roku 1964 do založenia samostatného Oddelenia hudobnej a umenovednej literatúry, ktoré tiež vzniklo ako prvé svojho druhu na Slovensku. Jeho dnešné sídlo na adrese Kapucínska 1 v roku 1991 slávnostne otvoril operný spevák Peter Dvorský. Ponúka 45 000 kníh a časopisov o umení a dizajne, noty a partitúry, ako aj zbierku LP a CD platní. V hudobnom štúdiu je pre

V roku 1938 MKB otvorila pobočku v Starej radnici (Foto archív MKB)

všetkých milovníkov hudby k dispozícii elektrický klavír a gitara.

Knižnica poskytuje priestor aj výtvarnému umeniu – od etablovaných mien až po detskú tvorbu. Od roku 1991 na druhom poschodí umenovedného oddelenia prevádzkuje Galériu Artotéka, ktorej priestor je otvorený pre všetkých a dlhodobo predstavuje najmä mladé umenie.

Ľuďom, ktorí majú problém s čítaním klasických kníh, slúži Oddelenie pre nevidiacich a slabozrakých. Oddelenie slávnostne otvorila 8. mája 1991 Diana, Jej kráľovská výsosť princezná z Walesu, ktorá mu darovala prvú čítaciu lupu. Špecializované oddelenie vzniklo pre potreby ľudí so zrakovým znevýhodnením, postupom času však svoju pôsobnosť rozšírilo a od roku 2011 poskytuje služby každému, kto nemôže čítať klasické knihy – ľuďom po mozgovej príhode, s epilepsiou, s poruchami učenia, dyslexiou či autizmom. Nachádzajú sa tu dokumenty v Braillovom písme, rôzne pomôcky a zvukové knihy. Špeciálne čítacie lupy, ktoré text priblížia či zobrazia vo výraznom kontraste, oceňujú aj seniory a seniorky. Oddelenie ponúka tiež spoločenské hry pre nevidiacich, kino s audiokomentárom, očné jogu a iné aktivity. Je dostupné bezbariérové a nevidiacich naviguje pri vstupe zvukový maják.

Princezná Diana otvára Oddelenie pre nevidiacich a slabozrakých, 1991 (Foto archív MKB)

MIESTO STRETÁVANIA

Za štandardných podmienok Mestská knižnica v Bratislave pripravuje každý rok priemerne 300

podujatí. Pre rôzne vekové skupiny organizuje besedy, predstavenia, workshopy, kvízy, koncerty a iné podujatia. Knižnica už dávno nie je miestom, kde musí človek ticho čítať a príležitostne sa môže zúčastniť na besede so spisovateľom. Dnes je to priestor otvorený pre všetkých, čo dokazuje živá spolupráca so školami, s občianskymi združeniami a inými kultúrnymi inštitúciami.

Medzi mimoriadne obľúbené podujatia organizované Mestskou knižnicou v Bratislave patrí *Bratislavská burza kníh*, ktorá sa koná každoročne v apríli už štrnásť rokov. Pôvodne ponúkala knihy vyradené z verejných bratislavských knižníc, no pre veľký dopyt už do nej prispieva aj verejnosť. Charitatívna akcia, ktorá podporuje opätovné používanie kníh, každý rok privíta okolo 12 000 návštevníkov. Za výťažok z predaja kníh sa nakupujú najmä zvukové knihy pre nevidiacich a slabozrakých alebo sa doplňuje fond knižnice.

Knižnica dnes už nie je ani miestom, ktoré možno navštíviť iba s čitateľským preukazom. Mestská knižnica v Bratislave ponúka štyri verejne dostupné čítárne. Bez potreby registrácie si tu možno prečítať dennú tlač, časopisy alebo pracovať na vlastnom notebooku. Dve čítárne sa nachádzajú vo vestibuloch na Laurinskej a Kapucínskej ulici, ďalšie dve fungujú v letných mesiacoch – najmenšia letná čítareň na nádvorí Primaciálneho paláca a najobľúbenejšia, najväčšia a najkrajšia Letná čítareň U červeného raka. Tento priestor slúžil v stredoveku ako obranná vodná priekopa pri vstupe do mesta cez Michalskú bránu, od roku 1961 je sprístupnený ako čítareň. Odvtedy čítareň prešla dvoma veľkými rekonštrukciami, v roku 2019 však bola z bezpečnostných dôvodov zatvorená. Vďaka dočasným stavebným opatreniam, ktoré zaručujú bezpečnosť návštevníkov, bola v tomto roku opäť sprístupnená. Počas celého leta návštevníkom okrem príjemnej zelenej oázy v srdci mesta ponúka množstvo podujatí.

Mestská knižnica v Bratislave slúži obyvateľom a návštevníkom hlavného mesta už 120 rokov. Jej história ukazuje, že vždy reagovala na aktuálne potreby verejnosti. Rok 2020 jej síce priniesol nečakané výzvy, no môže byť začiatkom novej, vzrušujúcej etapy, v ktorej sa rola knižnice opäť rozvinie do nových smerov. Praje tomu aj plánované veľké sťahovanie. Časť knižnice sa má v najbližších rokoch totiž presunúť do zrekonštruovaného objektu mestských kúpeľov Grössling a ponoriť sa tak do sveta príbehov bude ešte lákavejšie a dostupnejšie.

ŠKOLSKÉ KNIŽNICE AKO INFORMAČNÉ A KULTÚRNE CENTRÁ ŠKÔL

14. MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA,
SEPTEMBER 2020

MGR. ROZÁLIA CENIGOVÁ

Summary report of the 14th International Conference School Libraries as Information and Cultural Centres at Schools, which took place on September 24, 2020, contains basic information concerning the state of school libraries in 2019 as well as original and inspiring projects aimed at supporting of reading literacy and information education of primary and secondary school students in the Slovak Republic and the Czech Republic and in the UNESCO Associated Schools in the Slovak Republic. It also provides the results of national surveys on the reading habits of Czech children, and informs about individual and collective forms of working with books as well as the celebration of the mother tongue. It also includes information on award-winning modern library events.

Keywords: school libraries, International Conference of School Libraries as Information and Cultural Centres at Schools, supporting of reading literacy, information education, individual and collective forms of working with books

 rozalia.cenigova@spgk.sk

 Slovenská pedagogická
knižnicami

 <http://www.spgk.sk/>

Tohtoročný 14. ročník medzinárodnej konferencie *Školské knižnice ako informačné a kultúrne centrá škôl*, ktorú zorganizovala Slovenská pedagogická knižnica pod záštitou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, sa konal 24. septembra 2020 v prednáškovej sále Univerzity knižnice v Bratislave. Konferenciu otvorila **PaedDr. Anna Chlupíková**, poverená riaditeľka odboru predprimárneho vzdelávania a základných škôl z Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

PaedDr. Anna Chlupíková, poverená riaditeľka odboru predprimárneho vzdelávania a základných škôl z Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR, počas slávnostného otvorenia 14. medzinárodnej konferencie (Foto Ľudovít Zupko)

Vo svojom príhovore zdôraznila význam každodennej práce riaditeľov škôl, učiteľov a školských knižníkov pri realizovaní nových spôsobov a foriem vyučovania, ktoré podporujú rozvíjanie kľúčových kompetencií žiakov a prispievajú k obsahovej reforme vzdelávania. Zároveň vyzdvihla úsilie školských knižníc zamerané na skvalitňovanie svojich služieb

a aktivít. Okrem iného uviedla: „Som veľmi rada, že reagujete aj na možnosti, ktoré Vám ponúka metodické centrum Slovenskej pedagogickej knižnice pre školské knižnice. Dôkazom toho je nielen Vaša aktívna účasť v jeho projektoch zorganizovaných na podporu kreatívneho čítania, ale aj využívanie jeho odborného poradenstva zameraného na rozšírenie a skvalitnenie poskytovania knižnično-informačných služieb vo Vašich školských knižniciach a obohatenie školských vzdelávacích programov vo Vašich školách.“

Na podujatí, ktoré prebiehalo za prísnych hygienických opatrení súvisiacich s pandémiou koronavírusu, sa zúčastnili zástupcovia Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, ako aj zástupcovia pedagogickej a knihovníckej verejnosti z celého Slovenska.

Odborný program medzinárodnej konferencie bol veľmi pestrý a nanajvýš aktuálny. Prvý prednáškový blok otvorila ústredná metodička pre školské knižnice **Mgr. Rozália Cenigová** z metodického centra Slovenskej pedagogickej knižnice pre školské knižnice. Vo svojej prednáške *Analýza stavu školských knižníc za rok 2019 a projekty na podporu čítania* priblížila stav školských knižníc na Slovensku v uplynulom roku, a to prostredníctvom údajov o knižničnom fonde školských knižníc, ich používateľoch, výpožičkách a ďalších službách, o vzdelávacích a kultúrno-spoločenských podujatiach, informačných technológiách a o ich personálnom zabezpečení a hospodárení. Zaujímavým spôsobom upozornila aj na inšpiratívne príklady dobrej praxe dvoch školských knižníc – Školskej knižnice Základnej školy v Loku a Školskej knižnice Základnej školy Slovenského národného povstania v Sučanoch. Väčšiu časť svojho vystúpenia venovala prezentácii originálnych a tvorivých aktivít, ktoré realizovali slovenskí a českí školskí knihovníci, učelia a vychovávateľia zo základných a stredných škôl v rámci 10. ročníka česko-slovenského projektu *Záložka do knihy spája školy* a 8. ročníka celoslovenského projektu *Záložka do knihy spája slovenské školy*. V závere svojej prednášky stručne sumarizovala výsledky činnosti metodického centra pre školské knižnice. Prezentované informácie dokumentovala tabuľkami, grafmi a bohatou kolekciou fotografií.

Účastníci 14. medzinárodnej konferencie (Foto Ľudovít Zupko)

(Podrobnú analýzu stavu školských knižníc v roku 2019 z pera Mgr. Rozálie Cenigovej uverejňujeme v ďalšom príspevku tejto rubriky.)

Pre preventívne opatrenia proti ochoreniu COVID-19, ktoré vyhlásila vláda Slovenskej republiky v polovici septembra 2020, sa prednášajúci z Českej republiky na konferencii nemohli osobne zúčastniť, no s obsahom ich prednášok sa účastníci oboznámili prostredníctvom powerpointových prezentácií. Tieto prezentácie sprístupnila ústredná metodička pre školské knižnice Mgr. Rozália Cenigová, ktorá celé podujatie zároveň moderovala.

Ako prvú predstavila prednášku generálneho riaditeľa Národnej knižnice Českej republiky **PhDr. Víta Richtera**. Základom jeho prednášky *Čtou alebo nečtou a kto za to môže? Čtenářství českých dětí z pohledů celostátních průzkumu dětské a dospělé populace* boli výsledky opakovaných prieskumov detskej a dospeljej populácie, ktoré v Českej republike vykonáva Národná knižnica Českej republiky v spolupráci s Ústavom pre českú literatúru Akadémie vied Českej republiky už od roku 2007. Prieskumy priniesli tieto dôležité zistenia: čítaniu kníh konkuru-

jú informačné technológie a rôzne mediálne aktivity; počet prečítaných kníh sa vo vekových kategóriách detí a mládeže od 6 do 19 rokov pohybuje v rozmedzí 7 – 9 kníh za rok; dôležitý je vzťah dieťaťa k čítaniu; čítanie detí ovplyvňuje celková atmosféra v rodine a najmä príklad čítajúcich rodičov.

Ako druhú v poradí predstavila ústredná metodička pre školské knižnice prednášku **Mgr. Pavlíny Mazáčovej, Ph.D.**, z Katedry informačných štúdií a knihovníctva Masarykovej univerzity v Brne. Prednáška s názvom *Aktivizující přístupy v rozvíjení čtenářské a informační gramotnosti žáků* bola zameraná na didaktickú prácu učiaceho knihovníka alebo učiteľa, na aktuálne dianie v oblasti informačného vzdelávania v knižniciach a na modernú didaktiku v tejto oblasti, predovšetkým na interaktívnu knihu „lapbook“, ktorá sa dá využiť pri rozvíjaní čitateľskej a informačnej gramotnosti žiakov od základnej školy až po strednú školu.

S ďalším príspevkom vystúpila školská knihovníčka zo Strednej odbornej školy obchodu a služieb v Trenčíne **Ing. Marcela Šimíčková**. V prednáške s názvom *Cez čitatelské aktivity v školskej knižnici ľahšie k maturite* priblížila poslucháčom množstvo kreatívnych a inšpirujúcich celoročných aktivít,

ktoré realizovala v spolupráci s ďalšími vyučujúcimi s cieľom podporiť rozvoj čitateľských schopností a zručností žiakov školy. Podrobnejšie predstavila aj víťazné podujatie *Tváre Jozefa Gregora Tajovského* z celoslovenského projektu *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice*.

Prvý blok prednášok uzavrelo **slávnostné oceňovanie víťazov** 15. ročníka celoslovenského projektu *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice* k *Medzinárodnému dňu školských knižníc* (bol ním 28. október 2019).

Na začiatku slávnostného aktu ústredná meto-
dička pre školské knižnice informovala účastníkov o cieľoch projektu, jeho realizácii a hodnotení a uviedla, že prvým siedmim víťazom darovala Slovenská pedagogická knižnica knižné dary v celkovej hodnote 2 000 € do ich školských knižníc podľa vlastného výberu. Partneri celoslovenského projektu darovali všetkým dvanástim oceneným školským knižniciam knižné dary v celkovej sume 1 810 €. Slávnostný akt vykonala PaedDr. Anna Chlupíková z Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

PaedDr. Anna Chlupíková a školská knihovnička Ing. Marcela Šimíčková zo Strednej odbornej školy obchodu a služieb v Trenčíne (Foto Ľudovít Zupko)

Druhý blok odborného programu otvorila opäť ústredná meto-
dička pre školské knižnice, ktorá v za-
stúpení **Mgr. Lenky Vernerovej** zo Základnej školy a materskej školy v Krušoviciach z Českej republiky prezentovala jej prednášku *Den materského jazyka v málotriedni škole*. Prítomným na základe bohatého fotografického materiálu priblížila priebeh osláv medzinárodného dňa materského jazyka v rokoch 2019 a 2020 a zdôraznila, že na čitateľských aktivitách sa aktívne podieľali nielen žiaci školy, ale aj ich rodičia a ďalší rodinní príslušníci.

Mgr. Natália Fillová, PhD., z Univerzitnej knižnice v Bratislave v prednáške *Školské knižnice a projekty na podporu čítania v Pridružených školách UNESCO v Slovenskej republike* predstavila program Pridružených škôl UNESCO (ASPnet), ako aj stručnú analýzu materiálneho vybavenia a čitateľských aktivít zameraných na podporu čítania používateľov v deviatich školských knižniciach z celého Slovenska, ktoré sú zapojené do uvedeného programu.

Školská knihovnička Mgr. **Jana Budzáková** zo Spojenej školy v Lendaku v prednáške *Stratégia rozvoja čitateľských zručností* podrobne predstavila aktivity zamerané na rozvoj čitateľských zručností žiakov celej školy. Zdôraznila, že cieľom ich školskej knižnice je naučiť žiakov efektívne využívať

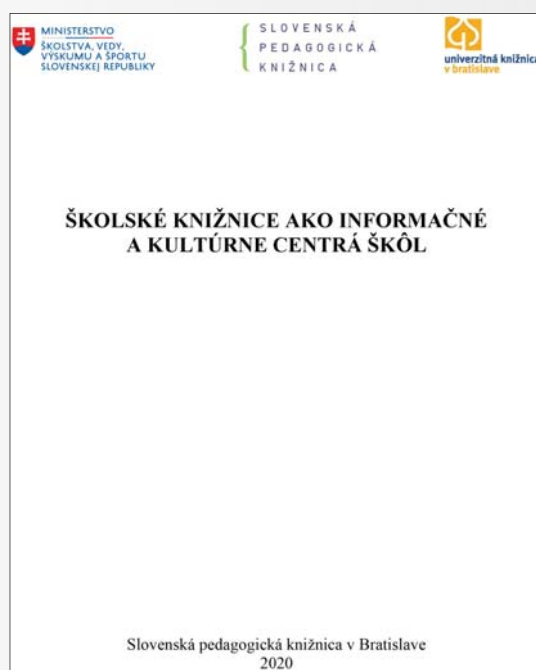
PaedDr. Anna Chlupíková a Mgr. Mária Hančinská, riaditeľka Strednej odbornej školy obchodu a služieb v Trenčíne (Foto Ľudovít Zupko)

získané informácie, čo im umožní dosahovať lepšie výsledky v škole a získať pozitívny postoj ku knihám, k čítaniu a vzdelávaniu. Tento cieľ dokumentovala aj na ocenenom podujatí *Život musí mať cveng ako kov...*, ktoré školská knižnica realizovala v rámci celoslovenského projektu *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice*.

Poslednou prednáškou, ktorá na konferencii odznela, bola *Kreatívna práca s knihou na strednej škole* v podaní **Mgr. Viery Marcibányiovej**, školskej knihovníčky zo Strednej odbornej školy obchodu a služieb v Galante. Zaoberala sa v nej aktivitami zameranými na rozvoj čitateľskej gramotnosti nielen počas teoretického vyučovania, ale aj počas praxe žiakov v odboroch kuchár, cukrár, čašník a kaderník. Zároveň predstavila ocenené podujatie z celoslovenského projektu *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice*, ktoré ich školská knižnica pripravila pod názvom *Lahôdky cestou do Tajova*.

ZÁVER

Organizátori 14. medzinárodnej konferencie *Školské knižnice ako informačné a kultúrne centrá škôl* môžu na základe spätnej väzby od jej účastníkov s uspokojením konštatovať, že sa im opäť podarilo naplniť cieľ podujatia, a to charakterizovať špecifiká a úskalia činnosti školských knižníc, podeliť sa o pozitívne skúsenosti z práce v školskej knižnici a vzájomne sa obohatiť o nové, podnetné informácie a poznatky týkajúce sa rozvíjania čitateľskej gramotnosti žiakov škôl v Slovenskej republike, ako aj v Českej republike. Veľkým prínosom tohtoročnej konferencie bolo uvedenie príkladov dobrej praxe školských knižníc, ktoré ukázali, ako možno skĺbiť čitateľské aktivity na stredných odborných školách realizované v rámci všeobecnovzdelávacích predmetov s aktivitami realizovanými v spolupráci s učiteľmi odborných predmetov.

Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie je sprístupnený na webovom sídle Slovenskej pedagogickej knižnice www.spgk.sk, a to v časti *Školské knižnice* vo formáte pdf.

ANALÝZA STAVU ŠKOLSKÝCH KNIŽNÍC ZA ROK 2019

MGR. ROZÁLIA CENIGOVÁ

The analysis is aimed at presenting a condition of school libraries in 2019 and activities of the Methodological Centre of the Slovak Pedagogical Library for School Libraries as well as projects focused on supporting and development of reading literacy. The survey which analyses the condition of school libraries includes data on the number of schools and their libraries, the numbers of school library collections, the number of users and library loans of these libraries, data on educational, cultural and social events organized by school libraries, as well as data on IT facilities available in school libraries, and data on school libraries' personal and financial resources. The author also specifies the ways of fulfilling the mission of the Methodological Centre of the Slovak Pedagogical Library for School Libraries.

Keywords: school libraries, Methodological Centre of the Slovak Pedagogical Library for School Libraries, collections, users, loans, events, personal resources, financial resources

 rozalia.cenigova@spgk.sk

 Slovenská pedagogická
knižnicami

 <http://www.spgk.sk/>

Analýza stavu školských knižníc za rok 2019 bola vypracovaná na základe štatistických údajov, ktoré školské knižnice uviedli vo *Výkaze o školskej a akademickej knižnici Škol (MŠVVŠ SR) 10 – 01* (ďalej len „štatistický výkaz“). Okrem toho vychádzala z interných údajov metodického centra Slovenskej pedagogickej knižnice pre školské knižnice (ďalej len „metodické centrum pre školské knižnice“), ako aj zo správ, ktoré zverejnili printové a elektronické médiá.

Predmetom analýzy sú aktuálne informácie o stave knižničného fondu školských knižníc, ich používateľoch, výpožičkách a službách, vzdelávacích a kultúrno-spoločenských podujatiach, informačných technológiách, školských knihovníkoch a o hospodárení týchto knižníc. Analýzu uzatvára stručný prehľad vybraných aktivít metodického centra pre školské knižnice, ktoré realizovalo v roku 2019.

POČET ŠKÔL A ŠKOLSKÝCH KNIŽNÍC

K 31. decembru 2019 bolo v Slovenskej republike evidovaných **1 540 školských knižníc**. Tieto knižnice tvorili organizačné útvary základných škôl, gymnázií, stredných odborných škôl, konzervatórií a škôl pre žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami a zároveň slúžili na informačné a dokumentačné zabezpečenie výchovy a vzdelávania a výchovno-vzdelávacích potrieb príslušných škôl (tabuľka 1).

Školské knižnice boli zriadené v súlade s platnou knižničnou legislatívou a sú evidované v *Zozname knižníc Slovenskej republiky* a v *Adresári školských knižníc v Slovenskej republike*.

Tabuľka 1 Počet škôl a školských knižníc v rokoch 2018 a 2019

Ukazovateľ	2018	2019	Nárast/pokles (%)
Počet škôl	3 000	2 989	-0,37
Počet škôl so školskými knižnicami	1 543	1 540	-0,24
z toho integrované s verejnou knižnicou	23	25	+8,70

V roku 2019 sme zaznamenali úbytok 6 školských knižníc, pretože 3 školy boli zo siete škôl a školských zariadení vyradené Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky (ďalej len „ministerstvo školstva“), 2 školy boli zlúčené do jednej spojenej školy a 2 školské knižnice boli zrušené. Zároveň bola v roku 2019 zriadená 1 nová školská knižnica a 2 školské knižnice obnovili svoju činnosť.

Podľa údajov z okresných úradov v sídle kraja najviac školských knižníc zriadil Okresný úrad v Trenčíne (63 %) a najmenej Okresný úrad v Banskej Bystrici (44 %).

KNIŽNIČNÝ FOND

Školské knižnice evidovali **5 793 044 knižničných jednotiek** (tabuľka 2). Po prepočítaní pripadlo na 1 školskú knižnicu približne 3 762 knižničných jednotiek, čo je o 11 knižničných jednotiek menej ako v roku 2018. Na 1 registrovaného používateľa pripadlo približne 20 zväzkov a na 1 potenciálneho používateľa 12 zväzkov.

Po prepočítaní počtu dochádzajúcich titulov periodík na počet školských knižníc sa zistilo, že na 1 školskú knižnicu pripadlo približne 0,78 titulu. Vyplýva to zo skutočnosti, že až 1 279 školských knižníc neodoberalo nijaké periodikum.

Ročný prírastok predstavoval **83 249 knižničných dokumentov**, čo znamená, že v porovnaní s rokom 2018 sa znížil o 1,40 %. Pre nadbytočnú duplicitu, obsahovú zastaranosť, fyzické poškodenie alebo stratu knižničného dokumentu bolo z knižničných fondov vyradených 65 748 knižničných jednotiek.

Školské knižnice mali automatizovaným spôsobom spracovaných 2 031 251 knižničných jednotiek, čo predstavuje nárast o 2,92 %. Na druhej strane len 510 školských knižníc spracovávalo knižničné dokumenty prostredníctvom automatizovaných knižnično-informačných systémov alebo elektronických programov (napr. aScAgenda, eŠkola), ktoré umožňovali evidovať všetky povinné údaje v súlade s platnou legislatívou. Celý knižničný fond má automatizovaným spôsobom spracovaných 558 školských knižníc, t. j. 36,23 % knižníc.

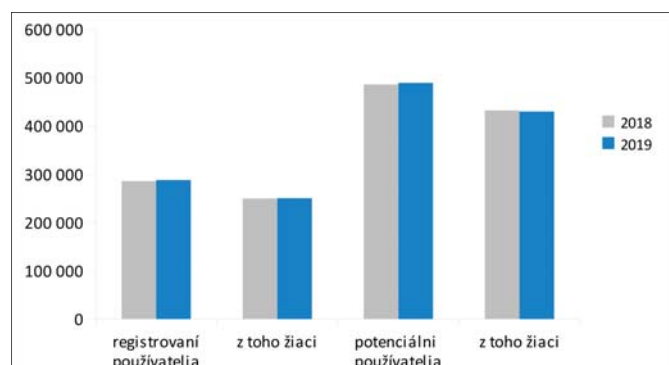
Ukazovateľ	2018	2019	Nárast/pokles (%)
Knižničné jednotky spolu	5 822 181	5 793 044	-0,50
knihy a viazané periodiká	5 736 080	5 709 669	-0,46
v tom			
audiovizuálne a elektronické dokumenty	56 843	53 645	-5,63
iné špeciálne dokumenty	29 258	29 730	+1,61
Počet titulov dochádzajúcich periodík	1 394	1 206	-13,49
Ročný prírastok knižničných jednotiek	84 427	83 249	-1,40
Úbytok knižničných jednotiek	70 985	65 748	-7,38
Knižničné jednotky spracované automatizovaným spôsobom spolu	1 973 534	2 031 251	+2,92

POČET POUŽÍVATEĽOV

V roku 2019 školské knižnice registrovali **287 987 používateľov**, čo predstavuje približne 59 % z celkového počtu potenciálnych používateľov a v porovnaní s rokom 2018 nárast približne o 1 %. Z radov potenciálnych pedagogických a odborných zamestnancov bolo 69 % registrovaných používateľov a z radov potenciálnych žiakov približne 58 % registrovaných používateľov (graf 1). V 447 školských knižniciach boli registrovaní všetci pedagogickí a odborní zamestnanci a žiaci školy.

Najviac registrovaných žiakov mali školské knižnice špeciálnych škôl (67 %), po nich nasledujú školské knižnice základných škôl (62 %), školské knižnice stredných škôl (50 %) a napokon školské knižnice spojených škôl (49 %).

Z celkového počtu 1 540 školských knižníc bolo len 25 školských knižníc integrovaných s verejnými knižnicami.

Graf 1 Počet používateľov v školských knižniciach v rokoch 2018 a 2019

V roku 2019 navštívilo školské knižnice 2 031 251 fyzických osôb. Na 1 školskú knižnicu pripadlo približne 1 319 fyzických návštev, čo je oproti predchádzajúcemu obdobiu nárast približne o 18 %. Najvyššiu návštevnosť evidovali školské knižnice stredných škôl (3 970 návštevníkov), najnižšiu školské knižnice špeciálnych škôl (552 návštevníkov).

VÝPOŽIČKY

V roku 2019 poskytli školské knižnice svojim registrovaným používateľom spolu **1 330 539 výpožičiek** (tabuľka 3). Po ich prepočítaní pripadlo na 1 registrovaného používateľa približne 5 výpožičiek. Na doplnenie uvádzame poradie školských knižníc jednotlivých druhov škôl po prepočítaní počtu výpožičiek pripadajúcich na 1 registrovaného používateľa: školské knižnice stredných škôl (6 výpožičiek), školské knižnice základných škôl a školské knižnice spojených škôl (4 výpožičky), školské knižnice špeciálnych škôl (3 výpožičky).

Na tomto mieste považujeme za dôležité uviesť, že školské knižnice poskytli v roku 2019 absenčných a prezenčných výpožičiek oveľa viac, než vykázali v štatistických výkazoch. Hlavnou príčinou rozporných údajov je nedostatočná evidencia výpožičiek. Napríklad až 129 školských knižníc vôbec neevidovalo alebo neposkytovalo prezenčné výpožičky a 296 školských knižníc neevidovalo alebo neposkytovalo zasa absenčné výpožičky.

Školské knižnice podobne ako v roku 2018 neposkytli v rámci medziknižničnej výpožičnej služby iným knižniciam na Slovensku žiadnu knižničnú

jednotku, ale z iných knižníc si vypožičali 59 knižničných jednotiek.

Po prepočítaní sumárnych údajov z niektorých ďalších ukazovateľov na celkový počet školských knižníc sa zistilo, že na 1 školskú knižnicu pripadlo približne 12 študijných a čitateľských miest, jej celková plocha bola 44,18 m² a knižnično-informačné služby poskytovala používateľom v priemere 5 hodín a 18 minút. Do svojich prevádzkových hodín však školské knižnice zarátali aj pravidelné

vyučovacie hodiny, ktoré prebiehali v ich priestoroch. Za príklad dobrej knižničnej praxe môžeme považovať 56 školských knižníc, ktoré vykazovali 25 – 40 prevádzkových hodín týždenne. Za nedostatočné považujeme prevádzkové hodiny v rozsahu 1 hodiny (286 školských knižníc) alebo 2 hodín za týždeň (474 školských knižníc). Školské knižnice, ktoré boli integrované s verejnými knižnicami, vykazovali prevádzkové hodiny v priemere 8 hodín a 46 minút.

Tabuľka 3 Výpožičky v školských knižniciach v rokoch 2018 a 2019

Ukazovateľ	2018	2019	Nárast/Pokles (%)
Výpožičky spolu	1 393 693	1 330 539	-4,53
z toho odborná literatúra	564 150	507 516	-10,03
z toho krásna literatúra	687 190	677 365	-1,43
Medziknižničná výpožičná služba iným knižniciam	0	0	0,00
Medziknižničná výpožičná služba z iných knižníc	61	59	-3,28
Počet študijných a čitateľských miest	17 844	17 851	+0,04
Celková plocha knižnice v m ²	68 274	68 042	-0,34
Počet prevádzkových hodín pre používateľov za týždeň	8 164	8 176	+0,15

PODUJATIA PRE POUŽÍVATEĽOV

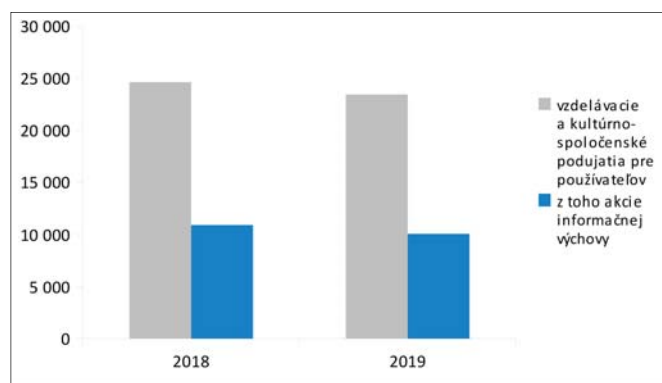
V roku 2019 zorganizovali školské knižnice **23 444 vzdelávacích a kultúrno-spoločenských podujatí** (graf 2). Zmysel týchto podujatí spočíva v komplexnej podpore čítania, rozširovaní slovnej zásoby, zlepšovaní čitateľských zručností, prehĺbovaní porozumenia čítaného textu, v prekonávaní zábran pri rečovom prejave, pestovaní zmyslu pre estetiku a v celkovom rozvoji informačných a kognitívnych schopností žiakov a ich osobného talentu.

Po prepočítaní podujatí s celkovým počtom školských knižníc pripadlo na 1 školskú knižnicu približne 15 zorganizovaných podujatí. Najviac podujatí zorganizovali školské knižnice špeciálnych škôl (približne 27 podujatí na 1 školskú knižnicu), najmenej školské knižnice stredných škôl (približne 9 podujatí na 1 školskú knižnicu).

Do uvedeného počtu podujatí zahrnuli školské knižnice aj 10 092 akcií venovaných informačnej výchove. Po ich prepočítaní pripadlo na 1 školskú knižnicu približne 7 podujatí zameraných na informačnú výchovu.

Ako príklad dobrej praxe môžeme uviesť činnosť Školskej knižnice Základnej školy v Loku a Školskej

knižnice Základnej školy Slovenského národného povstania v Sučanoch. V oboch školských knižniciach sa školskí knihovníci usilovali v spolupráci s pedagogickými zamestnancami využívať knižničný fond pri aplikovaní inovatívnych vzdelávacích prístupov a motivovať žiakov k aktívnej práci v škole a získaniu kvalitnejšieho vzdelania. Informácie o svojej činnosti zverejňovali uvedené školské knižnice priebežne na webových stránkach svojich škôl (<https://zslok.edupage.org/album/>, <https://zssucany.edupage.org/album/>).

Graf 2 Podujatia pre používateľov školských knižníc v rokoch 2018 a 2019

PROJEKTY METODICKÉHO CENTRA PRE ŠKOLSKÉ KNIŽNICE ZAMERANÉ NA ROZVÍJANIE ČITATEĽSKEJ GRAMOTNOSTI ŽIAKOV

Metodické centrum pre školské knižnice zorganizovalo v októbri 2019 jeden medzinárodný projekt a dva národné projekty, ktoré boli zamerané na jazykovú kultúru a rozvoj čitateľskej gramotnosti. Išlo o tieto projekty:

- c10. ročník česko-slovenského projektu *Záložka do knihy spája školy* na tému *List za listom – baví ma čítať*,
- 8. ročník celoslovenského projektu *Záložka do knihy spája slovenské školy* na tému *Osobnosti, ktoré sa zaslúžili o demokraciu*,
- 15. ročník celoslovenského projektu *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice* na tému *Inšpirujúci žiaci, tvorivá myseľ: 145. výročie narodenia Jozefa Gregora Tajovského*.

Do uvedených projektov sa zapojilo 1 534 slovenských a českých základných škôl a stredných škôl a celkovo 176 079 žiakov a ostatných členov školských komunít a vzácných hostí. Vyhodnotenie projektov je dostupné na webovom sídle Slovenskej pedagogickej knižnice (www.spgk.sk) v časti Školské knižnice.

Podrobné informácie o jednotlivých projektoch bola publikované v časopise *Knižnica* (2020, roč. 21, č. 2, s. ...).v príspevku *Aktivity školských knižníc v roku 2019*.

INFORMAČNÉ TECHNOLOGIE

Proces informatizácie v školských knižniciach sa v porovnaní s predchádzajúcim obdobím mierne zlepšil, čo dokazujú súhrnné údaje sledovaných štatistických ukazovateľov (tabuľka 4). Týka sa to

napríklad zvýšenia počtu počítačov v školských knižniciach (o 0,27 %), počtu počítačov prístupných používateľom s pripojením na internet (o 1,82 %), počtu automatizovaných knižnično-informačných systémov (o 0,58 %), ako aj počtu online katalógov školských knižníc umiestnených na webových stránkach škôl (o 4,23 %).

Na druhej strane musíme upozorniť na nedostatočnú elektronizáciu vnútorných knižničných procesov, kooperáciu a výmenu informácií s inými knižnicami a aplikáciu informačných a komunikačných technológií. Napríklad len 518 školských knižníc uviedlo, že vlastní automatizovaný knižnično-informačný systém (napr. Biblib, Clavius, Knižničný systém pre malé a stredné knižnice, Proflib). Jeho vlastníctvo vykázalo 42 % školských knižníc stredných škôl a školských knižníc spojených škôl, 31 % školských knižníc základných škôl a len 4 % školských knižníc špeciálnych škôl. Dokonca ani všetky školské knižnice, ktoré sú integrované s verejnými knižnicami, nevlastnili automatizovaný knižnično-informačný systém; pracovalo s ním len 64 % takýchto knižníc.

Takisto nedostatočné je vybavenie elektronickými katalógmi sprístupnenými na internete. Iba 74 školských knižníc uviedlo, že malo umiestnený online katalóg na internete.

Webovú stránku školskej knižnice s označením Knižnica alebo Školská knižnica, ktorá bola súčasťou webovej stránky materskej inštitúcie alebo súčasťou webovej stránky obecných úradov (v prípade málotriedok), vykázalo len 138 školských knižníc. Čo sa týka digitálneho obsahu, najčastejšie sa zverejňovali základné informácie o činnosti školskej knižnice a jej prístupnosti, základné dokumenty školskej knižnice, informácie o poskytovaných knižnično-informačných službách školskej knižnice, informácie o podpore a rozvíjaní čitateľskej gramotnosti a fotografie interiéru školskej knižnice.

Zarážajúce je zistenie, že webovú stránku malo zriadenú len 8 školských knižníc integrovaných s verejnými knižnicami.

Tabuľka 4 Informačné technológie v školských knižniciach v rokoch 2018 a 2019

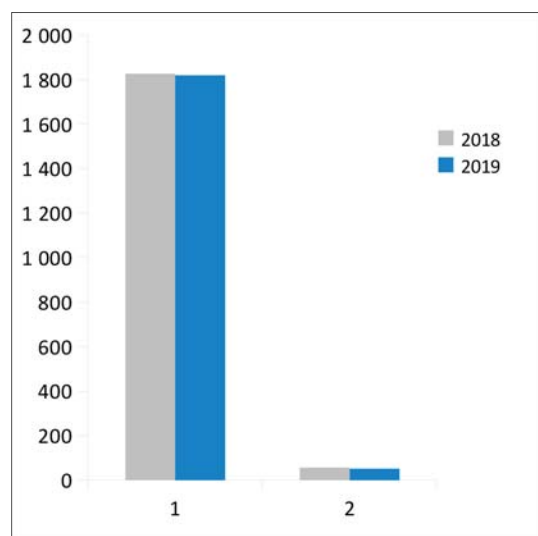
Ukazovateľ	2018	2019	Nárast/pokles (%)
Počet počítačových staníc v školských knižniciach	2 262	2 268	+0,27
Počet počítačových staníc prístupných používateľom s pripojením na internet	1 816	1 849	+1,82
Automatizovaný knižnično-informačný systém	515	518	+0,58
Online katalóg školskej knižnice na internete	71	74	+4,23
Webová stránka školskej knižnice	143	138	-3,50

PERSONÁLNE ZABEZPEČENIE

Prácu školských knižníc v roku 2019 zabezpečovalo **1 819 školských knihovníkov**, z nich malo vysokoškolské alebo stredoškolské knihovnícke vzdelanie 53 školských knihovníkov (graf 3). Zväčša to boli učitelia slovenského jazyka a literatúry alebo vychovávatelia. Oproti roku 2018 to predstavuje pokles o 0,38 %.

V rámci akreditovaného aktualizáčného vzdelávacieho programu *Odborné vedenie školskej knižnice*, ktoré realizovalo Metodicko-pedagogické centrum na regionálnom pracovisku v Banskej Bystrici, si kvalifikáciu zvýšilo 15 školských knihovníkov.

Pri výkone odborných činností a realizovaní vzdelávacích a kultúrno-spoločenských podujatí využívali školskí knihovníci spolu s riaditeľmi škôl a so zriaďovateľmi škôl odborné poradenstvo metodického centra pre školské knižnice. Ich otázky sa týkali zväčša vedenia základnej odbornej evidencie knižničného fondu, vedenia pomocnej odbornej evidencie, vykonávania revízie knižničného fondu, vyraďovania knižničných dokumentov a povinnosti ponúknuť vyradené knižničné dokumenty iným knižniciam knižničného systému Slovenskej republiky, spôsobu darovania knižničných dokumentov, prípravy rozmanitých podujatí a akcií zameraných na rozvoj informačnej výchovy a čitateľskej gramotnosti, vyplňania štatistických údajov o činnosti školskej knižnice za dané štatistické obdobie, ako aj postupu pri zriadení alebo zrušení školskej knižnice, prípadne pri jej zlúčení s verejnou knižnicou.

Graf 3 Personálne zabezpečenie školských knižníc v rokoch 2018 a 2019 (1 – počet zamestnancov školskej knižnice, 2 – z toho s odborným knihovníckym vzdelaním – VŠ, SOŠ)

HOSPODÁRENIE ŠKOLSKÝCH KNIŽNÍC

V roku 2019 vynaložili školské knižnice na svoju činnosť **1 018 403 €**, čo predstavuje oproti roku 2018 nárast o 12,38 % (tabuľka 5). Finančné prostriedky boli vynaložené najmä na prevádzku školských knižníc, mzdy školských knihovníkov a na nákup knižničných fondov.

Považujeme za dôležité poznamenať, že tieto finančné prostriedky vykázalo vo svojich štatistických výkazoch len 58 % školských knižníc. Otázkou teda ostáva, či zvyšných 42 % školských knižníc nevynaložilo na svoju činnosť skutočne nijaké finančné prostriedky, alebo si len zjednodušili vyplňanie štatistického výkazu a v časti hospodárenie uviedli nulové hodnoty.

Oproti predchádzajúcemu obdobiu sa približne o 7 % zvýšili mzdové náklady na školských knihovníkov, a to aj napriek skutočnosti, že mzdové náklady na vlastných školských knihovníkov vykázalo iba 21 % školských knižníc. Je všeobecne známe, že riaditelia škôl využívajú na finančné odmeňovanie práce školského knihovníka dva základné nástroje, a to osobný príplatok a/alebo odmenu v súlade so zákonom č. 553/2003 Z. z. o odmeňovaní niektorých zamestnancov pri výkone práce vo verejnom záujme a o zмене a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Na druhej strane v mnohých prípadoch, keďže bližšie nešpecifikovali, akú časť z osobného príplatku a/alebo odmeny vyčlenili pre školského knihovníka za prácu v školskej knižnici, tieto finančné prostriedky vôbec nezahrnuli do hospodárenia školských knižníc. Pri tomto ukazovateli treba tiež dodať, že niektorí riaditelia škôl poskytli školským knihovníkom namiesto konkrétnej finančnej odmeny za prácu v školskej knižnici náhradné voľno.

Na nákup knižničného fondu vynaložilo 51 % školských knižníc 336 536 €, čo predstavuje oproti roku 2018 pokles o 5,61 %.

Len pre zaujímavosť uvádzame nasledujúce fakty:

- najviac finančných prostriedkov na činnosť svojich školských knižníc vynaložili stredné školy (1 076,09 €) a najmenej špeciálne školy (105,65 €),
- najviac finančných prostriedkov na mzdu školského knihovníka vynaložili opätovne stredné školy (859,07 €) a najmenej opäť špeciálne školy (7,83 €),
- najviac finančných prostriedkov na nákup knižničného fondu do školskej knižnice vynaložili

spojené školy (341,18 €) a najmenej špeciálne školy (44,48 €).

Za povšimnutie stojí skutočnosť, že v prípade 25 školských knižníc integrovaných s verejnými

knižnicami vynaložilo finančné prostriedky na ich činnosť 84 % zriaďovateľov, no len 48 % z nich vyčlenilo aj mzdové náklady na školského knihovníka (823,76 €) a 72 % finančné prostriedky aj na nákup knižničného fondu (331,40 €).

Tabuľka 5 Hospodárenie školských knižníc v rokoch 2018 a 2019

Ukazovateľ		2018	2019	Nárast/pokles (%)
Finančné náklady na činnosť školských knižníc		903 826	1 018 403	+12,68
z toho	mzdové náklady	480 042	512 631	+6,79
	nákup knižničného fondu	356 551	336 536	-5,61

ČINNOSŤ METODICKÉHO CENTRA PRE ŠKOLSKÉ KNIŽNICE

Slovenská pedagogická knižnica je poverená metodickým riadením školských knižníc v oblasti tvorby metodických materiálov a poskytovaním odborného poradenstva. Činnosť metodického centra pre školské knižnice zabezpečuje ústredná metodička pre školské knižnice.

Metodické centrum pre školské knižnice plnilo svoje strategické poslanie v roku 2019 vykonávaním nasledujúcich aktivít:

- poskytovanie odborných konzultácií pre zriaďovateľov školských knižníc a školských knihovníkov vo forme elektronickej pošty (1 596 konzultácií), telefonicky (710 konzultácií) a osobne (7 konzultácií) pri metodických návštevách v školských knižniciach,
- priebežná aktualizácia informácií a dokumentov v časti Školské knižnice v rámci webového sídla Slovenskej pedagogickej knižnice (<http://www.spgk.sk/?aktuality>),
- vypracovanie metodických materiálov (napr. metodické usmernenie č. 1/2019 k povinným evidenciám školskej knižnice, metodické usmernenie č. 2/2019 k evidencii dochádzajúcich čísel periodík a k štátnemu štatistickému vykazovaniu výpožičiek, metodické usmernenie č. 3/2019 k budovaniu knižničného fondu v školskej knižnici),
- aktualizácia metodických materiálov (napr. *Podujatia na podporu a rozvoj čitateľskej gramotnosti*, *Kalendár vzdelávacích a kultúrno-spoločenských*

podujatí metodického centra Slovenskej pedagogickej knižnice pre školské knižnice),

- vypracovanie webového registra na zber štatistických údajov o školskej knižnici za rok 2019 pre potreby Centra vedecko-technických informácií SR,
- aktualizácia dokumentov v elektronickej metodической databáze *Automatizované knižnično-informačné systémy*,
- dopĺňovanie metodických listov v elektronickej metodической databáze *Príklady dobrej praxe zo školských knižníc*,
- aktualizácia *Adresára regionálnych knižníc poskytujúcich metodickú pomoc pre školské knižnice*,
- aktualizácia *Adresára školských knižníc v Slovenskej republike* (obsahuje 19 identifikačných údajov o zriadených školských knižniciach v súlade s platnou legislatívou),
- organizovanie vzdelávacích podujatí (13. ročník medzinárodnej konferencie *Školské knižnice ako informačné a kultúrne centrá škôl*, dva celoslovenské odborné semináre zamerané na vedenie povinných odborných evidencií a na elektronicizáciu školskej knižnice, odborný seminár zameraný na vedenie povinných odborných evidencií školskej knižnice v podmienkach spojenej školy),
- realizácia projektov zameraných na rozvoj a podporu čitateľskej gramotnosti (10. ročník česko-slovenského projektu pre základné školy a osemročné gymnáziá *Záložka do knihy spája školy*, 8. ročník celoslovenského projektu pre stredné školy *Záložka do knihy spája slovenské školy*, 15. ročník celoslovenského projektu *Naj-*

zaujímavejšie podujatie školskej knižnice k Medzinárodnému dňu školských knižníc),

- vyhodnotenie plnenia Uznesenia vlády Slovenskej republiky č. 620/2014 týkajúceho sa *Stratégie rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2015 – 2020: vyhodnotenie za rok 2018,*
- prednášková činnosť (prezentovaných päť prednášok),
- publikačná činnosť (16 článkov publikovaných v domácich a zahraničných printových a elektronických médiách),
- propagačná činnosť (napr. v domácich a zahraničných printových a elektronických médiách),
- edičná činnosť (napr. zostavenie a vydanie elektronického zborníka z 13. ročníka medzinárodnej konferencie *Školské knižnice ako informačné a kultúrne centrá škôl*),
- členstvo v pracovnej komisii (napr. Fondu na podporu umenia).

ZÁVER

Na základe uvedených skutočností môžeme konštatovať, že silnou stránkou školských knižníc je ich veľká angažovanosť pri podpore čítania a rozvoji informačných a kognitívnych schopností, zručností a návykov prostredníctvom individuálnej alebo kolektívnej práce s informačnými zdrojmi. Pridanou hodnotou ich úsilia pri podpore čítania je nielen aktívna účasť členov školskej komunity na organizovaných akciách, ale v mnohých prípadoch aj zapojenie širokej verejnosti, rovnako ako regionálnych či celoslovenských printových a elektronických médií. Osobitne chceme vyzdvihnúť ich kreatívny prístup a inšpirujúce nápady pri podpore čítania žiakov s mentálnym postihnutím a žiakov pochádzajúcich zo sociálne alebo z jazykovo znevýhodneného prostredia, ktorí sa stretávajú s malou podporou čítania

vo svojej rodine alebo v ich domácom prostredí absentujú knihy. Týmto žiakom školská knižnica na jednej strane pomáha kompenzovať nepriaznivé domáce podmienky a na druhej strane im poskytuje bezpečné a čo najpodnetnejšie prostredie na vybudovanie pozitívneho vzťahu k čítaniu a zvyšovanie kvality ich života, ako aj na podporu ich sebavedomia a rozvíjania osobného talentu.

Ďalej musíme vyzdvihnúť rastúci záujem zriaďovateľov školských knižníc i samotných školských knihovníkov o skvalitnenie prevádzky a činnosti svojich školských knižníc, čo dokazuje nielen ich iniciatívne zapájanie do výziev na predkladanie projektov financovaných zo štrukturálnych fondov Európskej únie a z rôznych občianskych združení a nadácií, ale aj ich zvýšený záujem o využívanie odborného poradenstva metodického centra pre školské knižnice pri riešení problémov vo svojej praxi, aby tak skvalitnili knižnično-informačné služby zamerané na výchovu a vzdelávanie a na podporu kreatívneho čítania a zmysluplného trávenia voľného času používateľov školských knižníc. V neposlednom rade chceme vyzdvihnúť ich účasť na odborných vzdelávacích podujatiach s cieľom získať nové poznatky a prehĺbiť si poznatky a zručnosti potrebné na vykonávanie odborných knižničných činností.

Čo sa týka „slabých“ stránok školských knižníc, veríme, že im výrazne pomôže implementácia projektov financovaných zo štrukturálnych fondov Európskej únie. Ide napríklad o projekt Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky, ktorý je zameraný na budovanie a zlepšenie technického vybavenia jazykových učební, školských knižníc, odborných učební rôzneho druhu v základných školách, a o dva projekty ministerstva školstva, ktoré sú zamerané zasa na oblasť čitateľskej, matematickej a prírodovednej gramotnosti na základných školách a na oblasť čitateľskej, matematickej, finančnej a prírodovednej gramotnosti na gymnáziách.

THE VALUE OF OUR DIGITAL COLLECTIONS AND SERVICES BASED ON LIBRARY STANDARDS

RITA RADÓ

Evaluation is the best tool to learn and understand a system. Ideally, evaluation is incorporated into all the activities and processes of a library and it helps librarians rethink the traditional library principles in a fast-moving world. There are library standards that give us great help in this process. (ISO 11620: 2014 Information and documentation. Library performance indicators, and ISO 16439: 2018 Information and Documentation: Methods and Procedures for Assessing the Impact of Libraries.). Here, the Electronic Periodical Archives and Database (EPA) was analysed with the above-mentioned guides from the very specific viewpoint of evaluating its services and collection. EPA is edited, developed and operated by the E-Library Services Department of the National Széchényi Library (NSZL). It is an archive management system, equipped with source and location registration system of electronic periodicals, and also a national web site database operated by the NSZL. The main reason I used International Standards for this analysis is that the library standard supports the use of performance indicators regarding the quality of library services in libraries and to spread knowledge about how to conduct performance measurement. It also provides guidance on how to implement performance indicators in libraries where such indicators are not already in use. With these, long-term effects may appear on user satisfaction indicators, on library service policy, and it may also contribute to improved scientific research results for users, and can enhance their competence by providing them with a higher quality level of digital documents.

Keywords: library standards, National Széchényi Library, Electronic Periodical Archives and Database, performance indicator, impact of libraries, evaluation, digital collection, digital services

EVALUATION AND PERFORMANCE MEASUREMENT

Evaluation is the best tool to learn and understand a system. However, evaluation and operational research have certain processes and methods. Ideally, the evaluation culture is incorporated into all the activities of the library. Efficiency increases dramatically when it becomes an integral part of quality management. The evaluation of a library or one of the library's services always begins with the evaluation of its system-level – broader or closer – environment in which the library is located. Measuring performance is part of the evaluation, so measuring performance or output is a must when evaluating libraries. Numerous procedures and indicators have been developed to measure librarian activities and services. Our metrics and methods that guide our decisions are increasingly sophisticated.

The library standards can be very helpful in this because the library standards are practice-oriented tools that serve as benchmarks in library workflows. Their basic function is to expressly communicate the relationship between library users and library services and to regularly apply the continuous change for better and more efficient operation. The standards provide a consistent basis for comparison.

The spread of these measurements can be attributed to several interrelated factors. For example,

- the more and more library researches,
- the increasing size and complexity of libraries,
- the increase in the number and quality of services,
- the increase in the support provided by the maintainer, and more control over their use, or
- for more efficient planning work.

LIBRARY STANDARDS FOR MEASURING AND ANALYSING LIBRARY PERFORMANCE

Librarian Performance Indicators are addressed in *ISO 11620:2014 Information and documentation. Library performance indicators*.

„The main purpose of this International Standard is to endorse the use of performance indicators regarding the quality of library services in libraries and to spread knowledge about how to conduct performance measure-

ment. This International Standard specifies the requirements of a performance indicator for libraries and establishes a set of indicators to be used by libraries of all types. However, not all performance indicators apply to all libraries. It also provides guidance on how to implement performance indicators in libraries where such indicators are not already in use.” (ISO 11620:2014) The standard defines requirements and introduces a quantitative and qualitative metric system for library performance metrics that can be applied to any library type. Increasing focus on performance measurement in the library area is also due to the growing need for maintainers to demonstrate the benefits or uselessness of the institutions, and employers also want to see clearly the performance of their employees during working hours (Dippold 2008). However, performance indicators – in my opinion – can only fulfill their original goals if they come from the conclusions of correctly applied performance indicators. Only then they can be applied in the operation of the library, in the services and in their development.

Performance indicators also help you analyse the impact of libraries, which is another standard discussed in *the ISO 16439:2018 Information and Documentation. Methods and Procedures for Assessing the Impact of Libraries*.¹

PERFORMANCE INDICATORS FOR ELECTRONIC COLLECTIONS AND SERVICES IN ACCORDANCE WITH ISO 11620:2014 INFORMATION AND DOCUMENTATION. LIBRARY PERFORMANCE INDICATORS

In the standard ISO 11620:2014, the terms of electronic resources, electronic collections and the use of electronic services are surprisingly underrepresented. There is good reason to believe that the authors of the standard acknowledged that both the activities and the list of indicators have taken the possibility of future additions into account when designing the marking system.

In case of the resources, there is an index for the *Number of documents digitised per 1,000 documents in the collection*. (ISO 11620:2014 (B1.1.4)) This indicator is used to assess to what extent the library fulfils its task of making the documentary heritage publicly available in digitised format. The indicator can be used in each library, which includes the task of pre-

ervation and promotion of documentary heritage. The high value of the indicator shows that the library is committed to making its collection available. However, in the case of further analyses, it should be taken into account that the indicator is influenced by the financing of local, regional or national heritage programs. There are two indicators for measuring the use of library resources and services for electronic resources. One examines the *Number of Content Units Downloaded per Capita* (ISO 11620:2014 [B 2.1.4]) and the other is the *Number of Downloads per Document Digitized* (ISO 11620:2014 [B 2.1.5]). In my opinion, both indicators, measure (indirectly) the usefulness and efficiency of the given collection.

In the first case, the indicator is used to assess whether users find items of interest in an electronic resource and in the second case, we can further investigate whether the library has digitised documents that are relevant and interesting to users. Both indicators may prove to be very useful for further development or reconsideration of the digitisation plan. However, the standard draws attention to the fact that the indicator can be influenced by a number of factors, many of which are outside the control of the library (for example user skill level, network access level, whether users are charged for access or download, and promotion of services.) Additionally, the number of downloaded content units can be highly influenced by the quality and effectiveness of the user's search strategy.

Among the benchmarks of this standard focusing on potentials and enhancements, two additional performance metrics can be found regarding electronic collections. One refers to the cost of electronic collections: *Percentage of Expenditure on Information Provision Spent on the Electronic Collection* (ISO 11620:2014 [B 4.1.1]) and the other to *Percentage of Library Staff Providing Electronic Services* (ISO 11620:2014 [B 4.2.1]).

Both of these indicators may be used to make comparisons between libraries, taking into account the differences in material coverage, in the collection building policy and in the socio-economic factors of the served audience. Based on these performance metrics it can be determined how committed the library is in creating electronic collections.

The above examples are very well reflecting the fact that quantitative and qualitative methods can be combined with surveys that can lead to the efficient operation of the institution and also the innovative development of digital services. The results of the mea-

surement indicators in the standard are, by definition, quantitative data obtained quantitatively, but qualitative analysis of the values can make very serious impact assessments and development suggestions.

PERFORMANCE INDICATORS FOR ELECTRONIC COLLECTIONS AND SERVICES IN ACCORDANCE WITH ISO 16439:2018 INFORMATION AND DOCUMENTATION. METHODS AND PROCEDURES FOR ASSESSING THE IMPACT OF LIBRARIES

However, the impact of library services on individuals or the communities served by the library is discussed in another standard, *the ISO 16439:2018 Information and Documentation. Methods and Procedures for Assessing the Impact of Libraries*. Libraries have developed and tested methods to validate their yields for users and society. The quality indicators used by libraries for this purpose show the impact of libraries on individuals and on society. These effects can be immediate (finding the information you need) or long-term effects (raising your literacy); far-reaching (changes affecting people's lives over the long term, such as well-being, satisfaction,) or limited (minor improvements in certain skills); intended or unintended effect; actual or potential (heritage conservation) benefits. Its impact can be individual, institutional or social.

THE DIGITISATION WORKFLOWS OF THE NATIONAL SZÉCHÉNYI LIBRARY

The primary purpose of digitising the National Széchényi Library (NSZL) collection is to “*provide authentic source material for scientific research*” (Dancs, 2010). Secondary aim, however, is to “*develop other services based on authentic digital corpus*”. (Dancs, 2010)

The introduction of digitised documents or born-digitised documents into the service system is always a difficult task, because either it needs to stay within the framework of the library's service system, or it may be necessary to develop a new service or service policy – which in many cases requires a re-

consideration of the strategy. It is a question of what technical means and which set of rules will provide credibility and authenticity. There are countless examples of such uniformly applicable rules and systems, these guidelines also help to analyse both quantitative and qualitative methods.

A Digitisation Centre will be set up under the *IT renewal project* in the NSZL. At present there is a development framework for digitisation. In this context, the *Digitisation Commission* in the library defined the quality requirements for image files produced by digitisation (or received from external institutions). For this we have taken the FADGI guidelines.²

The guidelines determine four quality levels of imaging according to the quality to be produced. (From 1 to 4). Higher star ratings are related to more consistent and concise image quality but at the same time require greater technical performance from the operator and imaging system and more digitisation expertise. A *one-star image* is sufficient for applications where the goal is to find only a reference to the original document, or the intention to render is textual, without reusing the content. The quality of these images is not suitable for optical character recognition or other information processing techniques.

Two-star imaging quality images are still only good for reference and are generally not suitable for OCR. We use this quality level when there is no reasonable expectation that they will be able to achieve three- or four-star quality performance.

The three-star imaging level defines a high-quality, professional-grade image that is suitable for almost any application.

Four-star imaging is the best imaging practice available today. Created on a four-star level, images represent the latest techniques in image capture and are suitable for any application.

Generally speaking, FADGI does not recommend digitising at a lower quality level than (three-star or-) triple imaging to avoid future re-digitisation and to avoid increased efforts and costs for digitisation projects. At the same time, this assumes the availability of good quality digitising equipment that meets the FADGI evaluation criteria and produces image files that meet the minimum quality requirements described in the Technical Guide. If the digitisers do not meet the evaluation criteria and/or are not able to produce image files of the appropriate quality, then according to FADGI's recommendation, it may be desirable to obtain better equipment or to contract with an external digitiser.

FADGI Star System is a very good example of how we can achieve higher quality results by developing (e.g. providing numerical values associated with different levels of quality) and applying quantitative units. With these, long-term effects may appear on user satisfaction indicators, on library service policy, and it may also contribute to improved scientific research results for users, and can enhance their competence by providing them with a higher quality level of digital documents.

ANALYSIS OF THE ELECTRONIC PERIODICAL ARCHIVES AND DATABASE ACCORDING TO ISO 11620: 2014

The *Electronic Periodical Archives and Database* (EPA) is an archive managing electronic periodicals equipped with a source and location registration system; it is a separate collection of NSZL electronic periodicals, and also a national web site database operated by the NSZL provides publications with bibliography and article bibliographic data. There are currently close to 1025 archived publications, 100.000 issues, 612.000 articles. EPA is edited, developed and operated by the e-Library Services Department of the National Széchényi Library.³

In one hand, the EPA service seeks to comprehensively map Hungarian online and digitised electronic journals and press products, while on the other hand, archives major scientific and cultural journals. The Electronic Periodical Archives and Database is a multi-level system that essentially performs two functions: it records and archives. It also records the so-called distant items – these records describe the time interval at which an electronic periodical was published, and the URL (if) available.

Archived items aim to preserve electronic periodicals over the long term. The files can be accessed directly from the EPA server, so links do not point to a remote URL. A table of contents is made where necessary. In order to ensure the legal framework for archiving, a so-called User Agreement, in which publishers agree to archive e-journals in the NSZL and make them publicly available.

The offline items represent a special group. These are mostly digitised versions, which, however, are not available directly on the Internet, but can be used in

a manageable user format on local networks or media (such as CD-ROM editions or digitized versions provided from the local file system). (Uri-Kovács, J., 2017)

The social impact of The Electronic Periodical Archives and Databases is due, among other things, to the preservation nature of the service, as retrieving and archiving documents is of enormous help to users. Traceability is facilitated by the fact that objects

in EPA can be individually searched, found, and visited. Not only on the web site of the maintainer's institution (epa.oszk.hu), but also by Google's search engine: they appear independently in their search results, thanks to the fact that Google's search engine's relatively quickly shortlists the content uploaded to EPA. This provides a qualitative increase in the usability of the database, which can be detected statistically.

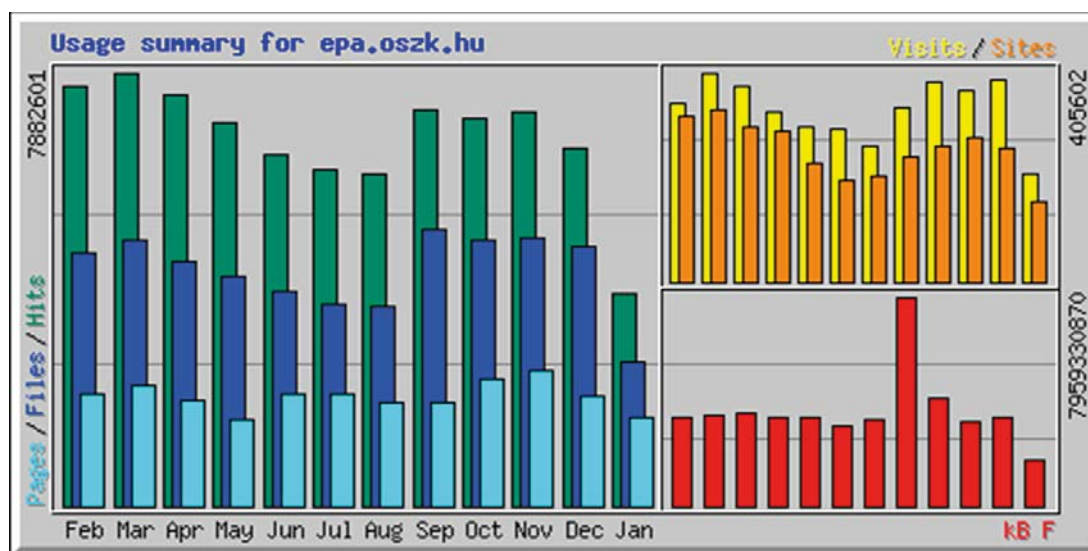

Figure 1 Web stats from epa.oszk.hu on 15. January 2020 (www.epa.oszk.hu)

Based on the diagrams illustrating The Electronic Periodical Archives and Database statistical data, the library can measure the popularity of the service (cf. ISO 11620:2014 B.2.1.4).

The first graph (Figure 1) shows the number of visitors, visited pages, files, and clicks, and the kB values of downloaded files in a monthly breakdown for 12 months. Table 1. below is a more detailed version of Figure 1. for deeper and more thorough analysis. Here we see monthly summaries with daily averages and full monthly values. *Hits* represent the total number of requests made to the server during the given period (month, day, hour, etc.). *Files* represent the total number of hits (requests) that actually resulted in something being sent back to the user. (Not all hits will send data, such as 404-Not Found requests and requests for pages that are already in the browser's cache). *Pages* are those URLs that would be considered the actual page being requested, and not all of the individual items that make it up (such as graphics and audio clips). Some people call this metric page views or page impressions and default to any URL that has an extension of .htm,

.html or .cgi. *Visits* occur when a remote site makes a request for a page on your server for the first time. As long as the same site keeps making requests within a given timeout period, they will all be considered part of the same Visit. If the site makes a request to your server, and the length of time since the last request is greater than the specified timeout period (default is 30 minutes), a new Visit is started and counted, and the sequence repeats. Since only pages will trigger a visit, remotes sites that link to graphic and other non-page URLs will not be counted in the visit totals, reducing the number of false visits. The *Sites* is the number of unique IP addresses/hostnames that made requests to the server. Care should be taken when using this metric for anything other than that. Many users can appear to come from a single site, and they can also appear to come from many IP addresses so it should be used simply as a rough gauge as to the number of visitors to your server. *Kbytes* used to show the amount of data that was transferred between the server and the remote machine, based on the data found in the server log. (1 kilobyte).

Table 1 Figure 1 in numbers (www.epa.oszk.hu)

Summary by Month									
Month	Daily Avg				Monthly Totals				
	Hits	Files	Pages	Visits	Sites	kB F	Visits	Pages	Files
Jan 2020	258228	173516	106433	13870	154403	1727630472	208050	1596504	2602747
Dec 2019	210148	152808	63975	12620	258592	3381044210	391233	1983255	4737072
Nov 2019	238642	162484	81865	12384	280754	3215310470	371531	2455968	4874544
Oct 2019	226740	156299	74964	12444	262813	4062454065	385777	2323901	4845276
Sep 2019	240278	167148	62856	11260	240679	7959330870	337825	1885705	5014456
Aug 2019	195095	117056	60700	8471	206185	3291771844	262623	1881730	3628761
Jul 2019	197735	118143	65866	9531	198185	3015689289	295481	2041873	3662435
Jun 2019	212990	130364	67788	10036	228083	3403764589	301102	2033658	3910946
May 2019	224330	134717	50380	10678	293665	3375931026	331045	1561780	4176251
Apr 2019	249708	147702	64117	12639	300639	3536506786	379178	1923516	4431086
Mar 2019	254277	156164	70497	13083	334739	3467445859	405602	2185418	4841090
Feb 2019	272065	164681	72209	12283	319169	3377333776	343937	2021873	4611084
Totals						43814213256	4013384	23895181	51335748

Based on the content evaluation charts (cf. ISO 11620: 2014 B.2.1.5), it can also be measured what are the most interesting documents for users. All this contributes greatly to the development of a proper service policy.

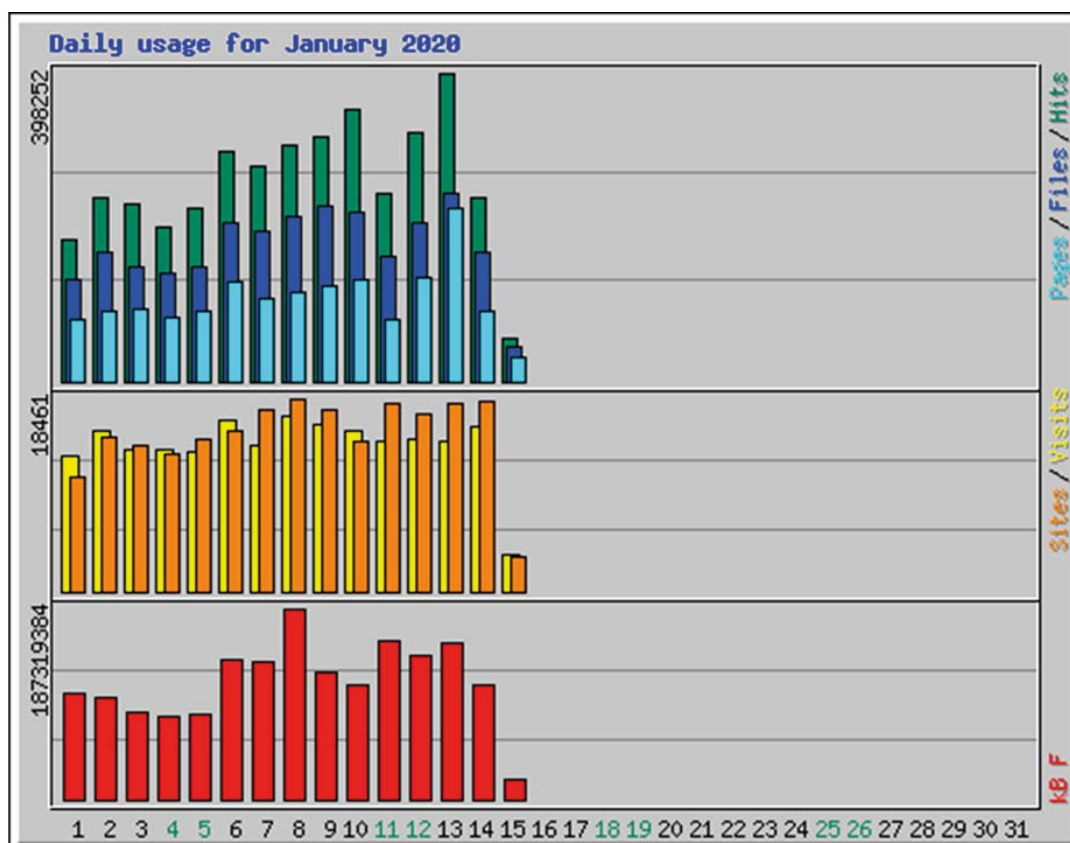

Figure 2 Graphic representation of EPA daily usage statistics in January 2020 (www.epa.oszk.hu)

There are also statistics broken down by day and time in the same categories. These values are less suitable for impact assessment, but they help to analyse the

efficiency of the service, show the time distribution of the daily usage, and the service can be further developed according to the needs of the users.

Top 200 of 786185 Total URLs							
#	Hits	KB In	KB Out	URL			
1	172821	2.09%	757935	0.02%	0	0.00%	/html/vgi/kardexlap.phtml
2	132735	1.60%	43738200	0.95%	0	0.00%	/webalizer/usage_201708.html
3	63354	0.76%	708870	0.02%	0	0.00%	/webalizer/
4	45891	0.55%	244033	0.01%	0	0.00%	/html/vgi/boritolapuj.phtml
5	41104	0.50%	122939	0.00%	0	0.00%	/html/vgi/ujepa_keres/key_eredmeny_eng.phtml
6	38094	0.46%	1036309	0.02%	0	0.00%	/
7	34459	0.42%	64059	0.00%	0	0.00%	/html/vgi/kereses/key_eredmeny.phtml
8	28461	0.34%	120101	0.00%	0	0.00%	/html/vgi/expand.phtml
9	26283	0.32%	43245	0.00%	0	0.00%	/html/vgi/index_xml.php3
10	25842	0.31%	1679	0.00%	0	0.00%	/robots.txt
11	25621	0.31%	117667	0.00%	0	0.00%	/html/vgi/expand_long_eng.phtml
12	25583	0.31%	29961	0.00%	0	0.00%	/html/vgi/kapcsolat.phtml
13	25422	0.31%	98749	0.00%	0	0.00%	/html/vgi/ujepa_borito.phtml
14	25360	0.31%	114272	0.00%	0	0.00%	/html/vgi/expand_long.phtml
15	25171	0.30%	73344	0.00%	0	0.00%	/html/vgi/expand_links.phtml

Figure 3 EPA's 200 most popular URLs-extract (www.epa.oszk.hu)

The statistical measurements presented so far contained all numerical values. The following tables, on the other hand, measure usage on the basis of quantitative and content data that allows for more complex analysis.

Figure 3 shows the 200 most popular URLs from the 440027 URL in the EPA based on the number of “clicks” and the number of kB downloaded. (I only show the first 15 due to space restrictions.). The following figure illustrates the content of searches:

Top 20 of 436 Total Search Strings			
#	Hits	Search String	
1	16	3.14%	https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm
2	6	1.18%	hajnali reszegseg
3	4	0.79%	boldog szomorÅs dal
4	4	0.79%	kÅAvÅShÅAz presszÅl saly
5	4	0.79%	verebelyi galuska
6	3	0.59%	az albatrosz
7	3	0.59%	childe harold bÅcsÅsja
8	3	0.59%	csend van csend van
9	3	0.59%	edgar allan poe a hollÅl
10	3	0.59%	evolÅsciÅl bLan

Figure 4 The top 10 most common search queries from 436-extract (www.epa.oszk.hu)

Based on the first figures showing the EPA's statistical data, the library can measure the popularity of the service based on users and usage (KB, click, etc.) (cf. ISO 11620:2014 B.2.1.4). This is very good feedback on when you may need to change your service policy, examine your preferred periods, develop a technical background, or allow for a “quick response” in the event of a more prevalent user downgrade. However, the latter two figures are suitable for evaluating content (cf. ISO 11620: 2014 B.2.1.5). It shows

what documents are really interesting for users and helps to assess whether the library has actually digitised documents that are of interest to users.

From the quantitative indicators presented so far – which is being registered by the EPA in great detail and cautiousness – we can see that this is a popular and vital service, the impact of which is very diverse. Among its effects on individual users, we must highlight convenience. Users can reach documents even from home, with a couple of clicks. Moreover, the

online use of the database is not subject to an NSZL enrollment or membership.

In addition to the above, the social impact of the EPA is mainly due to its archiving policy. Archiving and retrieving documents is invaluable in scientific research. There are countless examples of different organizations contacted the EPA to help them preserve the digitised copies of their magazine and involve them in services, mostly because their previous service providers went out of business (e.g. School Culture, Journal of Swedish-speaking Hungarians).

The outdated service area of EPA has been criticized because it was old-fashioned, lagged behind today's technical and digital expectations. However, there was a user group that preferred this simplicity: for the visually impaired users' reading-software this kind of interface was very ergonomic and well managed (e.g. serial display of text instead of columns; no graphics; the interface can be used without a mouse, etc). All of these feeds later lead to the implementation of an (unforeseen) user-friendly development and have launched the VMEK service for blind and partially sighted people, another service of the same department, the Hungarian Electronic Library (MEK).

We may conclude, that although the appearance of the site does not meet today's expectations, the easy-to-understand usage, the user-friendly search inter-

face, the high proportion of responses to searches, the large amount of data available, and the ever-expanding database make the EPA a very popular service of the National Library. Maintainers and developers pay great attention to the values and feedback of their performance indicators and operate their services accordingly.

SUMMARY

There is a wealth of methods for effective evaluation and measurement, but I think that the above examples also demonstrate that the combined use of quantitative and qualitative indicators can bring very effective and innovative results. By analysing and evaluating the actual and underlying content of the data obtained from the surveys and measurements, a library can indeed perform better, which serves both the users and the maintainer.

Digital collections and digital services for libraries are an opportunity and a task at the same time. We should not miss the very complex and multi-faceted path that needs to be traveled for an efficient and highly user-friendly electronic service. These are all aspects that need to be analysed individually, both quantitatively and qualitatively, to create the right operation and user-friendly services.

NOTES

- ¹ The adoption of both standards was initiated and funded by the National Széchényi Library in the framework of National Library System project. The National Library System Project is the ongoing IT Development Project of the National Széchényi Library.
- ² Federal Agencies Digitisation Guidelines Initiative (FADGI). Started in 2007, this is a collaborative effort by federal agencies to define common guidelines, methods, and practices for digitising historical content.
- ³ www.epa.oszk.hu

REFERENCES

- DANCS, Sz. (2010). Authentic digital copy and bibliographic management of copies – Part 1: Authenticity on a standard basis. [in Hungarian]. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, No.10, 7 – 15.
- DIPPOLD, P. (2008). Virtual tour at the Quebec IFLA conference [in Hungarian]. *Könyvtári Figyelő*, 3, 463 – 468.
- Electronic Periodical Archives and Database Digital Journals – <http://efolyoirat.oszk.hu/static/politikank.html> [2020.01.31.]
- EPA web-statistics <http://epa.oszk.hu/webalizer/> [2020.01.31.]
- ISO 11620:2014 Information and documentation. Library Performance Indicators
- ISO 16439:2018 Information and documentation. Methods and procedures for assessing the impact of libraries
- RADÓ, R. (2018). Library Organization Development in the Age of Digitization – Opportunities and Problems. Proceedings of at the K2. *University Technology Research Conference, Budapest, National Széchényi Library*.
- URI-KOVÁCS, J. (2017). *The National Database of Electronic Periodicals – EPA – in the NSZL*. Proceedings of at Networkshop, Szeged.

FUNKČNÝ DIZAJN A MODERNÁ ARCHITEKTÚRA KNIŽNÍC

MICHAELA KUČOVÁ

The report includes a summary of the presentations at the expert seminar entitled Functional Design and Contemporary Architecture of Libraries, which took place on the occasion of the 120th anniversary of the Bratislava City Library. Presented contributions were focused on sharing experience regarding building and reconstructing of libraries located in Slovakia as well as abroad.

Keywords: architecture, design, public space, seminar, education, 120th anniversary, Bratislava City Library

michaela.kucova@
mestskakniznica.sk

Mestská knižnica v Bratislave

www.mestskakniznica.sk

Seminár sa konal v Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca (Foto Adam Šakový)

Mestská knižnica v Bratislave si v tomto roku 2020 pripomína 120. výročie svojho založenia. Pri tejto príležitosti sa neohliada len späť do svojej bohatej histórie, ale prináša aj podnety pre budúcnosť – vlastnú i budúcnosť slovenských knižníc všeobecne.

Jednou z aktuálnych tém, na ktoré sa Mestská knižnica v Bratislave pokúsila upriamiť pozornosť v roku svojho výročia, je funkčný priestor súčasných knižníc. S týmto zámerom zorganizovala celoslovenský odborný seminár pod názvom *Funkčný dizajn a moderná architektúra knižníc*, sa konal 30. septembra 2020 v Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca v Bratislave pod záštitou primátora hlavného mesta SR Bratislavy Matúša Valla.

Seminár moderovala metodička Mestskej knižnice v Bratislave Helena Mlejová (Foto Adam Šakový)

Pre nevyhnutné hygienické opatrenia súvisiace s pandemiou COVID-19 malo podujatie komorný charakter a príspevky boli streamované. Všetky príspevky sú k dispozícii na webovej stránke a YouTube kanáli Mestskej knižnice v Bratislave.

PRIESTOR NA ODPOČINOK I PRÁCU

Kvalita verejného priestoru je expertízou Metropolitaného inštitútu Bratislavy (MIB), príspevkovej organizácie hlavného mesta. Túto relatívne novú inštitúciu tvorí tím odborníkov a odbornícok z oblasti architektúry, urbanizmu a rozvoja mesta, ktorí sa venujú problematike architektúry, územného plánovania, participácie a strategického plánovania. Zástupkyne inštitútu **Ing. Arch. Katarína Bergerová** a **Ing. Arch. Martina Vnenková** predstavili na seminári viaceré inšpiratívne príklady knižníc, ktoré pôsobia v adaptovaných priestoroch. Adaptabilita v architektúre znamená zachovanie stavby a jej hodnôt a ich využitie na novú funkciu, čím sa stáva udržateľnou. Častým prípadom je využívanie rôznych technologických stavieb, ktoré už stratili svoj pôvodný účel. Z knižníc sú známe knižnice, ktoré dnes pôsobia napríklad

v bývalých železničných budovách, budove pošty či pivovaru. Samotnú Mestskú knižnicu v Bratislave čaká v najbližších rokoch presun časti fondu do objektu Grössling, ktorý plnil funkciu mestských kúpeľov. Po rekonštrukcii má spájať pôvodnú úlohu kúpeľov a úlohu knižnice. Ako priblížila prezentácia zástupkyň MIB, v hlavnom meste tak vznikne unikátny verejný priestor slúžiaci na odpočinok a relax.

Odborný pohľad na priestory knižníc z trochu iného uhla predstavil **Mgr. art. Matúš Bišfan**, autor dvoch výnimočných rekonštrukcií knižníc. Za prácu pre Mestskú knižnicu v Senci, kde vytvoril Oddelenie odbornej literatúry, získal v tomto roku prestížne ocenenie CE ZA AR v kategórii interiérov. Podľa neho spolupráca s architektom ponúka možnosť zamýšľať sa nad širšími vzťahmi v priestore. Na práci s verejnými knižnicami ocenil najmä to, že obidve knižnice, s ktorými pracoval, mali jasnú predstavu o tom, čo potrebujú – nie v tom zmysle, ako to má vyzerať, ale ako má daný priestor fungovať a na čo má slúžiť. Práca pre knižnicu v Modre spočívala najmä v požiadavke vrátiť priestoru pôvodnú kvalitu a väzby, čo si vyžadovalo komplexné zváženie všetkých stránok fungovania knižnice. Žiaľ, pre nedostatok financií sa výsledné

riešenie realizovalo iba čiastočne a úpravy plánované mimo centrálného priestoru knižnice sa budú realizovať zrejme až v ďalších fázach. V prípade seneckej knižnice, ktorá sídli v priestoroch pôvodného modernistického, značne členitého kultúrneho domu, išlo z pohľadu architekta o protirečivé zadanie – o potrebu umiestniť 15 000 zväzkov odborného oddelenia, ale pritom ponechať priestor na podujatia, študovňu, tiché miesto na prácu... Riešením bolo vytvorenie atypického regálu, ktorý vymedzuje potrebné zóny a zároveň predstavuje elegantnejšie riešenie, ako sú štandardné priečky. Súčasťou upraveného priestoru je záves od Mgr. art. Danice Pišteckovej, ArtD., či typografia a grafický dizajn Šimona Chovana. Architekt pozbudil k spolupráci rôznych umelcov, ktorí môžu knižničným priestorom priniesť ďalšie kvality.

ZÁŽITOK Z TRETIEHO MIESTA

Mgr. Lenka Dostálová z Moravskej zemskej knižnice v Brne predstavila *Metodické centrum pro výstavbu a rekonstrukci knihoven a jeho aktivity*,

Rekonštrukcia oddelenia odbornej literatúry Mestskej knižnice v Senci (Foto Pavel Meluš)

ktoré vzniklo v roku 2018 s cieľom pomáhať pri premene knižníc na moderné komunitné, kultúrne a vzdelávacie centrá. Centrum sa venuje poradenstvu a konzultáciám, poskytuje informácie o možnostiach financovania a dodávateľoch a zhrmažďuje aj príklady dobrej praxe. Okrem toho sa zúčastňuje na architektonických súťažiach a venuje sa publikačnej činnosti. Za posledný rok poskytlo približne 80 e-mailových konzultácií a realizovalo asi 15 osobných návštev. V príspevku zaznelo viacero zaujímavých príkladov menších obecných knižníc, ktoré tvorí len jedna, často multifunkčne využívaná miestnosť (napr. v Sebraniciach alebo Osniciach). Užitočné informácie z českej praxe sú dostupné na webovej stránke centra.

Mgr. Hana Zoubková, ktorá pôsobí v Mestskej knižnici v Třebíči, priblížila na seminári svoje poznatky o nórskom knihovníctve. V Nórsku sú knižnice chápané ako tzv. tretie miesto – priestor, ktorý nie je ani našim domovom, ani pracoviskom, ale ide o verejný nekomerčný priestor. Pritom zdôraznila možnosť vzájomnej inšpirácie a vzájomného obohatenia práve spojením s komerčným priestorom. Hoci knižnice svoje služby nechápu ako niečo, čo je na predaj, v podstate predávajú či ponúkajú zážitok. Aj preto je dôležité uvažovať v zmysle zážitkovej ekonomiky: aký zážitok poskytujú naše priestory? Autorka príspevku zároveň poukázala na dôležitosť dostupnosti knižnice. Knižnica má pozývať na návštevu a jej využívanie, nemalo by ísť o sterilne dokonalý priestor. Výhodou je tiež istá variabilita, v rámci ktorej si môžu používatelia prispôbiť priestor svojim potrebám. Príspevok priblížil aj inšpiratívne názory bývalej riaditeľky knižnice v Osle Kristin Danielsenovej, ktorá dnes vedie Art Council Norway. Zhodujú sa, že moderné knižnice sú najmä o zlepšovaní dostupnosti.

PhDr. Ladislava Zbiejczuk Suchá, Ph.D., a **Ing. Arch. Jana Matyášová** z Katedry informačných štúdií a knihovníctva Masarykovej univerzity v Brne hovorili o uplatňovaní dizajnového myslenia pri rekonštrukcii knižníc. Znalosť princípov dizajnového myslenia umožňuje spoznať potreby ľudí, ktorí daný priestor využívajú. Ladislava Zbiejczuk Suchá priblížila použitie tejto metódy pri vytváraní priestoru pre mladých ľudí v Mestskej knižnici v Litvínove. Okrem iného zdôraznila, že k akýmkoľvek zmenám v priestoroch treba pristupovať holisticky, t. j. myslieť nielen na konkrétny výstup (ako bude daná miestnosť vyzeráť), ale na celkový výsledok (čo zmena prinesie danej cieľovej skupine, aký dopad bude mať na celú komunitu, mesto, ...). Zmeny by mali vy-

chádzať aj z poznatkov cieľových skupín, ktoré majú byť prizvané do procesu, následného prototypovania a testovania zvoleného riešenia. Na mieste je však aj vlastná kreativita – napokon knihovníci najlepšie poznajú potreby svojich knižníc a ich skúsenosti z praxe môžu byť cenným zdrojom informácií v procese rekonštrukcie či budovania knižnice.

BUDOVAŤ ZÁUJEM

Mgr. Jakub Pacześniak z Knižného inštitútu v Krakove priblížil poľský národný program *Infraštruktúra knižníc 2010 – 2020*, ktorý realizujú národná knižnica, ministerstvo školstva a knižný inštitút. Program je zameraný na rozvoj čitateľstva prostredníctvom rozširovania ponuky knižníc, podnecovania záujmu o čítanie u detí a mládeže a posilňovania infraštruktúry. Jeho súčasťou sú aj súťaže týkajúce sa stavby, prestavby, rozšírenia, rekonštrukcie a vybavenia knižníc v obciach do 50 000 obyvateľov. Priestory práve takýchto knižníc v menších mestách sú kľúčové, keďže často plnia aj širšiu funkciu kultúrneho a komunitného centra. Každoročne sa do súťaže prihlási 150 – 200 žiadostí, dotácie je možné udeliť len asi 5 % z nich. V rámci súťaže bolo doteraz podporených 222 knižníc v celkovej sume 72 mil. Spolu s programom malých grantov sa v Poľsku postavilo alebo zmodernizovalo doteraz takmer 700 knižníc. Pacześniak zdôraznil, že atraktívne priestory zvyšujú návštevnosť a záujem o knižnice, a to aj v prípadoch, že sa služby knižnice nezmenia. V rámci programu zaznamenali 18-percentný nárast počtu používateľov knižníc.

Budova knižnice Stary Sącz (Foto Rafał Kubik)

Rekonštrukcia knižnice Stary Sącz (Foto Rafał Kubik)

Trochu iný pohľad priniesol príspevok **Ing. Ondreja Látku** z Univerzitnej knižnice Technickej univerzity v Košiciach. V prednáške *Architektúra a dizajn interiéru knižnice v premenách času* priblížil proces výstavby univerzitnej knižnice bez akéhokoľvek prikrášľovania, a tým upozornil, čo všetko je nevyhnutné zohľadňovať pri výstavbe či úprave priestorov. V prípade košickej knižnice išlo o (v slovenskom prostredí) pomerne ojedinelý prípad výstavby budovy, ktorá bola od začiatku plánovaná ako knižnica. Keďže architektonický návrh dostatočne neprihliadal na potreby knihovníckych služieb a procesov a nezohľadnil ani všetky pripomienky inštitúcie, v knižnici sa museli následne robiť rôzne prerábky

či svojpomocné úpravy postupne odhaľovaných nedostatkov. Univerzitná knižnica priebežne zisťuje potreby svojich používateľov a v budúcnosti plánuje vytvoriť tichú zónu, ponúknuť „obývačkové sedenie“, zvýšiť počet zásuviek a pod.

Seminár *Funkčný dizajn a moderná architektúra knižníc* priniesol rôzne pohľady na to, ako sa dá vytvárať kvalitné knižničné prostredie. Prezentované príspevky umožnili vytvoriť si komplexný obraz o tom, ako možno budovať priestory, ktoré budú čo najlepšie slúžiť ľuďom, ktorí ich využívajú. Širokú škálu poznatkov môže využiť každý, kto má záujem takýto priestor spoluvytvárať.

ZO ZAHRANIČNEJ ODBORNEJ LITERATÚRY

PROF. JACEK WOJCIECHOWSKI

The article presents foreign specialized publications related to librarianship and information science. They provide a rich panorama of approaches and perspectives in current research on various librarianship and information science issues and topics.

Keywords: human intelligence, artificial intelligence, human development, thinking, reading, boys in active literacy, communication, family, school, library

 Prof. Jacek Wojciechowski
jwck@wp.pl

 Jagelovská univerzita, Krakov,
Poľsko

 https://en.uj.edu.pl/en_GB

V nasledujúcom prehľade zahraničnej odbornej literatúry sa zameriame – aj keď nie výlučne – na konečné segmenty knižnice, na komunikáciu a procesy čítania, teda v zásade na to, čo vyplýva z knihovníctva a knižničnej vedy. Na túto oblasť sa totiž trochu nabalila mytológia, často neadekvátna a neodôvodnená. Jej overenie preto považujem za zmysluplné.

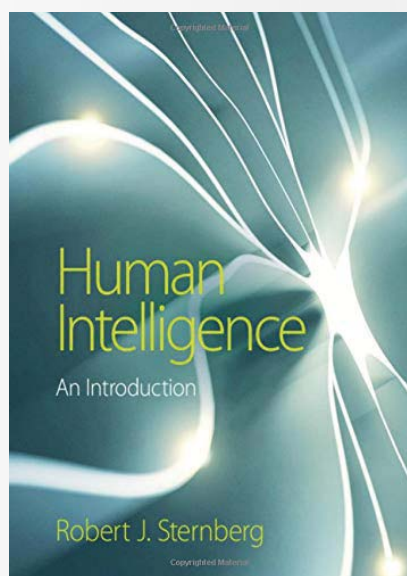
Samotná veda o knihovníctve, nech ju už nazveme akokoľvek, sa uvedenou problematikou zaoberá iba príležitostne a navyše nekompetentne a povrchné. Z tohto a aj z ďalších dôvodov sa treba pozrieť, čo o tejto veci hovorí psychológia. Úprimne povedané, tá by mohla skúmať danú problematiku intenzívnejšie a hlbšie, najmä oblasť neurovedy, keďže stále vieme veľmi málo o priebehu a zákoni-

tostiach recepcných procesov pri rôznych formách komunikácie – o ich podmienenosti, vzájomných vzťahoch a priebehu mentálnych reakcií. Možno len tušiť, čo je dôvodom takejto veľkej medzery v poznání. Asi to, že potrebné analýzy sú časovo náročné, komplikované a pritom aj nákladné. Žiaľ, sponzori sa do tejto oblasti výskumu nehrnú... Jednoduchšie sa získavajú prostriedky na mediamatické výskumy (hoci ich tiež nie je prebytok), lenže v ich prípade sa očakáva odmena v podobe poskytnutia propagačných a psychotechnických návodov.

Neostáva teda nič iné, než sledovať, čo je dostupné, ale s podmienkou, že sa bude preverovať hodnota poznatkov získaných touto cestou. Nie vždy je totiž nejako mimoriadne vysoká.

HESLO: INTELIGENCIA [*****]

Human Intelligence. An Introduction. Red. Robert J. Sternberg. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. 496 s. ISBN 978-1-109-70386-4.

Popredný americký psychológ na Cornell University v Ithace prof. Robert J. Sternberg sa už nejaký čas špecializuje na vydávanie vedeckých monografií o najzávažnejších otázkach vedeckej tvorivosti, najmä v oblasti psychologických vied. Ide o diela pripravované autormi z celého sveta a sám Sternberg do nich autorsky prispieva. (Dve z týchto publikácií sme už v našich prehľadoch zahraničnej odbornej literatúry predstavili.¹

Tentoraz predstavíme jeho najnovšiu monografiu, venovanú problematike inteligencie, pretože mnohé myšlienky a závery, ktoré sú v nej obsiahnuté, priamo či nepriamo súvisia s knihovníctvom, s čítaním a príbuznými procesmi. Ostatné tematické okruhy vynechávam, aj keď ich je v publikácii veľa. Takisto sa snažím, pokiaľ je to možné, neskresľovať význam vyjadrení autorov, a to aj napriek tomu, že sú často rozporné či dokonca kontroverzné. Napríklad už samotný pojem **inteligencia** sa tu vymedzuje rozlične a nekonzistentne a dosť sa odkláňa od jeho bežného chápania. Je však potrebné naň nadväzovať, teda v tých jeho verziách,

ktoré sa uvádzajú v prezentovanej publikácii, keďže knihovníctvo úzko súvisí s javmi z oblasti inteligencie.

Na tomto mieste pripomíname, že pojem inteligencia je vo svojej podstate mnohoznačný. V bežnej praxi sa ním označuje nielen múdrosť a široký poznatkový záber, ale aj určitá spoločenská skupina, o ďalších významoch nehovoriac. Vzhľadom na to, že vo vede neexistuje všeobecná významová jednoznačnosť, aj v monografii prevláda veľká „prívlastková“ pestrosť.

Mnohí autori často uvádzajú ako hlavnú charakteristiku inteligencie *duševnú výkonnosť a kreativitu*, teda originálnu nápaditosť, otvorenosť voči novým poznatkom a celkovú orientáciu na poznávanie. Ďalej sa uvádza produktívne uvažovanie, najmä abstrakcia a transformácia obsahov do vlastných myšlienkových kategórií s ich inovačným využitím v nových podmienkach. Skrátka, inteligencia sa spája so širokým poznatkovým horizontom, s bystrým uvažovaním, so zvládaním nových, neznámych situácií a s vytváraním nových obsahov a hodnôt.

To však nie je hlavný dôvod, pre ktorý Sternbergovu monografiu predstavujeme v knihovníckom časopise. O tom rozhodlo niečo iné.

Oddávna sa predpokladá, že inteligencia je takmer výlučne podmienená vrozenými danosťami, že pochádza len a len z génov, a preto ju nemožno účelovo formovať a rozvíjať. Najnovšie zistenia psychológov to však nepotvrdzujú. Ukazuje sa, že inteligenciu popri dedičných faktoroch výrazne ovplyvňuje aj okolité prostredie a jej cieľavedomé rozvíjanie v procese edukácie a výchovy. Podiel negenetických činiteľov sa odhaduje na 30 – 50 %. Hlavnými nástrojmi takéhoto formovania inteligencie sú predovšetkým *verbálne a písomné formy prenášania obsahov*. Pri takomto množstve zhodných názorov môžeme knižnice chápať ako významné miesta na rozvíjanie inteligencie. Samozrejme, pokiaľ realizujú primerané aktivity a podporujú v poslednom čase zatracované písomné dokumenty.

V tomto ohľade je podľa psychológov veľmi dôležité obdobie medzi 2. a 30. rokom života. V ďalších rokoch môžu mať relatívne veľký vplyv verbálne a písomné interakcie a vzťahy. Mimochodom, všetci autori monografie (a sú medzi nimi aj ďalší psychológovia) sa zhodujú v tom, že pohlavie nijako nepodmieňuje inteligenciu.

Popri týchto podrobných konkretizáciách sa vymedzujú rôzne kategórie inteligencie, ktoré možno po preložení do bežného a nášho profesionálneho používania stotožniť s jej charakteristickými znakmi. Ak teda hovoríme o *kryštalizovanej* inteligencii, malo by ísť o relatívne stabilné penzum vedomostí a zručností uchovaných vo vedomí. Bežne sa považuje tak za *symbol* inteligencie (všeobecne), ako aj za požadovaný *efekt* intelektuálnych aktivít.

Zároveň však poznáme pojem *fluidná* inteligencia, ktorá je premenlivá a cieľavedome rozvíjaná počas života a ktorá sa prejavuje tvorivým transformovaním obsahov a riešením problémov. Jej štandardy sa spájajú s celkovou zručnosťou pri komunikovaní informácií, presnejšie na úrovni ústnej a písomnej komunikácie, ako aj čitateľskými kompetenciami. Ide o súbor procesov a zručností, ktoré majú fundamentálny význam pre duševný život a ktoré tiež priamo súvisia s knihovníctvom. Z tohto dôvodu sa knihovníctvo a prirodzene aj knižničná veda vyznačujú vysokou spoločenskou užitočnosťou, a to najmä pri sprostredkovaní procesov spojených s písaním a čítaním, čo sa však rôzni „odborníci“ z praxe a vedeckých kruhov usilujú spochybňovať.

Z ďalších aspektov (a je ich tam veľa) si treba všimnúť kategóriu *emocionálnej* inteligencie, kto-

rú chápeme ako schopnosť porozumieť úmyslom druhých osôb. Je nevyhnutná v každom procese komunikovania informácií a vďaka nej komunikačné procesy nemožno redukovať len a len na jednoduché významové vzťahy. Ak sa nezohľadní oblasť emócií, závery môžu byť chybné.

Lenže práve takéto postupy pozorujeme vo všetkých informatologických úvahách a analýzach i vo väčšine knižničnovedných úvah zameraných na čítanie. A takýmto spôsobom sa vytvára neúplný či dokonca chybný poznatkový fond. Aj to je dôvod, prečo treba pozorne sledovať výskumy v oblasti psychológie a neurovedy, ktoré sa zameriavajú na procesy myslenia, inteligencie a komunikovania informácií.

Všetky názory uverejnené v publikácii spájajú vizuálnu recepciu ikonických komunikátov s orientáciou na konkrétosti a v ďalšom slede s preferovaním nadväznosti na exaktné vedy. Na druhej strane sa recepcia verbálnych a písomných správ zvykne spájať s vyššou koncepčnou kreativitou a následne s výraznejším zameraním na spoločenskú a humanitnú problematiku. Bez ohľadu na prípadné pochybnosti sa tým naznačuje potreba diferenciacie pri uplatňovaní jednotlivých foriem komunikovania informácií. Súbor konečných cieľov pri recepcii mediálnych komunikátov vrátane elektronických by mal byť iný než pri verbálnej a literárno-čitateľskej komunikácii.

Smutné je, že sotva niekto uvažuje o takomto rozlíšení. Spravidla sa celá komunikácia hádže do jedného vreca, akoby bolo úplne homogénne a monofunkčné. To má dramatické následky na knihovníctvo.

Celkovo sa v psychológii a osobitne v tejto monografii odlišujú mentálne procesy nižšej úrovne – *percepčné procesy* – od *kreatívneho* myslenia, najmä verbálneho. Tu sa žiada podotknúť, že písmo je odvodené od slovných prejavov. Kreativne uvažovanie si vyžaduje sústredenie pozornosti, dostatok času a v konečnom dôsledku prístupnosť a aktiváciu dlhodobej pamäti. Na tomto sa zakladá vysoký štandard inteligencie, ktorý sa bežne označuje ako *múdrosť*.

V publikácii sa opakovane objavujú názory, že osobitne dôležitým nástrojom, ktorý k tomu prispieva, je literatúra a jej čítanie. Na druhej strane rozličné mediálne prostriedky (vrátane elektronických) sa uplatňujú hlavne pri priamej percepcii so zapojením pracovnej pamäti. Preto popri akceptovaní knižničného sprostredkovania vo všetkých formách verejnej komunikácie nemôžeme súhlasiť s pridelením terciárneho významu literárnej komunikácii. Následky tohto omylu by boli dramatické.

V knihe sú prezentované aj ďalšie koncepcie, ktoré možno so zreteľom na ich rôznu argumentačnú úroveň považovať za kontroverzné, no pre knižničnú prax môžu byť užitočné. Odborníci totiž tvrdia, že ak je vrodená, teda dedičná inteligencia jedinca (pripomeniem, že je to približne 50 % východiskového potenciálu) zvlášť rozvinutá, vyžaduje si osobitný stimulačný prístup. Ide o to, aby dosiahla čo najvyššiu možnú úroveň rozvoja. To znamená, že u mimoriadne nadaných osôb treba uplatňovať výnimočné, elitné postupy.

V knihovníctve je to vzácnosť, hoci existujú aktivity adresované tým najlepším. Celkovo však vo vzdelávacej a v kultúrnej politike prevláda orientácia na egalitarizmus a demokratizmus. Preto si intelektuálna elita musí pomáhať sama.

Ak knižnicu navštevujú výnimočne nadaní mladí používatelia, jej aktivity zamerané osobitne na túto skupinu sú veľmi žiaduce. Mali by sa však realizovať *popri* aktivitách štandardných, nie v rámci nich. Žiaľ, málokto z osadenstva knižnice a jej vedenia má k takýmto špeciálnym aktivitám kladný postoj, pretože negativistický pohľad na inteligenciu sa vštepoval verejnosti takmer 75 rokov...

Na druhej strane iní autori poukazujú na to, že nedostatok intelektuálnej stimulácie a mentálne poruchy pôsobia na stav inteligencie mimoriadne deštruktívne. Takíto ľudia si vyžadujú osobitný

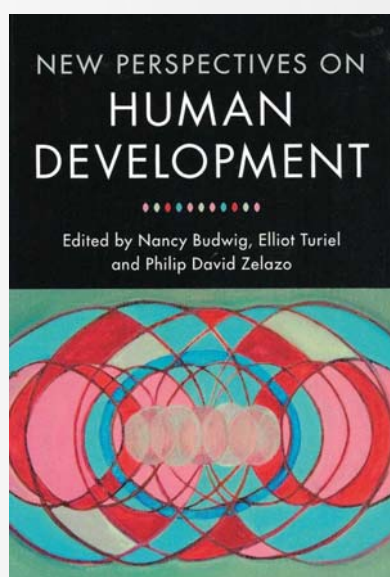
prístup, už len v záujme aspoň čiastočnej obnovy ich schopnosti kreatívne uvažovať. O tom sa však nehovorí a primerané programy nikde neexistujú, okrem špeciálnych škôl. Prípadné pokusy nastolovať túto otázku sa zvyknú autoritatívne kritizovať ako nedemokratické.

S poľutovaním dodávame, že napriek povzbudzujúcu názvu nenájde v publikácii nijaké úvahy o umelej inteligencii (*artificial intelligence*, AI), ktorá sa čoraz častejšie stáva predmetom vedeckých alebo kvázi vedeckých výskumov informatikov, matematikov a technológov. Na druhej strane sa ňou psychológovia a neurovedci zaoberajú iba zriedkavo a povrchno. Ich názory sa už teraz dostávajú do populárno-náučnej zóny spoločenského povedomia,² teda do oblasti podstatne širšej, než je len vedecká oblasť. Pritom bývajú často nepodložené a podporujú vznik rôznych zjednodušených teórií.

Pre knihovníctvo je však táto problematika veľmi dôležitá, najmä z hľadiska jeho budúceho vývoja. Preto si už dnes vyžaduje hlbšie, primerane zdôvodnené a podľa možnosti dôveryhodné spracovanie. Knižnice, ktoré poznáme dnes, majú totiž fungovať pre ľudí, nie pre automaty. Je potrebné dopracovať sa k racionálnym predstavám o budúcnosti knižníc a bez účasti psychológov takéto úvahy nemôžu byť produktívne.

ROZVOJ INTELEKTU [****]

New Perspectives on Human Development. Ed. Nancy BUDWIG, Elliot TURIEL, Philip David ZELAZO. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 495 s. ISBN 978-1-107-53182-6.

O *syntetickej inteligencii* sa minimálne raz zmieňujú autori zborníka z oblasti psychológie, ktorý vo svojom názve tak trochu nadnesene ohlasuje úvahy na tému duševného rozvoja. V skutočnosti má k tomu obsah publikácie dosť ďaleko a vyznačuje sa kvalitatívnou nevyrovnanosťou, aj napriek autorskej účasti vedcov z rôznych krajín a rôznych vysokých škôl. Zároveň je tematicky veľmi rôznorodý a nechýbajú v ňom banálne úvahy. Preto sa zameriame len na vyjadrenia o tých javoch, ktoré súvisia s knihovníctvom.

Témou umelej inteligencie, konkrétnejšie postupom prác na robotoch sa zaoberajú prof. Peter Kahn a Dr. Solace Shen z Washington University v Seattle, kde je autonómne pracovisko určené na takéto štúdie a výskumy. Uvedení autori zastávajú názor, že dnešné roboty – presnejšie syntetické mozgy – už predstihli doterajšie predstavy a sú oveľa dokonalejšie, než sa očakávalo. Sú a naďalej budú medzičlánkom medzi strojmi a ľuďmi, no určite sa nestanú živými bytosťami. Sú a budú tým, čo ľudia *vytvoria*,

pričom budú mať v tom svojom vytvorenom rámci kontrolovanú autonómiu. A práve tá možná *autonómia* podnecuje rôzne vedecko-fantastické vízie, spravidla veľmi pochmúrne.

Podľa výsledkov široko zameraných prieskumov sa 73 % ľudí z tzv. *ulice* domnieva, že zdokonalený robot rozmýšľa, 50 % že má vedomie a 35 % že aj cíti. Takéto názory nemajú s vedeckým prístupom nič spoločné a nemôžu byť východiskom pri spochybňovaní ľudského vedomia, kreativity a komunikovania informácii. To posledné sa týka aj knižníc.

Na druhej strane progresívna robotizácia môže zdokonaľovať spoločenský obeh a prenos obsahov, hoci momentálne nevieme, ako by to malo prebiehať. Autori naznačujú, že priemerný človek dokáže nadviazať úzke a priame vzťahy (vrátane komunikačných) maximálne so 150 ďalšími osobami. Počítače takéto obmedzenia nemajú, ale iba z hľadiska ich vzájomných vzťahov. Konečný príjemca, teda ľudská bytosť týmto obmedzeniam naďalej podlieha, preto môže z relačných schopností technických zariadení profitovať iba finálne – ako ich koordinátor a konečný používateľ.

V tejto súvislosti sa objavujú ďalšie výmysly, že onen koordinátor/používateľ stráca kontrolu nad detailmi. Prečo by tak malo byť? Predsa to bol on, kto vypracoval algoritmy a vytvoril schémy prepojení, kto určuje ich rozsah a vzťahy a pritom si prostredníctvom samostatných systémov ďalších zariadení ponecháva možnosť kontroly. V súčasnej etape vedeckého rozvoja a možností v tejto oblasti sa niet čoho obávať. Umelá inteligencia určite nepredstavuje alternatívu, ktorá by mala obmedzovať činnosť knižníc alebo ich dokonca likvidovať.

Väčšina ostatných textov v publikácii sa týka psychologických aspektov duševného rozvoja človeka a je v nich viacero myšlienok platných pre knižničnú vedu. Treba však podotknúť, že duševný rozvoj sa tu chápe dvojako – ako obohacovanie a zdokonaľovanie nie príliš objemnej a krátkodobej pracovnej pamäti, ktorá reaguje na priebežne prijímané impulzy a dominuje okrem iného pri recepcii mediálnych komunikátov, a zároveň ako zdokonaľovanie a dopĺňovanie veľmi objemnej dlhodobej pamäti. Dlhodobá pamäť však reaguje pomalšie, selektívne a nepriamo, teda efektívne sa aktivizuje najmä v dôsledku procesov verbálnej a čitateľskej recepcie.

Tak ako pri všetkých psychologických charakteristikách duševného vývinu človeka aj v tejto publikácii dominuje presvedčenie, že pre neskoršie štandardy myslenia má rozhodujúci význam prvých 25 rokov

života. Za najvýznamnejšie (hoci nie vždy a nie všade) sa považuje obdobie medzi 2. a 9. rokom života a obdobie medzi 13. a 17. rokom života. Preto je veľmi dôležité, aké stimulačné či výchovné mechanizmy sa v týchto životných etapách uplatňujú a či sa vôbec niečo také cielavedome realizuje.

Východisková idea znie, že inteligenciu malých detí tvoria konglomeráty rôznych mentálnych schopností, ktoré sú však veľmi flexibilné. Takže nijaká *tabula rasa* ani *tabula plena*. Preto je *primeraná interakcia* v tomto období základnou podmienkou rozvoja myslenia jedinca a jeho neskoršieho intelektuálneho štandardu. Hlavným nástrojom, ktorý rozhoduje o dynamike tohto rozvoja, je verbálna komunikácia a s postupom času aj literárno-čitateľská komunikácia. Uplatňuje sa najmä v rodine, v okruhu priateľov a od istého okamihu aj v školskom prostredí. Ak takéto produktívna interakcia chýba, mentálny vývoj jedinca je redukovaný, dominujú v ňom každodenné myšlienkové stereotypy, ktoré nie je možné neskôr prekonať.

Uvedené konštatovania nie sú nové a uplatňovali sa už dávnejšie. Bolo to tak aj v knihovníctve, o čom svedčí zriaďovanie špecializovaných verejných knižníc alebo ich oddelení pre deti. O to sa zaslúžila najmä významná organizátorka Maria Gutry. Samotná myšlienka sa naďalej osvedčuje a pokračuje sa v jej naplňaní, no na druhej strane nebola zohľadnená pri jednotlivých reformách školského systému.

Najširšie sa k téme mentálneho rozvoja v detstvom veku v monografii vyjadruje prof. Katherine Nelson z New York City University (zomrela v roku 2018). Podľa nej prebieha mentálny a poznávací rozvoj malého dieťaťa etapovite, od napodobňovania cez verbálne až po písomné prejavy, samozrejme, pokiaľ sa na to vytvoria vhodné podmienky. Preto je dôležité tráviť s dieťaťom veľa času, zhovárať sa s ním, čítať mu a potom podnecovať jeho samostatné čítanie.

To všetko neprebíha plynule. Prvý zásadný zlom nastáva pri spoznávaní slov, keď dieťa priraduje známym obrazom odlišné myšlienkové ekvivalenty a spája ich s vlastnými *verbálnymi významami*. Od tohto okamihu sa začína – alebo aj nie – jeho samostatné myslenie a je potrebné sa s ním intenzívne zhovárať a aj mu čítať. V období medzi 3. a 6. rokom života teda prebieha dynamické spoznávanie reči najmä prostredníctvom rozhovorov a čítania. Odtedy začína v myslení jedinca jazyk reči prevládať nad mimetickou reprodukciou a vzniká *naratívna pamäť*. Tá je jeho novým mentálnym nástrojom

a vstupnou bránou do kreatívneho myslenia. Preto je potrebné v tomto vekovom období s deťmi sa veľa rozprávať a čítať im texty, ktoré podnecujú ich predstavivosť. To platí nielen pre rodičov, ale aj pre knižnice. Čím viac takto zameraných podujatí knižnice organizujú, tým výraznejšie môžu ovplyvniť mladých používateľov. Význam majú literárne podujatia pre rodiny, ale i rady rodičom, čo by mali svojim deťom čítať a ako prečítaný obsah komentovať. Je isté, že účinnosť aktivít zameraných na podporu čítania a rozvoj dieťaťa bude nízka, ak sa nebude spájať s čítaním v rodinách a čitateľskou stimuláciou v domácom prostredí.

Duševnému vývoju v období dospievania sa venuje v monografii prof. Joan Chiao z Northwestern University v Evanstone. Podľa nej ide o etapu veľmi výrazných a zásadných zmien v činnosti mozgu, etapu intenzívneho jazykového, emocionálneho a poznávacieho rozvoja. Práve vtedy sa mení a obohacuje (aspoň by to tak malo byť) poznatkový fond jednotlivca a začína fungovať emocionálna kontrola preberaných obsahov, o ktorej sa veľa nehovorí, ale je rovnako dôležitá. Tým vzniká individuálny, relatívne ustálený okruh kumulovaných inkorporovaných obsahov, ktoré si odteraz jedinec overuje samostatne.

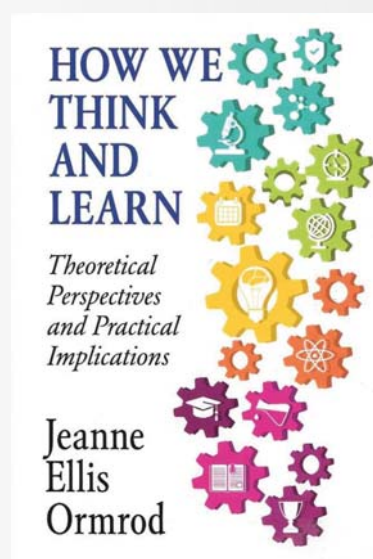
Autorka sa zaoberá aj vplyvom vonkajších faktorov. Tie majú síce silný vplyv, no nie až taký, ako to bolo v mladšom veku. Oslabuje sa vplyv rodiny, i keď nie úplne, preto by bolo chybou ignorovať ho. Na druhej strane sa zreteľne zintenzívňuje stimulácia zo strany ďalších blízkych prostredí (kamaráti, spolužiaci), ktorá vedie k napodobňovaniu a prispôsobovaniu. Rozsiahlejšie a závažnejšie bývajú aj následky recepcie obsahov sprostredkovaných čítaním.

Z hľadiska knižnice si používatelia tejto vekovej kategórie vyžadujú osobitný a dômyselný prístup. V prvom rade sa odporúča vhodná propagácia a sprístupňovanie obsahov, ktoré oslovia práve mladých používateľov a budú pre nich prospešné. V tom sa však treba vyznať a vedieť, ako to robiť a spojiť s dômyselným odporúčaním literatúry. Súbežne s tým by sa mali vytvárať podmienky a realizovať aktivity, ktoré pritiahnu mládež do knižníc.

Vo viacerých európskych krajinách (Dánsko, Švédsko, Holandsko) už dávnejšie prebehla špecializácia verejných knižníc a ich pobočiek, ktorá zohľadňovala potreby mládeže a jej záujmy. Práve preto sú tam ukazovatele čítania a využívania knižníc oveľa priaznivejšie ako v iných krajinách. Zreteľnú aktivizáciu knižníc pre mládež však pozorujeme napríklad aj v Rusku.³

EŠTE O MYSLENÍ [****]

ORMROD, Jeanne Ellis. **How We Think and Learn. Theoretical Perspectives and Practical Implications.** Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 229 s. ISBN 978-1-316-61684-0.

Monografiu prof. Jeanne Ormrod z University of Northern Colorado v Greeley o učení by sme mohli chápať ako dodatok k dvom doteraz prezentovaným zborníkom, ale v kontexte charakteristiky mentálnych procesov. S knihovníctvom to má zjavnú súvislosť, aj keď tam nechýbajú zjednodušenia a všeobecné stereotypy.

Podľa autorky, ale i ďalších odborníkov je hlavným nástrojom vzdelávania jazyk reči, aj v jeho písomnej podobe, zatiaľ čo ďalšie formy komunikácie sa považujú skôr za doplnkové. Učenie si vyžaduje individuálne dotváranie významov a následne vlastné samostatné štrukturalizovanie preberaných obsahov. Preto je potrebné vedieť, ako to robiť, ako zdokonaľovať túto zručnosť a ako – čo je najdôležitejšie – byť pri každom recepcnom procese aktívny; ide o vytváranie zmyslu.

Nevyhnutnou podmienkou aktívnej recepcie je koncentrácia pozornosti a čas potrebný na absorbovanie. Prijaté signály musia byť totiž vedome spracované – iba zriedkavo sa to deje automaticky – a individuálne štruk-

túrované, musia sa prepojiť s už prijatými obsahmi a pridať do dlhodobej pamäti. Podľa názorov ďalších odborníkov je na to najvhodnejšia písomná komunikácia, pretože umožňuje selektívne zameranie na vybra-

né segmenty komunikovaného obsahu a nepodlieha prísnej časovej regulácii.

Nepriamo to potvrdzujú argumenty autorky. Podľa nej je pracovná pamäť aktivovaná počas recepcie schopná jednorazovo prijať 5 – 9 krátkych správ a uložiť ich asi na pol minúty. Ak nejde o priame vykonávacie inštrukcie, na zapamätanie je nevyhnutné preniesť ich do dlhodobej pamäti. To znamená, že ich obsah treba spracovať vo vedomí príjemcu, priradiť mu individuálny význam, čo si vyžaduje čas zvyčajne dlhší ako pol minúty. To sa dá ťažko dosiahnuť počas dynamickej komunikácie. A to je s najväčšou pravdepodobnosťou predpoklad, ktorý určuje možnosti a užitočnosť rôznych foriem komunikácie.

Autorka sa ďalej pokúša charakterizovať poznávacie a edukačné procesy v kontexte rozličných variantov komunikácie. Zastáva názor, že čítanie umožňuje sústrediť sa na to, čo je v prenášaných obsahoch najdôležitejšie, čo vedie, resp. čo môže viesť k vytváraniu individuálnych verzií preberaných obsahov a následne k ich relatívne trvalému zapamätaniu. Napokon pri recepcii internetových komunikátov je potrebné v predstihu uskutočniť nielen voľbu vhodných linkov a kritickú interpretáciu prijíma-

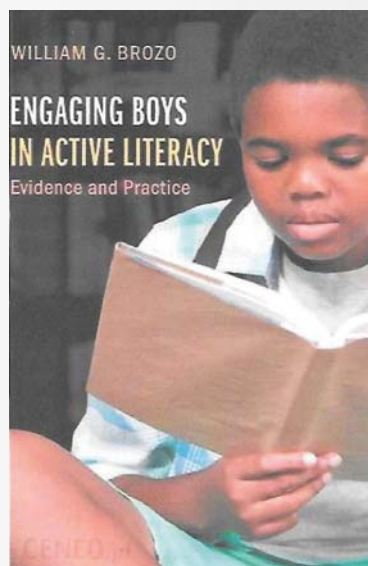
ných obsahov, ale ich aj synteticky prepojiť s dovedy prijatými obsahmi. To trvá dlhší čas, zatiaľ čo pôsobenie elektronických komunikátov je krátkodobé a dynamicky premenlivé.

V knihe sa hovorí aj o vplyve emócií na priebeh a výsledky procesov komunikovania informácií. Autorka sa domnieva, že ani jednu formu dorozumievania nie je možné úplne oddeliť od emócií, napriek tomu im pripisuje skôr deštruktívny a deformačný než konštruktívny účinok. To sa nezhoduje s tým, čo hovoria psychológovia, ktorí sa zaoberajú emóciami pri komunikovaní.

V texte sa tiež navrhuje rozlišovať postupy voči mentálnym postojom, otvoreným novému obsahu, od postupov voči uzavretým postojom, ktoré sú zamerané výlučne na jednoduchý obsah. Takéto rozlišovanie sa možno zakladá na pravde, ale podobných postrehov nie je v publikácii veľa. Nájde tam však návody, ako také postoje prakticky konkretizovať, ako voči nim postupovať. Na druhej strane sotva môžeme súhlasiť s konštatovaním, že uvedené postoje sú výsledkom predovšetkým vrodenej danosti. Oveľa viac to vypovedá o tom, že sú získané, preberané v procese výchovy, vzdelávania a celkovo v priebehu života, teda že sú variabilné a regulovateľné.

CHALANI, ČÍTAJTE! [*****]

BROZO, G. William. *Engaging Boys in Active Literacy. Evidence and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. ISBN978-1-108-72427-2.

Ďalšia monografia, ktorú si predstavíme, je vynikajúca tak z teoretickej, ako aj z praktickej stránky. Veľmi rozumne totiž analyzuje zložitú problematiku čítania chlapčenskej populácie, v tomto ohľade veľmi rezistentnej. Jej autorom je prof. William G. Brozo z George Mason University vo Fairfaxe, ktorý podrobil uvedenú tému hĺbkovej analýze, a to z teoretického i praktického hľadiska. Ak som pri svojom hodnotení ubral tejto publikácii jednu hviezdičku, je to najmä pre autorovu nadmernú výrečnosť – jeho opis experimentu je príliš dlhý a niektoré vyjadrenia sa neustále opakujú – a tiež pre nadbytok banálnych a zbytočných konštatovaní, ktoré sa tam objavujú popri závažných a až objavných záveroch. Celkovo však publikáciu odporúčam ako jednu z tých, ktoré by si mal prečítať každý, kto pôsobí v našej profesii.

Brozo sa odvoláva na výsledky analýz PISA a PIRLS, ktoré opakovane poukazujú na skutočnosť, že s čítaním chlapcov je to oveľa horšie ako s čítaním dievčat. Súvisí to aj s ich nižšou výkonnosťou a so štatisticky horším prospechom. Autor však s istou nedôslednosťou predkladá aj isté pochybnosti o vierohodnosti spomínaných rozborov. To znamená, že hoci ako východisko svojich úvah využíva výsledky uvedených výskumov, po celý čas sa stavia k týmto poznatkom s určitým odstupom.

Napríklad upozorňuje, že najaktívnejší čitatelia spomedzi chlapcov sa intenzitou a kvalitou svojho čítania vyrovnávajú dievčatám. Podiel chlapcov a dievčat na všeobecne chápanom verejnom komunikovaní sa nijako mimoriadne nelíši. Okrem toho dievčatá dozrievajú mentálne rýchlejšie, preto by si smerodajné porovnanie vyžadovalo posuny vekových intervalov, čo bádatelia nikde nepraktizujú. Preto autor výsledky prieskumov úplne nespochybňuje, ale nabáda k opatrnosti pri ich interpretovaní. V súvislosti s tým ešte dodáva, že v období dospievania nastávajú nové mentálne okolnosti, ktoré umožňujú s primeranou inšpiráciou posilňovať orientáciu na čítanie. Pre obidve pohlavia to však nie je rovnaký vekový interval, ktorý by bol vhodný na porovnanie *paralelných* závislostí.

Celkovo Brozo potvrdzuje názory iných psychológov, že v detskom období má na čítanie chlapcov najväčší vplyv rodinné prostredie. Tento vplyv pokračuje aj v dospievaní, no vtedy je už menej výrazný a vyžaduje si skôr povzbudenie a príklady než príkazy.

V tejto oblasti s postupom času stúpa význam – tak pozitívny, ako aj negatívny – inšpirácie okolím, najmä rovesníkmi a charizmatickými osobnosťami. Na druhej strane sa o vplyve školy autor vyjadruje rezervovane a ako dôvod uvádza zistenia bádateľov z USA, že priemerný žiak strávi ročne v škole 1 150 hodín a doma a vo svojom okolí 4 700 hodín (okrem spánku). Zdá sa, že takáto číselná argumentácia nemá nijakú hodnotu. O to viac, že sám autor upozorňuje na častú redukciu čitateľskej aktivity po prechode dieťaťa zo základnej školy (!) na strednú školu. Takže vzťah medzi čítaním a školskou výučbou musí byť silnejší, než sa predtým domnieval.

Medzi rozličnými nástrojmi a prostriedkami na podporu čítania chlapcov Brozo osobitne zdôrazňuje prepojenie čítania s osobnými záujmami čitateľov, teda s *individuálnym* prínosom. A samozrejme, aj s potešením a so skutočnými záujmami. Na vyšších úrovniach čitateľskej angažovanosti odporúča spájať ponuku kníh na čítanie s podporou rozvoja identity a individuálnych schopností čitateľa. To sa dá síce nejako rozumne sformulovať a zdôvodniť, ale pri implementácii to môže byť veľmi zložitý.

A práve v tom spočíva hlavný problém. S diagnostikou sme na tom viac či menej dobre a postupne a namáhavo sa dostávame aj k účinným regulačným direktívam, ale s ich reálnym uplatňovaním v praxi sa stretávame iba zriedkavo.

Autor s neskrývanou skepsou píše o školskom systéme podnecovania čítania detí, ktorý je síce nenahraditeľný, ale absolútne neúčinný. Texty propagované či odporúčané školami sú totiž zvyčajne nudné a prieskumy naznačujú, že ani učitelia nie sú presvedčení o tom, že školské aktivity povzbudzujú žiakov k systematickému čítaniu. Napriek tomu z teoretického hľadiska má škola záujem o propagáciu čítania, keďže mnohé výskumy potvrdzujú lepší prospech tých žiakov, ktorí intenzívne čítajú. To sa však samo osebe automaticky nepremieta do zlepšenia školského systému motivovania detí k čítaniu.

V tejto súvislosti prof. Brozo odporúča pružnejšie pracovať na hodinách venovaných literatúre prostredníctvom voľnejšieho výberu textov na čítanie a následnú diskusiu. Za nevyhnutné považuje využívanie skupinových vplyvov v podobe síce inšpirovaných, ale podľa možnosti spontánných diskusií. Odporúča pri tom využívať aj alternatívne komunikáty, ako sú komiksy, elektronické knihy a videá. No každému je jasné, že pri súčasnom zbyrokratizovanom školskom systéme je to možné iba čiastočne a že si to vyžaduje veľké úsilie a nápaditosť. Môže to však byť návod na skupinové podujatia organizované knižnicami, pretože tie nie sú spútané školskými osnovami (v texte o tom niet ani zmienky).

Odišne od mnohých ďalších odborníkov sa Brozo stavia k otázke digitálnych variantov písaných textov. Podľa jeho názoru môže byť ich používanie pre čitateľa prospešné, samozrejme za predpokladu súbežného čítania tlačenej literatúry.

Východiskom jeho úvah bola skutočnosť, že v USA sú deti v kontakte s elektronickými médiami priemerne deväť hodín denne. To sa nijakým spôsobom nedá výrazne obmedziť, a tým menej ignorovať. Preto je vhodnejšie rozumne to využiť a produktívne stimulovať. Prakticky to znamená nabádať mladých ľudí (doma, v škole, v knižnici) k tomu, aby všetky mediálne a písomné obsahy prijímali kriticky a tvorivo ich využívali, a to tak pri čítaní, ako aj reakciách na médiá. Podľa autora je to jeden zo spôsobov, ako spomaliť regres čítania.

Nuž, možno to tak je a možno nie. Je veľmi ťažké súhlasiť s takýmto pohľadom bez hlbšieho zamyslenia a akéhokoľvek dôkazu. Sám autor napokon pripúšťa, že invázia elektronických médií nielenže mení register komunikačných nástrojov, ale zavádza aj iný režim zapamätania (a zabudnutia) prijatého obsahu. Pri recepcii digitálnych komunikátov má proces ich spracovania tendenciu namiesto špecifikovania a zapamätania toho, *čo bolo prijaté*, zaznamenať, *kde sú umiestnené*.

Toto už autor neobjasňuje a nekomentuje. Lenže predsa je to pripustenie (potvrdenie) skutočnosti, že recepcia digitálne – a elektronicky všeobecne – prenášaných obsahov sa obmedzuje prevažne na pracovnú, operačnú a krátkodobú pamäť. Vtedy je dlhodobá pamäť nahradená elektronickým pamäťovým zariadením RAM. S takou predstavou sa však nedá súhlasiť, jej predpoklady sú pochybné a následné závery svoje opodstatnenie. Z toho vyplýva, že je potrebné realizovať ďalšie výskumy fungovania ľudskej mysle (a teda aj pamäti) v procesoch semioticky diferencovaných foriem komunikácie, najmä však písomných, ikonických a digitálnych.

Autor sa okrem toho zmieňuje o mentálnej rezonancii v procesoch *písania*. Úroveň ich zvládnutia je u chlapcov údajne ešte slabšia ako pri čítaní. Prof. Brozo tvrdí, že dôvodom je potreba intenzívnejšieho myslenia a vyššej konkluzívnej výkonnosti. Ame-

rické výskumy hovoria, že iba 30 % chlapcov zvláda písanie na dobrej alebo dostatočnej úrovni. Dievčatám sú na tom vraj lepšie, ale podrobnosti o tom sa v texte neuvádzajú.

Štruktúrna analýza procesov písania odhaľuje, že na jeho ovládanie je okrem mentálnej zdatnosti potrebná jazyková zručnosť a schopnosť preniknúť do zmyslu obsahu, čo má za následok vytváranie vlastných dojmov a názorov. Ide teda o mechanizmus, ktorý využíva a zároveň rozvíja mentálne štandardy. Pre momentálny stav a pokrok v kvalite myslenia má preto písanie ešte väčší význam ako schopnosť čítať. Na druhej strane Brozo zašiel zrejme prídeľo so svojim tvrdením, že písanie dokáže motivovať k mentálnej aktivite aj duševne pasívnych ľudí.

Zo všeobecného hľadiska sa knihu rozhodne oplatí prečítať. A hoci na niektorých miestach vyvoláva pochybnosti, otázky, ktoré nastoľuje, sú zmysluplné.

AKO TO S ČÍTANÍM SKUTOČNE JE? [*****]

TRÁVNÍČEK, Jiří. **Rodina, škola, knihovna. Naš vztah ke čtení a co ho ovlivňuje (2018)**. Brno – Praha: Host, 2019. 178 s. ISBN 978-80-7577-994-6; 978-80-7050-715-5.

V súčasnosti existuje príliš veľa názorov na stav a kvalitu čítania tlačenej textov. Mnohé z nich sa však nezakladajú na nijakých dôkazoch a podložených argumentoch. Prevažujú medzi nimi rôzne klebety „vycucané z prsta“, fikcie a v lepšom prípade polopravdy, ktoré sa sústavným opakovaním vydávajú za svedectvá o skutočnom stave. Realita je úplne iná, lebo ani táto oblasť nie je odborne zmapovaná a výskumná metodológia sa ukazuje často ako nedokonalá. V tomto kontexte sa rodia názory, že písané slovo stratilo svoju úlohu a čítaniu kníh sa venujú už iba seniori či podivíni...

Za daných okolností je každá skutočne vierohodná úvaha venovaná tejto téme prospešná, žiaľ, takých je veľmi málo. Popredným znalcom problematiky čítania je prof. Jiří Trávníček z Masarykovej univerzity v Brne. To, čo o danej téme píše, je neobyčajne dôležité.

Prednedávnom sme predstavili jeho predchádzajúcu publikáciu pod názvom *Česká čtenářská republika*, teraz mu vyšla ďalšia, rovnako vynikajúca publikácia.⁴

Autor sa v nej na základe vlastných i cudzích výskumov, ktoré sa realizovali v posledných desiatich rokoch v Českej republike aj v zahraničí, pokúsil načrtnúť autentickú a vierohodnú panorámu reálneho stavu čítania so súčasným zohľadnením jeho príčin a dôsledkov. Jeho názory sú pozoruhodné, svieže a zároveň dokonale dokumentačne podložené.

Vychádzajúc z rozborov, pozorovaní, vlastných postrehov a poznatkov prof. Trávníček formuluje jednoznačný názor, že *čítanie sa nedá nahradiť*, pretože to, čo si čitateľ odnáša z tlačenej knihy, nemôže v plnom rozsahu získať z iných médií. Toto je hlavný východiskový bod jeho monografie.

Podrobnejšie sa venuje českému výskumu. Predstavuje výskum fungovania verejných knižníc z roku 2007, výskum zameraný na čítanie krásnej literatúry z roku 2010, výskum o stave knižného trhu z roku 2013 a napokon prieskum čítania detí a mládeže z roku 2018. Táto panoráma má široký záber a zaujímavú dynamiku.

Už pri letmom pohľade na komunikačné procesy vidíme, že zbavovanie sa písania eliminuje usporiadávajúcu funkciu linearitu a postupnosť vzťahových konštelácií. Ikonická vizualizácia je vo všeobecnosti ochudobnená, recepcia obsahov z médií je vždy selektívna a internet navyše rozptyľuje pozornosť. Preto sa z tlače vyberajú skôr texty dlhšie, v takýchto prípadoch je totiž potrebný prechod z pracovnej do dlhodobej pamäti možný a oveľa ľahší. Dodatočným výskumným poznatkom je to, že používatelia internetu v Českej republike čítajú intenzívnejšie ako tí, ktorí internet nepoužívajú.

Mnohé svedčí o tom, že pri vzájomnej blízkosti týchto médií sa formuje nový model čítania – intelektuálne aktívny, celkovo orientovaný na poznávanie a zahŕňajúci aj emócie. Považujeme ho za perspektívne atraktívny, aspoň na základe toho, ako ho vykresľuje prof. Trávníček.

Podľa neho je čítanie síce individuálny proces, ale jeho účinky a ciele sú sociálne. Ide predsa o formu poznávania myšlienok druhých ľudí a v konečnom dôsledku o vytváranie spoločenstiev a vzťahov. Preto si čítanie vyžaduje podporu a cieľavedomé formovanie, presnejšie formovanie potrebných zručností, kompetencií a návykov. Malo by sa s tým začať už v najútlejšom veku. V prvých piatich rokoch života by sa malo uvedenie do sveta knihy realizovať v *rodinnom prostredí*. To znamená, že rodičia musia svojim deťom čítať, rozprávať sa s nimi o obsahu kníh, kupovať im ich a pritom využívať silné emocionálne puto na prebudenie ich záujmu o knihy. Bez toho možno sotva očakávať, že dieťa bude neskôr siahať po knihách.

S postupom času hlavnú úlohu v tomto procese a výučbu čítania preberá škola, ale nemá to vždy rovnaký priebeh. Autor naznačuje, že následne by hlavnú úlohu mohla plniť verejná knižnica ako tzv. tretie miesto tým, že bude vytvárať pre ľudí vo veku 13 – 19 rokov podmienky na samostatné čítanie. Nevieme, či to tak skutočne je. Obmedzený spoločenský dosah českých knižníc napovedá, že ide skôr o zbožné želanie. A štvrtá etapa vývoja čitateľskej aktivity nastáva vtedy, keď deti dospejú, stávajú rodičmi a ako rodičia by mali začať čítať svojim deťom.

Z posledných prieskumov vyplýva, že minimálne jednu knihu do roka prečítalo 78 % Čechov (to je vysoký ukazovateľ) a internet využíva 74 % obyvateľov. Autor sa k internetu nestavia negatívne, naopak, otvorene konštatuje, že čím aktívnejší čitateľ, tým intenzívnejšie využíva aj internet, z ktorého čerpá najmä stručné správy.

Prieskumy ďalej ukazujú, že knihy si kupuje 44 % a verejné knižnice využíva 28 % dospelých občanov, čo je údaj značne znepokojivý. V Českej republike zaznamenali aj významný pokles čítania tlačených časopisov – o vyše 15 %; u mužov je to pokles na 66 % a u žien do 78 %.

Popri celkovo vysokých ukazovateľoch čítania v Čechách a slušnom počte verejných knižníc (5 339) prekvapuje nízky ukazovateľ využívania týchto knižníc. Ak v roku 1980 navštevovalo knižnice 18 % obyvateľov, v roku 2017 to bolo už len 13 %. Niektorí respondenti vysvetľujú túto skutočnosť nedostatkom času (40 %), iní absenciou potreby ísť do knižnice (28 %).

Knižnice sa využívajú najmä na požičiavanie kníh (87 % respondentov), v menšej miere časopisov (25 % dotazovaných) a na získavanie informácií (13 %). Je to teda úplne odlišné od toho, čo sa pokúšajú podsúvať vo väčšine knižničných syntéz.

Medzi oceňované výhody verejných knižníc patrí predovšetkým ich ľahká dostupnosť (94 % názorov), pohodlné miesto na štúdium (76 % názorov) a tiež možnosť príjemne tu stráviť voľný čas (43 % názorov). Celkovo je tento obraz pomerne priaznivý, hoci mladí používatelia majú aj rôzne výhrady. Extrémom je názor, že knihovníci škodia čítaniu.

Obavy z krízy knihy sú v istom rozpore so stavom ich produkcie v Českej republike, ktorá sa od roku 1980 (4 143 titulov ročne) zvýšila štvornásobne (16 442 titulov do roka). Na druhej strane štatistika nákupu kníh vyvoláva určité pochybnosti. Je to preto, že 53 % respondentov uvádza ako zdroj kníh knižné dary, 44 % vlastné domáce knižnice (podobný počet opýtaných si ich kupuje) a rozličné knižnice iba 28 % opýtaných. To všetko pôsobí dosť chaoticky, podobne ako uvádzanie zdrojov informácií o knihách. Takýmito zdrojmi sú údajne známi (46 %), internet (33 %), kníhkupectvá (19 %), periodická tlač (16 %), verejné knižnice (12 %) a televízia (8 %). Za týchto okolností sa to môže ťažko považovať za solídny základ pre informovanosť a už vôbec nie pre motiváciu.

Medzi čitateľskými preferenciami prevláda súčasná beletria (49 % odpovedí), klasická literatúra (28 %), literatúra faktu (26 %), sci-fi literatúra

(17 %) a odborná literatúra (18 %). Zreteľne od-
dychový charakter čítania prevažuje u žien (64 %),
u mužov sa to vyskytuje zriedkavejšie (31 %).

Prof. Trávníček podobne ako prof. Brozo upozor-
ňuje, že existuje synergia čítania a recepcie internetu.
Môže sa tiež obmedzovať pôsobenie ostatných médií.
Celkovo to vyzerá asi tak, že rozsah čítania je prime-
raný množstvu voľného času. A nie je dôvod domnie-
vať sa, že je to tak iba v Českej republike. Frekvencia
čítania je spravidla otázkou zvyku. V reprezentatív-
nom českom prieskume 15 % respondentov uviedlo,
že číta každý deň, 32 % najmenej raz do týždňa a 18 %
minimálne raz za mesiac alebo zriedkavejšie.

Rodinná podmienenosť čítania je nespochybni-
teľná. Ako to však vyzerá českých rodinách? Svojim
deťom číta denne 39 % oslovených rodičov, sú to
prevažne matky (71%), otcovia to robia iba príleži-
tostne (45 %), niekoľkokrát do mesiaca číta deťom
34 % rodičov a nikdy sa to nedeje v 9 % rodín.

S postupom času sa domáca prax v čítaní redu-
kuje a hlavnú úlohu čiastočne preberajú školy. Túto
skutočnosť pozitívne hodnotí 46 % absolventiek
škôl, negatívne 21 %, ale zasa pozitívne už iba 23 %
absolventov a zle 40 %. To sa zhoduje s názorom,
ktorý vo svojej publikácii uvádza prof. Brozo.

Pre porovnanie autor uvádza, že v USA sa za naj-
účinnějšíu motiváciu čítania pokladá pôsobenie zo
strany rodičov (74 – 88 % celkového počtu odpo-
vedí), inšpirovanie zo strany učiteľov sa hodnotí
nižšie (60 – 73 % respondentov), aj keď stále v dost
významnej miere, no podnety zo strany knižníc spo-
menulo iba 17 % respondentov. A to je vážny dôvod
na zamyslenie.

Rovnako ako skutočnosť, že v niektorých kraji-
nách (Švédsko, Holandsko, Luxembursko) sa v po-
slednom čase úroveň čitateľskej aktivity zvýšila,
zatiaľ čo v iných krajinách výrazne klesla (Česká
republika, Poľsko, Maďarsko). Skutočne ide o ten
istý kontinent? Priemerná úroveň čítania tu nie je
zlá (číta 68 % populácie), ale tá najnižšia (Portugal-
sko, Grécko, Rumunsko) za ňou zreteľne zaostáva.

Podľa prof. Trávníčka by mohli byť školské inšpi-
rácie čitateľských procesov oveľa účinnejšie, ak by
mali žiaci väčšiu voľnosť pri výbere textov na čítanie.
Zvyčajne sa im totiž nanucujú nezáživné tituly, čo
zosilňuje rozpor medzi učiteľmi a žiakmi, ktorí sú
vtedy spravidla pasívni. Žiada sa zaviesť iný, flexi-
bilnejší a voľnejší model vzájomných interakcií. Iba

za takýchto podmienok sa dá podnietiť dôkladné
a kritické čítanie ako podpora reflexívneho životné-
ho postoja. Napokon o to ide.

Ale ide aj o ochranu krásy čítania, ktorú školský
systém štandardne potláča. Pritom je to tiež cieľ
a dôležitý motivačný faktor. Preto treba vytvárať
rozmanité okolnosti podporujúce čítanie a táto
požiadavka platí aj pre svet médií. Okrem toho by sa
malo kriticky poukazovať na šírenie nepravdivých,
falošných informácií. Ide tu o celý komplex opat-
rení zameraných na mládež, ktoré sa neuskutočnili
napríklad v Poľsku, takže nízka úroveň čítania v tejto
krajině nie je prekvapením.

Všeobecný návrh autora týkajúci sa podpory číta-
nia je zložený z viacerých segmentov. Jeho základom
je bezpodmienečná požiadavka začať s čítaním v ro-
dine, za ňou nasleduje prítomnosť knihy v domácom
prostredí, čítanie rodičov (či rodinných príslušníkov)
deťom, spoločné komentovanie prečítaného obsahu,
vzájomné obdarúvanie knihami a budovanie presved-
čenia o vysokej hodnote tlačeného a čítaného slova.
Za týchto podmienok sa generuje a rozvíja návyk
čítať. Bez rodinnej iniciácie vzniká oveľa zriedkavejšie.

V ďalšej etape, v škole by bolo žiaduce zvýšiť fle-
xibilitu programov čítania a podľa možnosti do nich
zahrnúť aj zábavnú detskú literatúru. Hoci ide o vý-
učbu čítania, v rovnakej miere sa formujú recepčné
inšpirácie – a ide o to, aby sa žiaci pri čítaní angažo-
vali. Preto je veľmi užitočné múdre *literárne pora-
denstvo*, ktoré môže skvalitniť spoluprácu s verejnou
knižnicou.

Ako vidíme, rôznych odporúčaní je viac než dost.
Ako sa realizujú v Čechách a v iných krajinách,
ťažko povedať. Prílišný optimizmus však určite nie je
na mieste.

Prof. Trávníček zastáva názor, že čítanie by sa
malo brať ako prirodzená aktivita, ktorú musí každý
človek podobne ako chôdzu najprv zvládnuť. Až po-
tom by ju mal voľne a s potešením využívať tak, aby
mu prinášala zároveň úžitok. Má to korene v sociál-
nej psychológii, nie v sociálnom inžinierstve.

Je to pravda. Okolo čítania sa nakopilo príliš veľa
prázdneho teoretizovania, je málo prirodzenosti
a normálnosti. Navyše mnohí nadobudli absurdné
presvedčenie, že tlačené slovo a tlač prestávajú byť
užitočné. To nemá nijaké opodstatnenie a navyše
vytvára zlú atmosféru. Trávníčkova monografia
objasňuje, aká je skutočnosť.

KNIŽNIČNÉ TRANSFORMÁCIE [****]

Transformacija bibliotek i bibliotečnych sistem v sovremennyh uslovijach. Sankt Peterburg: Rossijskaja nacionalnaja biblioteka, 2018. 119 s. ISBN 978-5-8192-0549-5.

Ruská národná knižnica v Petrohrade usporiadala konferenciu, ktorej témou boli najdôležitejšie premeny v tamojšom knihovníctve, tie, ktoré sa už realizovali, aj tie, ktoré sa ešte len plánujú. Čiastočne sa zaoberala aj tým, čo sa odohráva v tejto oblasti v zahraničí. Príspevky prednesené na konferencii následne vyšli v zborníku. Niektoré z nich sú veľmi zaujímavé, preto o nich budeme referovať, a to aj napriek ich šokujúcej odlišnosti od ostatných textov, ktoré sú zbavené akéhokoľvek zmyslu, a teda aj dôvodu na publikovanie.

Zborník otvára príspevok zástupcu ministra kultúry W. Aristarchova, ktorý racionálne hodnotí súčasnú zložitú situáciu v ruskom knihovníctve. Z jeho príspevku sa možno dozvedieť, že pripojenie k internetu má 70 % ruských knižníc – to však zároveň znamená, že 30 % z nich takýmto pripojením nedisponuje, čo dáva obraz o škále potrebných základných zmien. Ďalej sa dozvieme, že osadenstvo knižníc tvorí 140 000 osôb, ale úroveň ich odbornej kvalifikácie je nízka, lebo aj výška ich plátov je trápna. Priemerná mzda knihovníka v Rusku predstavuje 20 000 rubľov, čo je v prepočte cca 220 €. A hoci je tam nákupná

sila o niečo vyššia, je zjavné, že to nie je mzda, ale forma sociálnej pomoci. Motivácia zamestnancov je teda nulová. Žiaľ, prísľub zlepšenia tohto stavu neodzněl.

Vlastne nie, nejaké sľuby predsa len odzněl, aj keď iba čiastočné a zahmlené. Napríklad minister prisľúbil, že 3 000 miestnych knižníc pre deti a mládež by sa malo zvýšiť financovanie o 35 %. O platoch však nepadla žiadna zmienka.

Ako strategickú úlohu Aristarchov predstavil rozšírenie digitalizácie ruských kníh vydávaných v Rusku a kníh vydávaných v ruštine v zahraničí. Do digitalizácie sa podarilo zahrnúť zatiaľ 10 % súčasnej vydavateľskej produkcie. Nie je to veľa a pritom je potrebné spustiť aj retrospektívnu digitalizáciu.

Aj riaditeľ Štátnej verejnej historickej knižnice a zároveň predseda Spolku ruských knihovníkov M. Afanasjev považuje digitalizáciu fondov za hlavnú oblasť záujmu knižníc, ktorá sa však realizuje popri doterajšej knižničnej práci s tlačovinami. Je potrebné obidve uvedené oblasti účinne prepojiť a koordinovať v celej krajine. A tie treba doplniť o knižničné podujatia, knižničné kaviarne a pod.

S takýmto bohato diferencovaným programom môžu knižnice prežiť a dosiahnuť dobré výsledky, bude si to však vyžadovať veľa úsilia a adekvátne reagovanie na podnety zo strany verejnosti. S tým možno iba súhlasiť. Na druhej strane nie je jasné, prečo autor prirovnáva nové knižničné služby k fast-foodu... To nedáva nijaký zmysel.

O ťažkostiach spojených so zriaďovaním Národnej digitálnej knižnice rozprával na konferencii V. Gniazdilov, riaditeľ Štátnej knižnice v Moskve (táto inštitúcia je jednou z troch tamojších národných knižníc). Boria sa tam s problémom, ktorí si spôsobili sami. Zákon o povinnom výtlačku elektronických dokumentov vypracovali tak nedokonale, že do neho nezahrnuli výlučne elektronické dokumenty, teda tie, ktoré nemajú tlačené ekvivalenty a ktoré predstavujú 25 % celkovej digitálnej dokumentovej produkcie. Teraz sa to usilujú naprávať, čo nie je jednoduché.

Napriek tomu tam existuje už celkom bohatá ponuka digitálnych titulov, ktoré sú dostupné prostredníctvom siete ústredných a federálnych knižníc. Rovnakou cestou sprístupňujú virtuálne expozície knižničných dokumentov, knižničné podujatia a dokonca aj rozličné formy dištančného vzdelávania knihovníkov. No stále sú to len začiatky.

V tejto súvislosti riaditeľ moskovskej Štátnej vedecko-technickej knižnice J. Schreiber upozornil, že využívanie elektronických kníh nijako neznížilo význam tlačných kníh. Po období neistoty je ich postavenie v Rusku pomerne stabilizované a obsahy sa tak sprístupňujú viacerými kanálmi.

Veľké znepokojenie však vyvoláva veľký nárast počtu pseudovedeckých digitálnych falzifikátov, pred ktorými knižnice musia ochraňovať svojich používateľov. Určite to tak nie je len v Rusku.

Početná skupina agilných riaditeľov veľkých moskovských knižníc charakterizuje aktuálny stav knižníc v hlavnom meste Ruska. Momentálne je v Moskve 441 knižníc, ktoré ponúkajú služby približne dvom miliónom osôb. V posledných rokoch sa rozšíril park moskovských bibliobusov a začali sa zriaďovať knižničné pobočky vo veľkých obchodných centrách. Vo všetkých verejne dostupných moskovských knižniciach zaviedli jednotné prevádzkové hodiny a na internete sprístupnili informácie o čitateľských podujatiach a knižničné prezentácie kníh. Sú to významné opatrenia zamerané na používateľskú verejnosť, aj keď sa nevie, aký je ich reálny účinok. Výskum reprezentatívnej vzorky, na ktorom sa zúčastnilo takmer 7 000 obyvateľov Moskvy, ukázal, že tretina respondentov číta knihy každý deň, ďalšia tretina však nečíta vôbec nič; 57 – 65 % príslušníkov tejto populácie číta tlačeneé knihy, no elektronické dokumenty číta už iba 12 – 16 %. Najžiadanejšie sú historické romány (33 %), thrillery (24 %), ľúbostné romány (18 %) a sci-fi literatúra (tiež 18 %).

Používateľmi moskovských verejných knižníc sú prevažne zamestnanci (45 %), seniori (20 %) a študenti (15 %). Základom sú absenčné výpožičky kníh. Na otázku, aké sú výhody knižníc, respondenti uvádzali bezplatnosť služieb, fyzickú blízkosť a ich prívetivú atmosféru.

Ako najzávažnejší v celom zborníku vnímam dramatický dvojhlas rektora petrohradskej Univerzity kultúry A. Turgajeva a riaditeľa jej univerzitnej

knižnice I. Pila, ktorí píšú o fatálnej kondícii knihovníckej profesie. Nie je nám to povedomé?

Obidvaja autori poukazujú na koncepčne nedôslednosti, konkrétne na to, že nie je jasné, kým by mal byť knihovník. Či mnohostranným špecialistom, teda všetkým a zároveň nikým? Mediálnym špecialistom? Sociológom? Ku každej z týchto odborných kompetencií by sa mala pridať knižničnovedná zásoba poznatkov a zručností, aby sa tak stmelilo kvalifikačné jadro profesie. Údajné knihovnícke vzdelávanie sa však nekontrolovane rozbieha všetkými možnými smermi, preto je vymedzenie jeho spoločných znakov čoraz náročnejšie. Vieme, že tento neuduh netrápi len Rusko.

Paradoxné je, že ich ďalší problém spočíva v absencii voľných pracovných miest pre absolventov štúdia knižničnej a informačnej vedy. Obsadzujú ich totiž amatéri, keďže knihovníckemu povolaniu chýbajú obranné štandardy. V ústredných knižniciach, ktoré vraj majú postavenie aj vedeckých knižníc, malo akékoľvek vysokoškolské štúdium ukončené 41 % zamestnancov, v knižniciach vo veľkých mestách ich bolo 20,5 %. Biedu tejto situácie prehlbuje skutočnosť, že noví riaditelia veľkých knižníc sa preukazujú manažérskymi kvalifikáciami, no knihovnícka kvalifikácia im chýba. A to sa už nedá komentovať...

Zmeny k lepšiemu sa zatiaľ nečrtajú. Niet totiž záväzných noriem, chýbajú prostriedky na doškolenie knihovníkov. Premeny sú teda prevažne iba na verbálnej úrovni a len sa o nich hovorí ako o *nevyhnutných*. Vyzerá to tak, akoby knihovnícku profesiu postihla akási koronavírusová epidémia.

POZNÁMKY

- ¹ Przegląd Biblioteczny, 2017, č. 2, s. 228 – 233 a 2019, č. 2, s. 222 – 225. In: *Knižnica*, 2018, č. 4, s. 38 – 41.
- ² Napríklad Paweł Gora. Inteligencja. *Forum Akademickie*, 2020, č. 1, s. 63 – 65.
- ³ MICHNOVA, Irina. *Prostranstvo vozmožnostej. Mmoskva: Rossijskaja Gosudarstvennaja Biblioteka dla Molodoži*. 2017, s. 85, 113.
- ⁴ Przegląd Biblioteczny, 2018, č. 2, s. 284 – 287. In: *Knižnica*, 2019, č. 2, s. 53 – 55.

Preložil Mgr. Tomasz Trancygier

TALVJ A SLOVANSTVO V ZRKADLE DEJÍN SLOVENSKEJ LITERATÚRY

2. ČASŤ

PHDR. ANNA JÓNÁSOVÁ

The paper introduces the life and work of the German writer, linguist and Slavist Therese Albertine Luise von Jakob Robinson (1797 – 1870) – also known under the pen name of Talvj – whose life was closely related to the study of languages, literature and folk poetry of Slavic nations. In the first half of the 19th century, she translated Serbian folk songs (Vuk Karadžić). She compiled and published historical overviews of all Slavic languages, literature and folklore – including the Slovak language and literature – in English and German. They contain the examples translated into English and German as well. In the study, the author provides reflections of Therese von Jakob's work in texts by several contemporary writers, such as Ján Kollár, Pavol Jozef Šafárik, Alexander Boleslav Vrchovský and Jozef Miloslav Hurban. She shares Štúr's review on T. von Jakob's translation of Serbian folk songs. She emphasizes the fact that some excerpts from Talvj's works were published in the journal *Hronka* (1838) and in the *Kalendár Žiwena* (1852). Later, her works were rarely mentioned in Jaroslav Vlček's *Dejiny slovenskej literatúry* (History of the Slovak Literature), Rizner's bibliography, etc. The study is complemented with a rich note-taking apparatus, a bibliography of works by Talvj, and a bibliography of literature related to her, which is, at the same time, the list of the sources used in the study.

Keywords: Talvj, Therese Albertine Luise von Jakob Robinson, Slavs, Slavic languages, Slavic literature, folk literature, Ján Kollár, Ľudovít Štúr, Pavol Jozef Šafárik, history of the Slovak literature

V apríli 2020 uplynulo 150 rokov od smrti Therese Albertine Louise von Jacob-Robinson, nemecko-americkéj lingvistky, slavistky, prekladateľky a literátky. Určite je to vhodná príležitosť na to, aby sme si pripomenuli ženu, ktorá svoj nevšedný záujem o slovanské jazyky korunovala pozoruhodnými publikáciami, najmä prekladom srbských ľudových piesní a prehľadnou príručkou o dejinách slovanských jazykov a literatúre s príkladmi ľudovej poézie jednotlivých národov.

Autorku, ktorá zaujala najmä svojim netradičným pseudonymom *Talvj*, si treba všimnúť tým skôr, že v bibliografiách prameňov k dejinám slovenského jazyka a literatúry jej meno chýba, hoci slovenskí súčasníci o nej vedeli a okrajovo ju vo svojich prácach spomenuli. V kontexte historických prameňov o Slovensku tiež chýbajú zmienky o nemecky píšucich ženách a ich snahách predstaviť nemeckým vzdelancom prvej polovice 19. storočia marginalizované slovanské národy (medzi nimi aj Slovákov) prostredníctvom ich reči, literatúry a ľudovej slovesnosti.

Stručné informácie o živote a tvorbe *Talvj* nájdeme vo *Wikipédii* (v nemeckom, anglickom a maďarskom jazyku), v nemeckých a amerických encyklopédiách a prehľadoch vzdelaných a tvorivých žien i vo viacerých dizertačných prácach. Zastúpené sú tiež recenzie a hodnotenia jej diel.

Bibliografie prinášajú nielen záznamy jej kníh a dobové ohlasy na tieto diela, ale aj výsledky komparačných hodnotení jej všestranných edícií z pera srbských a slovinských literárnych vedcov.

Novšie publikácie dokazujú, že život a tvorba *Talvj* poskytujú materiál na viacozmerné, nie iba literárne aspekty hodnotenia. Málokto zaregistroval, že k storočnici jej narodenia drobnú brožúrku o živote a diele tejto pozoruhodnej ženy spracoval a v Bratislave pod názvom *TALVJ (1797 – 1870)* vydal Dr. Ludwig Wagner. Toto prehľadné dielko som s prekvapením našla v zozname použitej literatúry v dizertácii americkej autorky Irmy Elisabethy Voigt a v dizertácii Milana Čurčina.

HISTORICKÝ PREHĽAD SLOVANSKÝCH JAZYKOV, LITERATÚRY A ĽUDOVEJ POÉZIE

Príchodom *Talvj* do Ameriky v roku 1833 sa jej záujem o rôzne národy, ich jazyk a literárne prejavy rozšíril a prehĺbil. V centre jej záujmu bola ľudová poézia, ktorú považovala za významnú kultúrnu

hodnotu. Na túto tému napísala niekoľko článkov a štúdií, ktoré vyvolali ohlas v amerických literárnych kruhoch. V *North American Review* vyjadrila ideu, ktorú možno považovať za jej bádateľský program: „Populárna poézia nie je dedičstvom niekoľkých požehnaných individualít, jej podstatou je všeobecná poetická produktivita, ktorá preniká ľudskou masou, práve tak, ako preniká prírodou. Medzi európskymi národmi je to hynúca rastlina, tu a tam osamelý relikt vyskytujúci sa medzi skalami s uchovanou osviežujúcou silou horského vzduchu. Keďže ju civilizácia väčšinou nemilosrdne odpratala zo svojej cesty, môžeme očakávať, že v budúcnosti nájdeme iba suché rastliny založené medzi dvoma papiermi, bezpečne strážené v zásuvke.“¹

Talvj inšpirovaná krásou a poetikou srbských ľudových piesní rozšírila svoj záujem aj na ďalšie slovanské národy. Začala dôkladne študovať dostupné pramene, aby mohla americkej verejnosti predstaviť slovanskú ľudovú poéziu, a to nielen v podobe teoretickej štúdie, ale aj v podobe ukážok, ktoré preložila do angličtiny. Verejnú prezentáciu výsledkov jej štúdia a tvorby mala štyri etapy:

- prvá etapa – 1934. Štúdia: *The Biblical Repository: Historical View of the Slavic Language in its various Dialects a Historical View of the Slavic Language in its Various Dialects, with special reference to Theological Literature*,
- druhá etapa – 1836. Štúdia: *North American Review: Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations a Sketch of their popular Poetry*,
- tretia etapa – 1850. Kniha: *Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations; with a sketch of their popular Poetry*,
- štvrtá etapa – 1852. Preklad: *Übersichtliches Handbuch einer Geschichte der slavischen Sprachen und Literatur. Nebst einer Skizze ihrer Volks-Poesie*.

PRVÁ ETAPA

Keď uvážime, že do Ameriky sa *Talvj* s manželom presťahovala v roku 1833, vydanie štúdie *Historical View of the Slavic Language in its various Dialects a Historical View of the Slavic Language in its Various Dialects, with special reference to Theological Literature* s takým bohatým obsahom a v takom krátkom čase bolo určite prekvapením. Štúdiu, ktorú uviedol jej manžel Edward Robinson v periodiku *The Biblical Repository* (1834), publikovala anonymne v dvoch častiach. Prvá časť pod názvom *Prehľad slovanských*

jazykov, ktorú nazvala aj predbežným poznámkami, mala pevnú štruktúru a tej sa pridržovala aj v neskorších knižných vydaniach. Po spoločnom úvode sa v časti A zaoberá jazykom a literatúrou východných Slovanov – Rusov, Srbov, Chorvátov, Vendov a Slovincov. V časti B sa venuje západným Slovanom.² Prvá kapitola tejto časti sa na 42 stranách zaoberá jazykom a literatúrou českého národa, v druhej kapitole rozoberá jazyk a literatúru Slovákov, ktorým však venuje oveľa menej priestoru (iba 5 strán). Štúdiu uzatvára prehľad poľského a lužicko-srbského jazyka a literatúry. Pri českom prehľade uvádza aj oveľa viac použitej literatúry. Pri koncipovaní časti o slovenskej literatúre sa autorka opierala prevažne o diela Juraja Palkoviča a Pavla Jozefa Šafárika. Niektoré pramene uvádzajú, že táto časopisecká verzia vyšla aj samostatne.³

DRUHÁ ETAPA

Po úspechu a získaní všeobecného záujmu, ktorý podrobne opísala Irma Elisabeth Voigt vo svojej dizertačnej práci, Talvj publikovala širšie koncipovanú štúdiu *Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations a Sketch of their popular Poetry* v časopise *North American Review* (1836). Aj túto prácu považovala za prípravu na väčšie dielo, ktoré zamýšľala vydať ako stručnú, prehľadnú, ale pritom vyčerpávajúcu informáciu o literatúre slovanských národov. Štúdia rýchlejšie prenikla do Európy a na starom kontinente azda nebolo literárneho vedca, ktorý by niektorú verziu jej prehľadu o jazykoch a literatúre zaznávaných slovanských národov nepoznal v origináli či v preklade. Dostala sa do rúk Jána Kollára, čítal ju Pavol Jozef Šafárik a úryvok z nej preložil a publikoval Alexander Boleslav Vrchovský.

Boleslav Vrchovský, národovec a blízky spolupracovník Ludovíta Štúra z jeho bratislavských čias, bol orientovaný prozápadne údajne aj preto, že popri nemčine ovládal rovnako dobre angličtinu. Písomný styk udržiaval so Štúrom i počas jeho pobytu v Halle. Vlček píše: „Nebodaj tiež Štúrovým ponúknutím dostal sa do Hronky v roku 1838 výňatok Vrchovského z americko-anglickej štúdie o národnom básnictve slovanskom...“⁴ Úryvok nazval *Wýtah z pagednánj o národnjm slowanském básnictwj. Z North-American Rewiew Nr. XCII July 1936 od Bolesl. Wrchowského, Slowáka*.⁵ Takto formulovaný názov pomýlil neskorších autorov, ktorí považovali úryvok za autorský článok Vrchovského, hoci išlo o preklad časti úvodu z prehľadu Talvj. V Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine je uchovaný

rukopisný koncept tohto prekladu pod názvom *Úsudek Amerikána o Slowanském národním Básnictví*. Je to pracovná verzia príspevku s opravami a so škrtnami, ktorej výsledok publikoval v časopise *Hronka*.⁶

Slovenskí literáti poznali aj ďalšie dielo, ktoré sa zaoberalo slovanskými národmi. Bola to publikácia *Geschichtliche Übersicht der Slavischen Sprache in ihren verschiedenen Mundarten und der slavischen Literatur*, ktorá vyšla v roku 1837 v Lipsku a ktorej autorstvo nie je jednoznačné. V podnázve je totiž uvedené, že pre nemecké publikum ju spracoval a uverejnil E. v. O., čo poukazuje na Ernesta von Olberga. Iné pramene uvádzajú, že Olberg nebol autorom, ale iba prekladateľom práce Talvj. Jaroslav Vlček v životopise P. J. Šafárika v časti o európskom, ba až svetovom záujme o Šafárikove dejiny naznačuje, že Olbergova práca by mohla byť prekladom americkej verzie z roku 1834: „Dôkazom bola nielen pozornosť, ktorú [Šafárikove] Dejiny vzbudili vo vedeckej i publicistickej verejnosti, ale i dvojaké anglické spracovanie pani Robinsonovou (rod. Jacobsonovou) čiže Talvj, ktoré vyšlo r. 1834 a r. 1850 v Amerike a obidva razy bolo preložené do nemčiny...“⁷

Časopiseckú verziu z *The Biblical Repository* v origináli i knižnú verziu v nemeckom jazyku od Ernesta von Olberga poznal aj Ján Kollár: „Práve keď toto píšem, prišlo mi do rúk ako padnuté z nebies celkom nové Nemcom pre Nemcov písané dielo o slovanskej literatúre pod názvom *Historický prehľad slovanských rečí a literatúr podľa rozličných nárečí: pre nemecké publikum spracované v Berlíne od E. v. O., tlačené v Lipsku, 1837*.“ A na inom mieste píše: „Aby sa teda vzbudil tým všeobecnejší záujem pre slovanské reči a ich literatúry a tento predmet sa sprístupnil väčšine publika, bolo by treba diela, ktoré by hovorilo o spomenutom predmete zhustene a krátko, bez ujmy na dôkladnosti. Z priateľskej ruky dostal som rozpravu v anglickej reči (*Historical View of the Slavic Language in its various Dialects by Edward Robinson, Andover, 1834*), ktoré určil pôvodne pre Severoameričanov, aby ich oboznámil s duchovnými a kultúrnymi pomermi slovanských národov a ešte viac oživil záujem panujúci u nich. – Nemecký sused Slovanov by nemal za Severoameričanmi zaostať.“⁸

Olberg v úvode k vydaniu svojho *Historického prehľadu*... sám o sebe píše ako o autorovi. Svoj celoživotný záujem o ruský jazyk rozšíril na všetky slovanské národy a začal zostavovať dielo o ich jazykoch a literatúre. Počas práce na diele sa mu dostala do rúk štúdia „Severoameričana“, ktorá korešpondovala s jeho zámermi a plánmi. Preto sa rozhodol

svoj text rozšíriť, doplniť a predĺžiť časový záber najmä historických častí až do „dnešných čias“. Ako z výsledku vyplýva, robil to aj formou doslovného preberania niektorých pasáží. Rovnako ako Kollár za autora anglického textu považoval muža, v tomto prípade Edwarda Robinsona.

Autor poznámkového aparátu ku Kollárovmu dielu *O literárnej vzájomnosti...*, zverejnenému na internete, pridáva k téme pôvodnosti uvedeného nemeckého *Historického prehľadu...* významné zistenia. Uvádza Šafárikove názory na Olbergovo vydanie, ktoré Kollár správne citoval, no pri preberaní niektorých faktov si text upravil v súlade s koncepciou svojej práce. Šafárik, ktorý poznal Olbergovu prácu a aj vydanie v *North American Review*, však pochyboval o autorstve Edwarda Robinsona a prácu pripisoval jeho manželke Talvj. O Olbergovej práci uviedol, že je to dielo plné chýb. V listoch Koeppenovi a Pogodinovi sa o knihe zmieňuje ako „o kompilácii a výťahu zo svojho diela“. „Tieto doklady znamenajú, že Šafárik poznal Kollárom citované dielo a posúdil ho prísne podľa jeho skutočnej hodnoty. Kollárovi uniká skutočnosť, ako je nepôvodnosť a kompilácia diela o slovanských jazykoch a literatúre a k dielu sa z hľadiska posilňovania svojej teórie o literárnej vzájomnosti stavia kladne.“⁹

V tejto súvislosti treba pripomenúť, že vtedajšia veda už jasne rozlišovala pôvodnosť diela a rôzne metódy práce pri jeho koncipovaní: kvalitu a množstvo použitej literatúry, preberanie myšlienok a ich citovanie, kompiláciu či plagiátorstvo. Keďže ochrana duševného vlastníctva ešte nebola legislatívne upravená, zostávala v rovine etiky vedeckej práce. Sám Šafárik sa nad touto otázkou zamýšľal a pri príležitosti vydania svojich *Geschichte...* v úvode napísal: „Pramene, ktoré som použil, uvádzam všade, kde to len bolo možné. Okrem uvedených použil som ešte veľa monografií, písomných i ústnych správ priateľov – odborníkov, časopisov, recenzií atď. To, čo spadalo do môjho plánu, prevzal som z nich väčšinou doslovne, a preto sa i celé dielo bude javiť odborníkovi ako zoskupenie všetkých možných cudzích výňatkov, medzi ktorými obláčiky vlastnej tvorby azda aj unikajú pozornosti, avšak pri hlavnej zásade, ktorej som sa pridržal, menej mi záležalo na tom, kto čo povedal, ako viac na tom, ako to povedal, a chcel som radšej pravdivé správne podať cudzími slovami, ako nepravé a nesprávne slovami vlastnými.“¹⁰

Napriek vysokému hodnoteniu jeho vrcholného diela, napriek tomu, že „v tejto knihe sa verne pre-

javuje celý Šafárik minulý i budúci, že pozná celú literatúru svojho rozsiahleho predmetu a čerpá z nej vrchovate“, a napriek tomu, že „v tejto knihe je už Šafárik porovnávacím jazykospytcom, dialektológom, zemepiscom, národopiscom, dejepiscom, buditeľom svojho národa a obrancom Slovanstva v jednej osobe“,¹¹ bol si vedomý nedostatkov a očakával aj nepriaznivé recenzie. „Priznávam, že po opätovnom prezretí celého diela pokladám ho v jeho terajšej podobe iba za pokus s mnohými nedostatkami. Vysvetlením a vari aj akýmsi ospravedlnením týchto nedostatkov je čiastočne povaha práce, čiastočne nedostatok viacerých pomôcok, čiastočne hranice síl a napokon i životné, časové a miestne pomery. Hovoríš tu o nich niekomu, kto nie je naučený myslieť ďalej, než pokiaľ mu povedia jeho knihy, nijako by neprospeľo.“¹²

Pretože Šafárik poznal náročnosť tvorby vedeckej práce, neodsudzoval autorov, ak v ich dielach spoznal odraz svojich publikácií. Skôr si dovolil uštipačnú poznámku v odpovedi na list Dr. Brühla, vydavateľa a autora úvodu k nemeckému prekladu knižného vydania diela Talvj o slovanských jazykoch, literatúre a ľudovej poézii z januára 1852. Dr. Brühl napísal, že taká vedecká celebrita, akou je Šafárik, mu dala dobrý posudok, ale súčasne poznamenal: „Bolo by veľmi pikantné, ak by nejaké nemecké kníhkupectvo vydalo a preložilo nedávno publikované anglické dielo: *Historie view ... by Talvj: Toto dielo, v ktorom literatúra pokračuje dodnes, uspokojí všetky lacné túžby nadšencov literatúry.*“

Pavol Jozef Šafárik bol ku kompilátorom svojich diel zhovievavý zaiste aj preto, že mu išlo v prvom rade o účinky jeho ideí, nie o prioritu. Nakoniec, aj keď je jasné, že Talvj pracovala metódou kompilácie úryvkov zo sekundárnych prameňov, vždy to boli diela významných vedcov. Zoznamy použitej literatúry boli početné, citovala pod čiarou a v úvode, resp. v závere vždy spomenula mieru využitia najdôležitejších diel, o ktoré sa opierala. Mala prirodzený kompilátorský cit a vedela, že je potrebné vyberať, a to čo najšetrnejšie. Vyváženosť dosiahla komparáciou a tým, že nezanedbala originálny primárny výskum. Oživovala ducha historického výskumu prirodzeným a dôkladným štúdiom hodnotných dokumentov, „ktoré ležali nedotknuté vo verejných archívoch a súkromných knižniciach ako baliaci papier“. Tým dosiahla v celku, ale i v detailoch takmer dokonalú znalosť predmetu svojej práce, ktorej výsledkom bola prehľadná, koncentrovaná, príjemná, zrozumiteľná a čitateľsky prístupná publikácia.¹³

TRETIA ETAPA

Na margo vzniku knižnej podoby práce o slovanských jazykoch Irma Elisabeth Voigt uviedla dva stimuly – veľký záujem o koncentrovaný pohľad na kultúru „slovanskej rasy“ (etnika v Amerike takmer nepoznaného, hoci Slovania počtom obyvateľov prevyšovali vtedajší počet obyvateľov USA) a požiadavky vedcov a knižníc. „Esej bola prijatá s priazňou verejnosti a prebudila záujem v mnohých myšliach, pretože otvorila nové pole informácií, ktoré anglickému čitateľovi nebolo dosiaľ takmer vôbec prístupné. Naliehavá žiadosť vedcov a verejných knižníc viedla k prepracovaniu štúdií do knižnej podoby. Tieto požiadavky nepochybne vyrastali z nadmerného rozptylu zdrojov informácií týkajúcich sa slovanskej literatúry a vyjadrovali všeobecné očakávanie, že príspevok priblíži túto literatúru ako jeden veľký celok,“ píše jej biografka.¹⁴

Preto Talvj so značným časovým odstupom svoju životnú tému rozšírila a v angličtine vydala knižne pod názvom *Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations; with a sketch of their popular Poetry* (1850). Predslov na stranách I – IX dodal jej manžel Edward Robinson.

Rozsah 412 strán naznačuje, že ide o doplnené a prepracované vydanie. Štruktúra publikácie vystihuje tému a sleduje prirodzené členenie slovanských jazykov historicky aj v súlade s realitou prvej polovice 19. storočia. V úvode, ktorý je vlastne spoločným základom, sa venuje Slovanom v siedmich tematických celkoch. Oproti časopiseckým vydaniam ho autorka rozšírila na 25 strán. Postupne objasňuje pôvod Slovanov, ich mytológiu, rané jazyky a dialekty, ich klasifikáciu a charakterizuje západné a východné slovanské kmene a ich jazyky.

Jadrom publikácie sú Časti I – III. Prvá časť je venovaná slovanským cirkevným jazykom, druhá časť rozoberá jazyky a literatúru východných Slovanov (Rusi, Srbi a Ilýri, Chorváti, Bulhari, Slovinci). Z nášho hľadiska sú zaujímavé s. 147 – 221, kde sa autorka v rámci tretej časti zaoberá jazykmi a literatúrou západných Slovanov. Tu v Sekcii I píše o česko-slovenskej vetve a charakterizuje vývoj jazykov a česko-slovenské jazykové vplyvy. V rámci českého jazyka spomína aj slovenských, prevažne protestantských spisovateľov – Samuela Hruškoviča, Jána Blasia, Jána Glosia, Mateja Augustíniho, Samuela Michalidesa či Pavla Doležala. Okrem nich vymenúva slovenských autorov píšucich po česky – Štefana Lešku, Ondreja Plachého, Juraja Palkoviča, Pavla

J. Šafárika a Jána Kollára, ktorým venuje viac priestoru (s. 206 – 208).¹⁵ Sekcia II pod názvom *Jazyk a literatúra Slovákov* obsahuje základné geografické a demografické informácie o vlasti Slovákov, ich jazyku a nárečiach, o prvých literárnych stopách, literatúre a spisovateľoch aj o nemecky píšucich Slovákoch a gramatike. Použitá a citovaná literatúra svedčí o dobrej znalosti prameňov a ich informačnej hodnote. V tejto sekcii sa možno dočítať aj o poľskej literatúre a literatúre Vendov a Lužických Srbov.

Štvrtá časť je praktickou ukážkou (skicou) ľudovej poézie slovanských národov. Autorka v nej prezentuje poetické príklady, ktoré sú charakteristické pre každý z pertraktovaných národov. Talvj aj tu prekvapila, „s akou energiou a ľahkosťou prekladala tieto básne, pretože ich menila do jazyka, ktorý nebol jej materinským“.¹⁶ Na s. 392 – 394 sprístupňuje len dve slovenské ukážky, a to baladu *Matkina kliatba* [The mothers curse] a báseň *Slnko a mesiac* [Sun and Moon].

Aj táto práca si našla cestu do Európy. Oslovila najmä tých predstaviteľov literárnej obce, ktorí ovládali angličtinu. U nás si ju všimli vydavatelia *Kalendára Žiwena* August Krčméry a Ján Kadavý, ktorí v jeho prvom a jedinom ročníku (1852) publikovali preklad tej časti, ktorá sa týkala Slovákov. Do slovenčiny ju preložil neznámy prekladateľ (opäť Vrchovský?) a pod názvom *Talvj o Slovákoch* bola uverejnená v rubrike *Národopis*. Úryvok o reči a literatúre Slovákov uvádza slovami: „*Slávná prekladateľka srbských prstonárodných piesní Talvj (smyslené meno), dcéra zosnulého štátneho raddy p. Jacob-a v Halle, rodom Nemka, na ten čas v Amerike žijúca, vydala v roku 1850 v Novom Yorku v anglickej reči knihu pod názvom: „Dejepisný prehľad slovanských rečí a literatúry spolu s nástinom ich prstonárodného básnictva. (Historical view of the languages and literatura of the Slavic Nations with sketch of their popular poetry), z ktorej prítomne to, čo a jako o nás Slovákoch píše, rodákom v celosti podávame.“*¹⁷ Prekladateľ v poznámkach pod čiarou vysvetľuje a koriguje niektoré jej tvrdenia a aktualizuje napríklad údaje o počte Slovákov v Uhorsku alebo spresňuje údaj o modlitebnej knižke v slovenskom jazyku.

V roku 1923 vyšiel v *Sborníku Matice Slovenskej pre jazykospyt, národopis a literárnu históriu* príspevok Jura Horáka *Štúrova kniha „O národných piesňach a povestiach plemien slovanských“*. (Pokus o rozbor).¹⁸ Štúrovu prácu hodnotí z hľadiska rozvoja dobovej literárnej vedy, keď „*chýbal rušnejší život vedecký, nebolo ani vycvičených pracovníkov*“. Vte-

dy vyšla v Rusku dizertácia Osipa M. Boďanského o národnej poézii slovanských národov. Autor ju považuje za slabú, zato „*kniha Jacob-Robinsonovej o dejinách jazykov a literatúrach slovanských, ktorej IV. diel je venovaný poézii ľudovej... má anglické vlastnosti: je nestranný, bohato doložený, usiluje sa všade vysvetlovať psychologicky*“. A ďalej píše: „*Jacob-Robinsonová všade prikladá príklady, výňatky, ukážky, ukazuje na starodávnosť bylín, ich skvostné epické stránky a rozmanitosť ostatných piesní veľkoruských...*“

V roku 1852 Štúr dopísal svoje pojednanie o národných piesňach a povestiach plemien slovanských, na ktorom usilovne pracoval celý predchádzajúci rok. Autor tejto práce (J. Horák) zisťuje, že anglická kniha v nejednom ohľade pripomína práve túto Štúrovu prácu. „*Jeho rozbor, pokiaľ ide o mytologické piesne, sú podobné s rozborom Talvj. Nevie sa, či ich Štúr poznal. Ale keby aj, Štúr bol samostatný, nepreberal jednotlivosti, dôkazy vyberal priamo zo zbierok. Vplyv na Štúra malo azda jej zdôrazňovanie stránok etických.*“

V tomto príspevku sú aj ďalšie zaujímavé údaje. V poznámke na s. 98 sa píše, že „*o knihe anglickej u nás v novej dobe vôbec nebolo písané*“. Ďalej upozorňuje na český prameň – odkaz na obsírnú informáciu A. S. Mezníka uverejnenú v časopise *Lumír* (1853).¹⁹

ŠTVRTÁ ETAPA

Dva roky po anglickom origináli vyšla príručka o slovanských jazykoch a literatúre aj v nemeckom jazyku pod názvom *Übersichtliches Handbuch einer Geschichte der slavischen Sprachen und Literatur. Nebst einer Skizze ihrer Volks-Poesie. Mit einer Vorrede von Edward Robinson. Deutsche Ausgabe übertragen und bevorwortet von Dr. B. K. Brühl* (1852).

Prekladateľ Dr. Brühl v závere predslovu k nemeckému vydaniu vyslovil želanie, aby si publikácia, aj napriek možným chybám prekladu, získala všeobecný záujem čitateľov a splnila rovnaký poučný a stimulačný účel, aký mala v angličtine.

Preklad rešpektoval štruktúru a členenie textu, ako aj výber ukážok národnej poézie v záverečnej, štvrtej časti. Nie je známe, či prekladateľ postupoval metódou prebásnenia poézie z angličtiny („*tlmočenie na druhú*“), alebo si pribral na pomoc aj pôvodné texty vybraných ukážok.

Übersichtliches Handbuch... splnil v nemeckom prostredí svoju misiu. Stal sa vynikajúcim prehľadom slovanskej národnej literatúry, ktorý mal nielen

svoju literárno-historickú hodnotu, ale ponúkal aj príjemné čítanie.

ZÁVER

Slovenská literárna veda, ktorá nemala po Kollárovi, Šafárikovi a Štúrovi dlhé desaťročia rovnako nadaných a usilovných nástupcov, na Talvj rokmi zabudla, resp. jej prácam neprikladala taký význam, aký by si zaslúžili. Okrem marginálnych informácií Jaroslava Vlčka v *Dejinách literatúry slovenskej*, ktorý ocenil službu Talvj pri etablovaní Šafárikovej monografie *Geschichte...* v európskej literárnej obci a otvoril cestu k jej druhému vydaniu, ju do *Bibliografie písomníctva slovenského* zaradil Ludovít V. Rizner.²⁰ K základným biografickým údajom o spisovateľke priložil len dva bibliografické záznamy – nemeckú verziu historického prehľadu *Übersichtliche Handbuch...* a článok v spomínanom *Kalendári Žiweny*, ktorý sme už spomenuli.

Jur Horák tiež konštatoval, že Therese Albertine Louise von Jacob-Robinson na dlhý čas vypadla zo zreteľa literárnych vedcov. Žiaľ, tento stav trvá dodnes. Talvj si zaslúži viac pozornosti nielen preto, že ako žena sa dokázala presadiť vo vtedajšej vede a získať si rešpekt európskych a amerických kolegov. Uznanie si zaslúži najmä za výber prekvapivo neznámej témy, ktorej zostala verná tridsať rokov, a za to, akým spôsobom sa dokázala zorientovať v histórii Slovanov, opísať vývoj jazyka jednotlivých národných vetiev a prezentovať v chronologickom slede príklady duchovnej a literárnej kultúry každého slovanského národa osobitne. Sústredenosť na ľudovú slovesnosť, schopnosť pochopiť a vcítiť sa do duše slovanských národov (medzi nimi i Slovákov), ktoré jej poskytli dostatok primárneho materiálu na teoretické zhodnotenie a preklady, má významný internacionálny kultúrny rozmer. Posolstvo slovanstva svetu vo forme pretlmočenia jeho najkrajších duchovných pokladov z ruštiny, zo srbčiny, slovinčiny, z bulharčiny, chorvátčiny, poľštiny češtiny, zo slovenčiny a z jazyka Lužických Srbov do nemčiny a angličtiny s rešpektovaním nielen obsahu, ale aj s dodržaním prozodiky a metriky a špecifik výstavby ľudového verša, ktorého sa ujala Nemka s takou razanciou a dôslednosťou, je obdivuhodné a zaslúžilo by si adekvátne ocenenie.

Táto štúdia nemala byť hlbokou obsahovou analýzou a komparačným hodnotením rozsiahleho

literárneho diela Talvj. Mojmím cieľom bolo upozorniť na túto osobnosť ako na literárnu vedkyňu, lingvistku, slavistku a autorku umeleckej literatúry s priamym dosahom na popularizáciu jazykov, literatúry a ľudovej slovesnosti marginalizovaných slovanských národov. Pracovala som skôr metódou komentovanej bibliografie s dôrazom na citovanie z publikácií, ktoré sa bytostne dotýkali aj nášho národa a ktoré mali práve vďaka nej šancu preniknúť do sveta

v období, keď sa postupne rozvíjalo sebauvedomenie slovanských národov a konštituovali sa na kultúrnej báze (jazykovej a literárnej). Tejto zanietenej žene nemožno uprieť, že svojím dielom k tomu prispela aj ona – dvíhala sebavedomie predstaviteľov emancipačných snáh slovanských národov, posúvala ich k smelšiemu presadzovaniu sa a slovanstvu kliesnila cestu k dôstojnejšiemu miestu na kultúrnej mape sveta.

POZNÁMKY

- ¹ Talvj. *Historical View...*, 1836.
- ² Časť A je uverejnená v *The Biblical Repository*. Vol. Fourth, No. XIV. Časť B je v nasledujúcom čísle: No. XV.
- ³ Vo vydavateľstve Andover: Flagg Gould und Newman.
- ⁴ Vlček, Jaroslav. *Dejiny literatúry slovenskej*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1923. 434 s.
- ⁵ *Hronka*, 1838, sv. 3 a 4, s. 280 – 285.
- ⁶ Napríklad Eva Fordinálová v článku k 200. výročiu narodenia Vrchovskeho *Ludovít Štúr mu sedával pri nohách* (Záhorie, 2013) píše: „Vrchovský skom národnom básnictve roku 1836.“ Aj Branislav Choma v *Novom slove* (10. mája 2005) (internetový *dokonale ovládal aj angličtinu, dokonca prispel do North-American Review štúdiou o slovan* časopis) chybné uvádza, že „časopis *Hronka* v treťom čísle 1838 uverejnil výťah z pojednania *O národním slovanském básnictví, ktoré dva roky predtým uverejnil v North-American Review*.“ Spomínaný pôvodný archívny prameň – Literárny archív SNK Martin, M 113 C 11. 1 jd, 2 s.
- ⁷ Vlček, Jaroslav. *Šafárik v Novom Sade*. In: *Kapitoly zo slovenskej literatúry*. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1373/Vlcek_Kapitoly-zo-slovenskej-literatury/16#ixzz6JQyieXbp
- ⁸ Kollár, Ján. *O literárnej vzájomnosti. §17. Vonkajšie prekážky tejto vzájomnosti*. (Pôvodne vyšlo v roku 1837.) Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/307/Kollar_O-literarnej-vzajomnosti/17#ixzz6KuCGeSAa
- ⁹ Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/307/Kollar_O-literarnej-vzajomnosti/17#ixzz6KuCGeSAa – poznámka 135. Originály uverejnené in: *Korespondence Pavla Jozefa Šafárika*. Vydal V. A. Francev, zv. I., Praha. 1927. 375 — 376.
- ¹⁰ Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1201/Safarik_Dejiny-slovanskeho-jazyka-a-literatury-vsetkych-nareci-Uvod/1#ixzz6JUWTm7C9
- ¹¹ Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1023/Vlcek_Pavol-Jozef-Safarik/5#ixzz6MRk59c63
- ¹² Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1201/Safarik_Dejiny-slovanskeho-jazyka-a-literatury-vsetkych-nareci-Uvod/1#ixzz6JUWTm7C9
- ¹³ Voigt. *The life and Works...*, s. 71 – 72.
- ¹⁴ Voigt. *Tamtiež*, s. 79.
- ¹⁵ Talvj očividne nemala prehľad o vtedajších pohyboch slovenskej romantickej literatúry. Nezachytila štúrovskú kodifikáciu jazyka a nespomína žiadneho predstaviteľa štúrovskej básnickej a prozaickej generácie.
- ¹⁶ Voigt, s. 79.
- ¹⁷ *Talvj o Slovákoch*. In: *Žiwena. Kalendár na r. 1853*. W Lewoči: Wyd. August Krčmery a Ján Kadawy [1852]. (tlač: Ján Werthmüller a syn), s. 83 – 89.
- ¹⁸ Horák, Jur. *O národných piesňach a povestiach plemien slovanských. (Pokus o rozbor)*. *Sborník Matice Slovenskej pre jazykospyt, národopis a literárnu históriu*. – Roč. I. január a február 1923, č. 7 a 8, s.97 – 109. (Bol to výňatok z habilitačnej práce). V češtine vyšiel In: Hýsek, Miloslav a Jakubec, Jan. *Z dějin české literatury*.
- ¹⁹ Mezník, A. S. *Historical view of the languages...* *Lumír*, 2. června 1853.
- ²⁰ Rizner, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského. VI. diel. T – Ž*. Martin: Matica slovenská. 1934. 266 s. Tu s. 6.

ODBORNÁ A UMELECKÁ TVORBA THERESE ALBERTINE LOUISE VON JACOB-ROBINSON – TALVJ

(Chronologický súpis)

- TALVJ. *Walter Scott: Die Presbyterianer – Dritte Erzählungen meines Wirths*. Zwickau: Schumann, 1822. Aj 1826; a Leipzig. 1845. (preklad)
- TALVJ. *Walter Scott: Der schwarze Zwerg-Erste der Erzählungen meines Wirths*. Zwickau: Schumann, 1822. (Aj 1826; a Leipzig. 1844. (preklad)
- TALVJ. *Psyche. Ein Taschenbuch für das Jahr 1825. Drei Erzählungen*. Halle: Friedrich Ruft. 1825.
- ROBINSON, Therese Amalie Louise. *Volkslieder der Serben*. Leipzig: Brockhaus. I. 1825. 293 s.; II. 1826. 330 s.
- ERNST BERTHOLD (pseudonym). *Über die indianischen Sprachen Americans. Aus dem Englischen des Amerikaners John Pickering, übersetzt und mit Anmerkungen begleitet von Talvj*. Leipzig 1834. 79 s. (preklad)
- ROBINSON, Therese Amalie Louise. *Volkslieder der Serben: Metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von... 1*. Halle [u.a.]: Renger'sche Buchh. 1835. 293 s.; 2. 1835. 330 s. (Ďalšie vydania: *Neue umgearbeitete und vermehrte Auflage. Erster Teil*. Leipzig: Brockhaus, 1853. 394 s.; *Zeiter Teil*. Leipzig: Brockhaus, 1853. 340 s.; TALVJ. *Serbische Volkslieder. Aus dem Serbischen. Teile einer historischen Sammlung. Gesammelt und hrsg. von Vuk Stefanović Karadžić. Übersetzt von Talvj. Ausgewählt und mit einem Nachwort versehen von Friedhilde Krause*. Leipzig: Reclam, 1980, Aj *Volkslieder der Serben*. Teil 1. Hannover: HZ. 2007. 437 s.; *Volkslieder der Serben*. Teil 2. Hannover: HZ. 2007. 391 s.
- TALVJ; KARADŽIČ, Vuk; VOIART, Élise. *Chants populaires de la Serbie, recueillis par Vuk Karadžić et Traduits d'après Talvj, par Élise Voiart. 2 Tom*. Paris: J. Albert Merclein. 1834. Tome I. 308 s.; Tome II. 280 s.
- JACOB, Therese Albertine Louise von Jakob. *Historical View of the Slavic Language in its Various Dialects, with special reference to Theological Literature (Original), appeared first under this title anonymously, introduced by Edward Robinson, in The Biblical Repository*. Volume IV. (Andover and New York, 1834), No. XIV. 328 – 413; No. XV. 417 – 532.
- TALVJ. Therese Albertine Louise Robinson/Mrs. von Jacob. *Historical View of the Slavic Language in its various Dialects. The Biblical Repository*. Andover: Flagg Gould und Newma, 1836. 205 s.
- TALVJ. *Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations a Sketch of their popular Poetry*. *North-American Review* Nr. XCII. July, 1836, s. 85 – 18.
- Geschichtliche Übersicht der Slavischen Sprache in ihren verschiedenen Mundarten und der slavischen Literatur. Für das deutsche Publikum bearbeitet und herausgegeben von E. v. O*. Leipzig: Verlag Barth. 257 s. (prekladateľ Ernst von Olberg).
- ROBINSON, Therese Amalie Louise. *Die Unächtheit der Lieder Ossian's und des Macpherson sehen Ossian's insbesondere*. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1840. 122 s.
- TALVJ. *Versuch einer geschichtlichen Charakteristik der Volkslieder germanischer Nationen. Mit einer Übersicht der Lieder aussereuropäischer Völkerschaften*. Leipzig 1840. 614 s. Digital be Google Books.
- TALVJ. *Spanish Popular Poetry*. *North American Review*, 1842.
- TALVJ. *Aus der Geschichte der ersten Ansiedlungen in den Vereinigten Staaten (Captain John Smith)*. *Raumers Historisches Taschenbuch*. Leipzig: Brockhaus, 1845.
- TALVJ. *Geschichte der Colonisation von Neu-England: von den ersten Niederlassungen daselbst im Jahre 1607 bis zur Einführung der Provinzialverfassung von Massachusetts im Jahre 1692*. Leipzig: Brockhaus, 1847. 709 s.
- TALVJ. *Life's Discipline. A Tale of the Annals of Hungary*. New York – Philadelphia: D. Appleton & Co., 1850.
- ROBINSON, Therese Amalie Louise. *Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations; with a sketch of their popular Poetry*. By Talvi a preface by Edward Robinson. New York: Putnam, MDCCCL (1850). 412 s.
- TALVJ. *Heloise or The Unrevealed Secret. A Tale*. New York 1850. Digital be Google Books.
- TALVJ. *Heloise: Eine Erzählung*. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1852. 323 s.
- TALVJ. *Die Auswanderer: Eine Erzählung*. 1. Leipzig: Brockhaus, 1852. 296 s.
- TALVJ. *Die Auswanderer: Eine Erzählung*. 2. Leipzig: Brockhaus, 1852.

- TALVJ. *Kurmark und Kaukasus. Bibliothek der neuen belletrischen Literatur*. Nos. 575 – 576. Wurzen: Verlags-Comptoir, 1852.
- TALVJ. *Marie Barcoczy. Historischer Roman*. Leipzig 1852.
- TALVJ. *Fünfzehn Jahre. Ein Zeitgemälde aus dem vorigen Jahrhundert*. 2 Bände. Leipzig: Brockhaus, 1852. Aj TALVJ. *Fünfzehn Jahre*. Teil 1 (1868). Leipzig: Brockhaus, 216 s.; TALVJ. *Fünfzehn Jahre*. Teil 2 (1868). Leipzig: Brockhaus, 231 s.
- TALVJ. *Übersichtliches Handbuch einer Geschichte der slavischen Sprachen und Literatur. Nebst einer Skizze ihrer Volks-Poesie. Mit einer Vorrede von Edward Robinson. evorwortet von. Deutsche Ausgabe übertragen und bevorwortet von Dr. B. K. Brühl*. Leipzig: Geibel, 1852. 345 s.
- ROBINSON, Therese Amalie Louise. *Volkslieder der Serben: Metrisch übers. und hist. eingel. Neue umgearb. ... Aufl.* Leipzig: Brockhaus, 1853.
- ROBINSON, Therese Amalie Louise. *Volkslieder der Serben: Metrisch übers. und hist. eingel. Neue umgearb. ... Aufl.* Leipzig: Brockhaus, 1853.
- TALVJ. *The Exiles. A Tale*. New York: Putnam, 1853. Digital: Internet Archival. (nemecky *Die Auswanderer. Eine Erzählung*).
- TALVJ. *The Poetry of Southern France. Putman's Magazine*, 1853.
- TALVJ. *Eine deutsche Übersetzung von Edward Robinson's Biblical Researches in Palestin under dem Titel Neuere biblische Forschungen in Palestine*. 1853 – 1854.
- Talvi's History of the Ways of providence*. New York: De Witt & Dawenport, 1856.
- TALVJ. *Fifteen Years. A Picture from the last century*. New York: D. Appleton&Co., 1871, č. 1870.
- TALVJ. *Gesammelte Novellen von Talvj. Nebst einer Auswahl bisher ungedruckter Geschichte und einer biographischen Einleitung. Edited by her daughter*. 2 Bände. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1874. Erste Band 304 s.; Zweite Band 497 s.
- ROBINSON, Therese Albertine Louise. *Die Isländer und Färöer: Versuch einer geschichtlichen Charakteristik der Volkslieder germanischer Nationen*. Zürich: Literatur-Agentur Danowski, 2008. 95 s.
- ROBINSON, Therese Albertine Louise. *Holländer: Versuch einer geschichtlichen Charakteristik der Volkslieder germanischer Nationen*. Zürich: Literatur-Agentur Danowski, 2008. 49 s.
- ROBINSON, Therese Albertine Luise von Jakob. *Lesebuch*. Halle/S: Mitteldeutscher Verlag, 2009.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BEBEKE, Robinson, Therese Albertine Louise. In: *Allgemeine Deutsche Bibliographie (ADB)*. Bd. 28. Leipzig: Dunc-ker&Humbolt, 1889, s. 724.
- BROWNE, Wayles. *Talvj, Kopitar and the American public's first introduction to the Slavic literatures*. Enthalten in: *Kopitarjev zbornik; Filozofska Fakulteta, Oddelek za Slovanske Jezike in Književnosti. Seminar Slovenskega Jezika, Literature in Kulture. Znanstveni Inštitut*. [Ured. in spremo besedo napisal Jože Toporišič]. Ljubljana 1996, s. 505.
- BROWNE, Wayles. *Talvj, Kopitar in ameriškega občinstva prvo uvajanje v slovanske književnosti*. Enthalten in: *Kopitarjev zbornik; Filozofska Fakulteta, Oddelek za Slovanske Jezike in Književnosti. Seminar Slovenskega Jezika, Literature in Kulture. Znanstveni Inštitut*. [Ured. in spremo besedo napisal Jože Toporišič]. Ljubljana 1996, s. 505.
- BÜHLER-DIETRICH, Annette. *Globalisierungsgefahr: Reflexionen der Globalisierung in Michel Chevaliers Lettres sur l'Amérique du Nord und Therese Robinsons (Talvj) Die Auswanderer*. Enthalten in: *Globalisierung avant la lettre; Teresa Pinheiro...* (Hg.). Münster 2005, s. 115.
- CIDILKO, Vesna. Prevodi Tereze Albertine Lujze fon Jakob-Robinson i Šlocerova verzija iz 1996. In: *Talji i srpska književnost i kultura*. Zbornik radova. Urednice V. Matović, G. Šubert. Beograd 2008, s. 111 – 129.
- COLMAN, A. P. *Talvj's Correspondence with J. G. Percival*. Enthalten in: *The American Slavic and East European review; founded by the School of Slavonic and East European Studies, University of London*. Publ. for the American Association for the Advancement of Slavic Studies, New York, NY [u.a.], 1944, s. 83.

- ČURČIN, Milan. *Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur*. Dissertation. Phil. Fakult. Univ. Wien, 1904. Leipzig: Buchhand. Gustav Fock, 1905. 234 s.
- DIVER STUECHER, Dorothea. Twice removed: The Experience of German-American Women Writers in the 19th Century. In: *New german-american studies/neue deutsch-amerikanische studien*. Volume 1 of New German-American studies. New York; Bern; Frankfurt am Main; Paris Publisher: P. Lang, 1990. 230 s. (Tu na s.115 – 230). Pôvodne: „Double Jeopardy: Nineteenth-century German-American Women Writes.“ Ph.D. dis. University of Minesota, 1981. 81 s.
- DOBRAŠINOVIĆ, Golub. *Therese von Jakob-Robinson (Talvj) und Vuk Stefanović Karadžić*.
Enthalten in: *Mündliches Volksgut der Serben*; hrsg. von Boško Suvajdžić, Belgrad, 2014, s. 257.
- DUSINI, Amo. *Die Ordnung des Lebens: Zu Franz Grillparzers „Selbstbiographie“*. Untersuchungen zur deutschen Literaturgeschichte. Zväzok 61. Tübingen: Walter de Gruyter, 2011. 164 s.
- GEIER, Wolfgang. *Östlich des 15. Längengrades : Essays zur Geschichte Ostmittel-, Ost- und Südosteuropas Klagenfurt*. Celovec: Wieser Verlag; [2016]. Jahrhundert).
- Obsah: 22 1.1.1 Kuripeschitz Dernschwam Orbini Obradovic; Boue Hahn Kanitz Baker; Wendel Thierfelder 24 1.1.2 Frauen: Jakob (Talvj) Durham.
- GOETHE, J. W. *Serbische Lieder*. Erst druck in: *Über Kunst und Altertum* (Stuttgart). Bd. 5, Heft 2, 1824.
- GOETHE, J.W. (Johann Wolfgang von Goethe): *Berliner Ausgabe. Kunsttheoretische Schriften und Übersetzungen* [Band 17–22], Band 18, Berlin 1960 ff.
- GOETZE, Peter Otto von. *Serbische Volkslieder in's Deutsche übertragen von...* Petersburg – Leipzig: Buchdruckerei der Gensd'armerie, 1827. 227 s.
- GRIMM, Gerhard [Hrsg.]; Pribić, Nikola R., *Talvj, Tesla und die geistige Welt der Südslawen: zum Gedächtnis von Nikola Pribić (1913 – 1992)*. Als Typoskript gedr. München: Hieronymus, 1999.
- GRIMM, Jacob. (Recenzia). In: *Göttingischen gelehrten Anzeigen*. Nr. 192, 1826 (1910 – 1914).
- HIMSTEDT-VAID, Petra. *Reviewed Work: Volkslieder der Serben*. Zeitschrift für Balkanologie. Vol. 47, No. 1 (2011), pp. 140 – 142. Published by: Harrassowitz Verlag.
- HORÁK, Jur. Štúrova kniha „O národných piesňach a povestiach plemien slovanských.“ (Pokus o rozbor). In: *Sborník Matice slovenskej pre jazykospyt, národopis a literárnu históriu*. Roč. I., Január a február 1923, č. 7 a 8, s. 97 – 109.
- HURBAN, Jozef Miloslav. *Ludovít Štúr. Kniha prvá*. Bratislava: ŠVKL, 1959. 961 s. Tu s. 680 – 684. Dostupné aj na: <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1148/1148/Hurban-ludovit -Stur/1>
- HÝSEK, Miloslav, JAKUBEC Jan. *Z dějin české literatury. Sborník statí věnovaný Jaroslavu Vlčkovi k šedesátinám od jeho spolupracovníků a žáků*. Praha: Nákl. Lichtra, 1920. 357 s.
- JOVIČIĆ, Juliana. *Strategije i taktike uspešnih žena 19. veka: na tragu zlatne decenije srpsko-nemačkih interkulturnih veza: Mina i Talvj u privatnoj prepisci*. Novi Sad: Futura Publ., 2012. 184 s.
- JOVIČIĆ, Juliana. Migrant Women acting as Intercultural Mediators: Therese Albertine Luise von Jacob-Robinson and Wilhelmine Karadžić-Vukomanović. In: *Displaced Women: Multilingual Narratives of Migration in Europe*. Cambridge: Scholars Publishing, 2014. s. 91.
- KAPPER, Siegfried. *Die Gesängeder Serben. Erster Theil*. Leipzig: Brockhaus, 1852. 276 s.
- KARADŽIČ, Vuk Stefanović. *Narodne srpske pjesme. Knjiga 1: u kojoj su različne ženske pjesme*. Leipzig: Härtel und Breitkopf, 1824, s. LXII [online]. [cit.2010-05-03].
- KARADŽIČ, Vuk Stefanovic. *Mala prstonarodnja slaveno-serbska pjesnarica*. Wien 1814. (Sabrana delà Bd. I).
- KARADŽIČ, Vuk Stefanovic. *Narodna srbska pjesnarica*. Wien 1815. (Sabrana delà Bd. I).
- KARADŽIČ, Vuk Stefanovic. *Narodne srpske pjesme*. Skupio i na svijet izdao Vuk Stef. Karadzic (Jadranin iz TrSida a od starine Drobnyak iz Petnice), filosofije doctor... *Knjiga prva, u kojoj su razlicne zenske pjesme*. U Lipisci, u stam-pariji Brejtkopfa i Ertla. 1825.
- KARADŽIČ, Vuk Stefanović. *Narodne Srpske Pjesme. Serbian Popular Poetry*. Translated by John Bowring. London: Author, 1827. 235 s.

- KARADŽIČ, Vuk Stefanovič. *Chants populaires des Serviens recueillis par Vuk Stephanowisch et traduits d'après Talvj par Mme Élise Voiart. ol. 2.* Paris: Merklein, 1834, 2 vol., 308 s.
- KOLLÁR, Ján. *O literárnej vzájomnosti.* Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1954. 226 s. Dostupné na: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/307/Kollar_O-literarnej-vzajomnosti
- KRAUSE, Friedhilde. *Serbische Volkslieder.* [aus d. Serb.]; Teile e. histor. Sammlung / ges. u. hrsg. von Vuk Stefanovič Karadžić. [Metr. übers. von Talvj. Ausgew. u. mit e. Nachw. versehen von Friedhilde Krause]. Leipzig: Reclam, 1980. 262 s.
- KRAUSE, Friedhilde. *Das Rußlanderlebnis im Schaffen der Therese Albertine Luise von Jakob-Robinson (Talgj).* Enthalten in: *Zeitschrift für Slawistik; Institut für Slawistik der Humboldt-Universität zu Berlin; Abteilung Slavistik des Osteuropa-Instituts der Freien Universität, Berlin.* Berlin 1982, s. 512.
- KREJČÍ, Jan. *Příspěvky k poznání básnické činnosti Siegfrieda Kappera.* V Praze: Nákladem Akad. císařství Fr. Josefa, 1911. 147 s.
- LENCEK, Rado L. *A Fragment from Jernej Koptar's Correspondence with Talvj.* New York: Society for Slovene Studies Journal, 1981. s. 12 – 20.
- LICHT, Gisela. „Lass dich gelüsten nach der Männer Bildung, Weisheit und Ehre“ (Friedrich Schleiermacher): Tochter und Vater, Therese Albertine Luise von Jakob-Robinson (1797 – 1870) und Ludwig Heinrich von Jakob (1759 – 1827). Halle: Courage, 1999, 59 s.
- LICHT, Gisela. *Sie nante sich Talvj. Das unbekannte Leben deutsch-amerikanischen Schriftstellerin und Briefpartnerin. Goethes Terese von Jacob Robinson (1797 – 1870).* In: *Leben un Gestalt. Studien zur Frauengeschichte in Halle.* January 1, 1966. Leipzig/Saale: Hallescher Verlag, 1966, s. 70 – 97.
- LICHT, Gisela. *Ökonomien des Begehrens. Die Strategien der deutsch-amerikanischen Schriftstellerin Therese Albertine Luise von Jakob Robinson (1797 – 1870) auf dem Weg zur Berufsschriftstellerin.* Enthalten in: *Ökonomien des Lebens; Eva Labouvie...* (Hg.). Münster 2004. s. 241.
- MALER, Anselm. *Literatur und Regionalität.* Frankfurt am Main: Wien [u.a.]: Lang; 1997 einer Region: *Talgj und Heine über Polen*, s. 101. Schumann Andreas Heimaten. Heinrich Kurz und seine regionalen kulturgeschichtlichen Schriften.
- MATOVIĆ, Vesna. *Taljf i srpska književnost i kultura : zbornik radova / Institut za Književnost i Umetnost.* Urednice: Vesna Matović; Šubert, Gabriela. Beograd: Inst. za Književnost i Umetnost, 2008. 346 s.
- MEZNÍK, A. S. *Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations; with a sketch of their popular Poetry. By Talvi a preface by Edward Robinson. New York 1850. Übersichtliches Handbuch einer Geschichte der slavischen Sprachen und Literatur. Nebst einer Skizze ihrer Volks-Poesie. Mit einer Vorrede von Edward Robinson. evorwortet von. Deutsche Ausgabe übertragen und bevorwortet von Dr. B. K. Brühl. Leipzig 1852, bei Geibel.* In: *Lumír. Příloha k Lumíru č. 9. 1853, 2. června*, s. 34 – 36.
- MILLER, Karl Wilhelm. *Volkslieder der Serben.* Bearb. von T.A.L.Jacob. Halle: Renger. In: *Algemeine Literatur – Zeitung.* Jahrg. 1826. Band 2, Nr. 117, s. 99 – 825.
- MILOJKOVIČ-DURIČ, Jelena. „The Legacy Therese Albertine Luise von Jacob –Talgj“. In: *Serbian Studies Research.* Vol. 4., no. 1, 2013, s. 35 – 49.
- MILOVIĆ, Jevto M. *Talgjs erste Übertragungen für Goethe und ihre Briefe an Kopitar. 1908 – 1991.* Leipzig: Harrassowitz in Komm, 1941.
- MOJAŠEVIĆ, Miljan. *Eine Leistung Goethe zuliebe. Talvj, Goethe und das serbokroatische Volkslied.* Enthalten in: *Goethe-Jahrbuch;* im Auftr. d. Vorstands der Goethe-Gesellschaft (Hrsg.). Göttingen, 1976, s. 164.
- Národopis. *Talgj o Slovákoch.* In: *Žiwena Kalendár na rok 1853.* Roč. prvý. Wydávajú August Krčméry a Ján Kadavý. W Lewoči: tlačou Jána Werthmüllera a syna, 1852. 144 s. (Tu s. 83 – 89.)
- OGDEN, Emily. *Credulity: A Cultural History of US Mesmerism.* Chicago and London: University of Chicago Press, 2018. 278 s.
- OKUKA, Miloš. *Deutsch-serbische Kulturbeziehungen im Spiegel des Volksliedes: Talvj-Therese Albertine Louise von Jakob (1797 – 1870).* Hamburg: Kovač, 2003.
- OLBERG, Ernst von (E v O). *Geschichtliche Übersicht der Slavischen Sprache in ihren verschiedenen Mundarten und der slavischen Literatur. Für das deutsche Publikum bearbeitet und herausgegeben von E. v O.* Leipzig: Verlag Barth. 257 s. (Uvádzaný ako prekladateľ práce Talvj).

- PINHEIRO, Teresa. *Globalisierung avant la lettre: Reiseliteratur vom 16. bis zum 21. Jahrhundert*. Münster: Lit, 2005. – Dietrich Annette. Globalisierungsgefahr: Reflexionen der Globalisierung in Michel Chevaliers *Lettres sur l'Amérique du Nord* und Therese Robinsons (Talvj).
- PODOLAN, Peter. Aspekty slovenskej historiografie generácie Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika. (Podľa dizertačnej práce). In: *Forum historiae* [elektronický dokument]. Roč. 1, č. 1 (2007), s. 1 – 13 [online]
- PRIBIĆ, Elisabeth. *Sima Milutinović Sarajlija und Therese Albertine Luise von Jacob (Talvj)*.
Enthalten in: *Südost-Forschungen; im Auftr. des Deutschen Auslandswissenschaftlichen Instituts Berlin und des Südostinstituts München*. München 1979, s. 139 – 151.
- RICHTER, Angela. *Das poetische Talent der Frauenzimmer – nur eine Art geistiger Geschlechtstrieb?: zum frühen emanzipatorischen Versuch einer beherzten Hallenserin*. Enthalten in: *Chancen und Grenzen des Dialogs zwischen den Geschlechtern*. Frankfurt am Main [u.a.] 2003. – (2003), s.113 – 127.
- RIZNER, Ludovít. Talvj. ps. nem.-am. spisovateľky. Th. A. L. Robinson. In: *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. VI. diel T – Ž*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1934. 266 s.
- SAMMONS, Jeffrey L. *Ideology, mimesis, fantasy : Charles Sealsfield, Friedrich Gerstaecker, Karl May, and other German novelists of America*. Chapel Hill [u.a.]: Univ. of North Carolina Pr.; 1998.
- SCHUBERT, Gabrielle, Krause , Friedhilde (Hrsg.). *Talvj. Therese Albertine Luise von Jakob-Robinson (1797–1870). Aus Liebe zu Goethe: Mittlerin der Balkanslawen*. Weimar: Verl. und Datenbank für Geisteswiss, 2001. 357 s.
- Obsah:
- BOJIC, Vera . *Bonn Talvjs Übersetzungen der serbischen Volkslieder und ihre Vertonungen*. s. 23 – 35.
- CIDILKO, Vesna. *Talvj Übertragungen und Schlotzers Version von 1996*. s. 35 – 47.
- DELIĆ, Jovan. *Therese von Jakob-Robinson (Talvj), gesehen in interkulturellen Prozessen der Epoche*. s. 49 – 68.
- DOBRAŠINOVIĆ, Golub. *Therese von Jakob-Robinson (Talvj) und Vuk Stefanović Karadžić*. 2001. s. 69 – 94.
- ELLERMEYER-ŽIVOTIĆ, Olga. *Therese Albertine Luise von Jakobs Übersetzungen serbischer Volkspoesie und die Konzeptualisierung des Serbenbildes im 19. Jahrhundert*. 2001. s. 95 – 110.
- HEXELSCHNEIDER, Erhard [Verf.]. *Talvj und das Verlagshaus F. A. Brockhaus in Leipzig 2001*. s.111 – 128.
- JÄHNICHEN, Manfred. *Talvjs Übersetzungen serbischer Volkspoesie im Kontext slawischer Volkspoesie-Übertragungen in der deutschen Spätromantik*. s. 129-142.
- KALEZIĆ, Dimitrije M. *Talvjs Rezeption und Übersetzung biblischer Motive und von Motiven aus dem Traditionsgut der serbisch-orthodoxen Geistlichkeit*. s. 143 – 154.
- KONSTANTINOVIĆ, Zoran. *Historizität und Poetizität. Über das Vorwort des Fräulein Talvj zu ihren Übersetzungen serbischer Volkslieder*. s. 155 – 166.
- KRAUSE, Friedhilde. *Zur Forschung über die Talvj seit Jevto M. Milović. Ein Literaturbericht*. s. 167 – 180.
- MOJAŠEVIĆ, Miljan [Verf.]. *Talvj in Forschung und Vorstellung der Südslawen. Überlegungen eines Germanoslawisten*. Enthalten. s. 181 – 190.
- OKUKA, Miloš. [Verf.]. *Rezeption fremder Kulturlexik auf Umwegen: Turzismen in der Übersetzung serbischer Volkslieder von Talvj*. s.191 – 206.
- PRIBIĆ, Rado. *Beiträge zur Folkloristik auf zwei Kontinenten*. s. 207 – 212.
- RICHTER, Angela. *Talvj – ein „Frauenzimmer“ aus Halle – Reminiszenzen auf ihr frühes Wirken*. s. 213 – 220.
- RÖHLING, Horst. *Anstoß, Wirkung, Einordnung*. s. 221 – 228.
- SCHALLER, Helmut, W. *Die Wiedergabe der serbischen Kasussyntax in den deutschen Übersetzungen von Talvj*. s. 229 – 234.
- SCHUBERT, Gabriella. *Talvjs Methodik der Kulturvermittlung*. s. 235 – 246.
- WALLACH, Martha Kaarsberg. *Talvj und ihre kulturelle Mittlerrolle in Amerika*. s. 247 – 264.
- KRAUSE, Friedhilde. *Die Korrespondenz der Therese von Jakob-Robinson (Talvj). Versuch einer Übersicht und Abdruck einiger Briefe. Mit einem Verzeichnis der in den Briefen vorkommenden Namen*. s. 265 – 316.
- KRAUSE, Friedhilde – DOBRAŠINOVIĆ, Golub [Verf.]. *Verzeichnis der Veröffentlichungen von und über Therese von Jakob-Robinson (Talvj) 1820 – 1999*. s. 321 – 331.

- SCHULTE, Jörg. *Belgrad*. Klagenfurt/Celovec: Wieser, 2001. Belgrader Bürgertum 120 Johann Wolfgang von Goethe Balkanische Landschaft 122 Aies Debeljak Slawische Brut 123 Talvj Belgrad in Flammen 124 Rebecca.
- STEIG, Reinhold. *Briefwechsel zwischen Goethe und Therese von Jacob*. (Ed. Steig R.). Goethe-Jahrbuch 12. (1891), s. 33 – 77.
- STUECHER, Dorothea D. *Twice removed: the experience of German-American women writers in the 19th century*. New York, NY [u.a.]: Lang, 1990.
- SUVAJDŽIĆ, Boško. *Mündliches Volksgut der Serben : Vuk Stefanović Karadžić 1787 – 1864 – 2014*. Belgrad: Stiftung „Vuk Karadžić“ [u.a.]; 2014. 304 s.
- ŠAFÁRIK, P. J. *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. Prag: Ofen, 1826 (2. Abdr.)
- Š. Ludevít [ŠTÚR, Ludovít]. *Pisně Srbů. Květy VI.*, 1839. Príl. s. 53 – 54. Aj: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1280/Stur_Posudky-a-recenzie/2
- [ŠTÚR, Ludovít]. *Zásluhy Slovanů o europejskou civilisací. Květy VII.*, 1840, s. 89 – 91 a 97 – 100. (Článek vyšiel ako preklad z pôvodného Štúrovho príspevku v nemčine). Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1279/Stur_Slovanstvo/3#ixzz6KtnHW6To
- [ŠTÚR, Ludovít]. *O národních písniích a pověstech plemen slovanských*. Od Ludevíta Štúra. Spisů musejních číslo XLVI. V Praze: V kommissi u Františka Řivnáče. 1853. 148 s. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/180/Stur_O-narodnych-povestiach-a-piesnach-plemien-slovanskych/bibliografia#ixzz6LlcmTXur
- TOPORIŠIČ, Jože. *Kopitar, Bartholomäus, 1780-1844* [GefeierteR]; Univerza v Ljubljani, Oddelek za Slovanske Jezike in Književnosti; Seminar Slovenskega Jezika, Literature in Kulture. Ljubljana; 1996. 505 s.
- Úmrtí. *Pražský denník*. Roč. 5, 1870, č. 109, 21.4., s. 5.
- VLČEK, Jaroslav. *Dejiny literatury slovenskej*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1923. 434 s.
- VLČEK, Jaroslav. *Kapitoly zo slovenskej literatury*. Bratislava: SVKL, 1954. 452 s.
- VOIGT, Irma Elisabeth. *Brockhhausischen Conversations*. Lexikon. 1840.
- VOIGT, Irma Elisabeth. *Frau Talvj: an interpreter of German culture in Amerika*. (Thesis). University of Illinois Urbana-Champaign, 1913. Chicago, Deutsch-amerikanische historische Gesellschaft von Illinois, 1914. Thesis (Ph. D.) – University of Illinois, 1913. Dostupné na: <https://archive.org/details/lifeworksofmrsth00voigrich/page/n157/mode/2up>
- WAGNER, Ludwig. Dr. *TALVJ. 1797 – 1870*. Pressburg 1897. Buchdruckerei Wiegand, 24 s.
- WALLACH KAARSBERG, Martha. *Exile and Nation, Body and Gender in the Works of Talvj (1797 – 1870)*. In: *Writing against Boundaries. Nationality, Ethnicity and Gender in the German-speaking Context*. Ed. Barbara Kosta, Helga Kraft. Amsterdam – New York: Rodopi, 2003. 225 s. Tu s. 29 – 38.
- WALLACH, Martha K. *Konstruktion und Dekonstruktion des Bildes einer Region: Talvj und Heine über Polen*. Enthalten in: *Literatur und Regionalität*; Anselm Maler (Hrsg.), Frankfurt am Main; Wien [u.a.], 1997, s. 101.
- WALLACH KAARSBERG, Martha. *Therese Albertine Luise von Jakob (1797 – 1870): Talvj und die serbischen Volkslieder*. 2002. Enthalten in: *Vom Salon zur Barrrikade*, Stuttgart [u.a.]: Metzler; 2002. s. 167 – 182.
- WRCHOWSKÝ, Bolesl. Slowák. *Wýtah z pagednánj o národnjm slowanském básnjctvj*. Z North-American Rewiew. Nr. XCII July. In: *Hronka*, III, 1838. sv. 3, s. 280 – 285.

Ďakujem pracovníkom Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine, Univerzitnej knižnice v Bratislave a Moravskej zemskej knižnice v Brne, ktorí mi v čase obmedzenej prevádzky poskytli kópie časopiseckých článkov z *Hronky* (1839), *Kalendára Žiweny* (1852) a *Lumíra* (1853).

PO STOPÁCH JEDNÉHO
EXULANTA A JEHO DENNÍKA
JOACHIM
SEELINGER
A JEHO EXILIUM AUXILIUM

DOC. MGR. LUCIA LICHNEROVÁ, PHD.

The article deals with the Czech exile Joachim Seelinger, and the content and publishing of his work *Exilium Auxilium*. It brings new information about Seelinger's exile diary and partially about his life and work. It reveals the publishing background of Seelinger's personal diary, which was published by a series of reprints and was also related to Slovakia, Czechia, Poland and Germany. It draws attention to the bibliographic unregistered first edition of this diary and to the existence of paratext copying by the producers of its reprints. The paper is based on the content analysis of the Seelinger's diary by the *de visu* method.

Keywords: Joachim Seelinger, Czech exiles, *Exilium Auxilium*

 lucia.lichnerova@uniba.sk

 Katedra knižničnej a informačnej vedy, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

 <https://fphil.uniba.sk/kkiv/>

JOACHIM SEELINGER – ZNÁMY-NEZNÁMY

(BIOGRAFICKO-BIBLIOGRAFICKÁ HEURISTIKA)

Joachim Seelinger, exulant a český protestantský kazateľ 17. storočia pochádzajúci z Horného Slavkova, patrí v súčasnosti skôr medzi neznáme postavy dejín knižnej kultúry, hoci jeho zachované dielo *Exilium auxilium*¹ [Pomoc v exile] má vzťah nielen k českému, ale aj k poľskému, nemeckému a slovenskému územiu. Pri súčasnom stave výskumu môžeme konštatovať, že o Seelingerovi vieme z analyzovanej publikovanej literatúry alebo z archívnych prameňov veľmi málo. Táto skutočnosť je podmienená pravdepodobne tým, že medzi českými exulantmi pobielohorského obdobia sa našlo viac iných, významnejších osobností, ktorým sa oprávnenne venovala väčšia pozornosť. Informácie o Seelingerovi môžeme hľadať v odbornej literatúre, archívnych prameňoch, prípadne v bibliografických súpisoch a biografických slovníkoch.

V rámci výskumu boli prebádané viaceré relevantné databázy archívov, ktoré by mohli priniesť bližšie informácie o Joachimovi Seelingerovi. Žiaľ, tie sú na informácie veľmi skúpe, resp. meno Seelinger neregistrujú vôbec.² V databáze Archívu mesta Horný Slavkov³ o ňom nenachádzame nijaké informácie a viac sa nedozvieme ani v databáze Národných autorít ČR⁴, v ktorej o ňom niet ani zmienky, nepochybne preto, že na území Čiech nič nepublikoval. Stručnú informáciu o Seelingerovi však nájdeme v tzv. Bergmannovej zbierke (*Bergmann'sche Exulantensammlung*),⁵ zdigitalizovanej v rámci Hauptstaatsarchiv Dresden, ktorá hovorí len o tom, že Seelinger bol exulant a v roku 1630 mal ako miesto svojho bydliska uvedenú obec Buchholz. *Bibliografie české historie*⁶ eviduje Seelingera iba ako exulanta pod záznamom číslo 9427 a uvádza zhustený prepis časti exulantskej básne z jeho diela. *Biografický slovník českých zemí*⁷ a databáza *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*⁸ Joachima Seelingera vôbec neevidujú.

Literatúra venovaná téme pobielohorských českých exulantov je celkom štedrá, no nie k osobe Joachima Seelingera. Monografia *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*,⁹ ktorá vyčerpávajúco eviduje mená rôznych exulantských rodín, nespomína Seelingeru vôbec. Ani ďalšie pramene k problematike

českých exulantov 17. storočia neregistrujú meno Joachim Seelinger. Michal Flegl¹⁰ objasňuje, že ako evanjelickí exulanti prichádzali do Saska najmä Nemci a Česi žijúci dovtedy na českom území; z profesijného hľadiska išlo o kňazov, spisovateľov a učencov, šľachtu a rytierske stavy, ale aj o poľnohospodárov a remeselníkov z rôznych českých dediniek, konkrétne však Seelingeru neuvádza. V monografii¹¹ Gustava Jungbauera sa Seelinger spomína ako „*pastor v Mírkove a Dešeniciach, ktorý bol v rokoch 1620 – 1640 kvôli svojej viere prenasledovaný z miesta na miesto*“. V publikácii Josefa Mühlbergera¹² sa len okrajovo dozvedáme, že Seelinger bol jedným z protestantských pastorov a exulantov z Horného Slavkova. Táto informácia je zrejmá aj z jeho exulantského diela *Exilium Auxilium*, v ktorom na titulnom liste sám seba označuje ako *Schlacovaldensis Boemi Exulirten Pastoris*¹³, čiže ako exulantského kazateľa z Horného Slavkova.

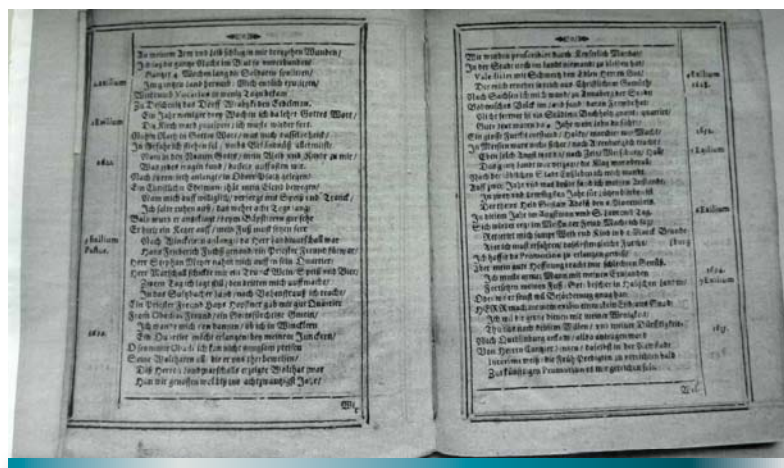
Publikácie, ktoré sa zaoberajú problematikou českých exulantov, prehľadne uvádza na stránke Ústavu českých dejín Lenka Bobková.¹⁴ Tematicky ich možno rozdeliť na publikácie venované životu a dielu konkrétnych exulantov (napr. J. A. Komenskému, Karlovi st. zo Žerotína) a na publikácie, ktoré zachytávajú problematiku exilu v jednotlivých geografických oblastiach (v Nemecku, na Slovensku, v Poľsku). Z nich by sme očakávali zmienku o Seelingerovi v monografii Christiana A. Peschecka *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*,¹⁵ ale ani obsahová analýza tohto diela nebola v tomto smere uspokojivá. Na webovej stránke *Historie exulantských rodů*¹⁶ môžeme nájsť hodnotnú prílohu v podobe prehľadu o pôvode českých exulantov s chronologickými a geografickými údajmi a s dôvodmi ich exilu pod názvom *Původ českých exulantů*.¹⁷ Príloha spracovaná na základe Archívu Národného muzea,¹⁸ práce Edity Štěříkovéj,¹⁹ Antonína Králíčka,²⁰ Tomáša V. Bíleka²¹ a Lenky Bobkovej²² opäť neregistrujú meno Joachima Seelingeru.

Na rozdiel od životopisných údajov je bibliografické zachytenie diela Joachima Seelingeru celkovo uspokojivé. Evidujeme jedno jeho dielo vydané tlačou, a to *Exilium auxilium*, ktoré vyšlo v štyroch vydaniach – v Nemecku, na Slovensku a v Poľsku – a ktoré by mohlo byť bibliograficky zaznamenané v príslušných retrospektívnych národných bibliografiách. Dve územne slovacikálne vydania sú zachytené v slovenskej *Bibliografii tlači vydaných na Slovensku do roku 1700*,²³ územné germanikum

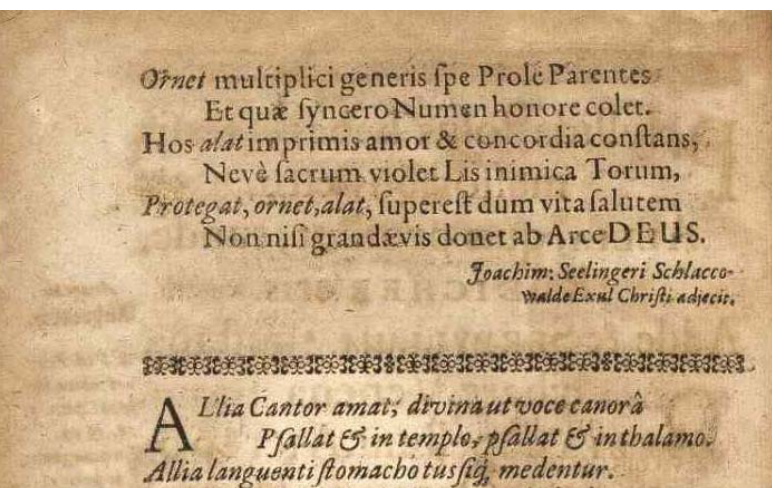
však v bibliografickej databáze Nemeckej národnej bibliografie (*Deutsche Nationalbibliografie*)²⁴ registrované nie je, zachytené je len v katalógu Knižnice Národného múzea,²⁵ ktorá exemplár vlastní. Vydanie publikované v poľskom Lešne tiež nie je evidované v *Bibliografia Staropolska*.²⁶ Jedine v staršej práci Augusta Hartmanna²⁷ môžeme nájsť plné znenie Seelingerovho denníka.

Seelinger bol okrem toho prispievateľom v jednej príležitostnej tlači. Išlo o vydanie epitalamií, ktoré vznikli pri príležitosti sobáša Christiana Rüdigerera, učiteľa v Halle, s Mariou Knoblochovou pod názvom *Nuptiis Dn. Christiani Rüdigers...*²⁸ v latinčine a nemčine. Šesťlistové svadobné verše boli vydané v Halle v roku 1634, teda v čase, keď na tomto mieste pôsobil Seelinger.

hlavná výpoveď autora o jeho aktuálnom prežívaní, myšlienkach a postojoch.

Ukážka textu Seelingerovho denníka³¹

Seelinger uvedený ako autor epitalamií *Nuptiis Dn. Christiani Rüdigers*²⁹

O DIELE EXILIUM AUXILIUM (OBSAHOVÁ ANALÝZA)

Viac o Seelingerovi prezrádza jeho dielo *Exilium Auxilium*,³⁰ ktoré patrí podľa doterajších zistení medzi jeho známejšiu publikačnú aktivitu a je unikátnym prameňom pri bádani po jeho živote. Z obsahu diela vyplýva, že išlo o osobný denník, ktorý autor písal počas exilu. Jeho charakter je lyrický – Seelinger sa vo svojich výpovediach snažil o veršovanie a na záver pripojil modlitbu. Samotný obsah však vypovedá o tom, že nejde o denný diár, pretože autor neponúka podrobné zachytenie všetkých dní v roku, ale sústreďuje sa na širšie časové rozpätie niekoľkých rokov. Každý rok reprezentuje

Titulný list diela prezrádza, že po bielohorských udalostiach bol Seelinger nútený odísť do exilu už v roku 1620 a vo vyhnanstve zotrval až do roku 1640. Českí exulanti prenasledovaní v dôsledku protihabsburského stavovského odboja alebo rekatolizačných snáh panovníka hľadali v prvej fáze (1621 – 1629) útočisko čo najbližšie pri hraniciach.³² Prenasledovaní členovia Jednoty bratskej smerovali predovšetkým do Poľska, Brandenburska a Uhorska, kým luteráni do Saska.³³ Seelinger patril bezpochyby do prvej vlny exulantov, pretože svoj exil datuje začiatkom roka 1620.

Názov denníka *Pomoc v exile* korešponduje s obsahom, ktorý sa sústreďuje na vyjadrenie vďaky bohu za útechu. V prvej časti sa objavuje predhovor Seelingerovho priateľa Jiřího Galliho (Havlíčka) Chrudimského, kazateľa, exulanta a dekana v Klatovoch. Lyrická báseň v nemčine vo forme denníka je rozdelená na roky strávené v exile a okrem toho, že umožňuje zmapovať presuny jedného luteránskeho kazateľa v exile, demonštruje aj trápenie a biedu počas vyhnanstva. Pátranie po miestach, kde sa Seelinger ako exulant uchýlil, nie je so zreteľom na zachovanosť denníka komplikované. Miesta začiatku a konca jeho pobytu prezrádza samotný titulný list, na ktorom sa uvádza, že opisuje „*dľhodobý a bolestivý exil*“³⁴ v mestách Mirsitaw a Deschenitz, teda v dnešnom Mírkove a Dešeniciach. V porovnaní s obsahom diela tento údaj nie je celkom korektný, pretože vyhnanstvo Seelingerera sa podľa jeho denníka začalo v Dešeniciach a nie v Mírkove. Toto nebola jediná nepresnosť na titulnom liste Seelingerovho diela. Identifikovať Mírkov

ako miesto exilu nebolo celkom jednoduché, lebo jeho identifikáciu sťažoval chybný prepis názvu mesta na všetkých vydaniach uvedený vo forme MirIStcaw, nie MirSIItcaw. O pôsobení Seelingera v Mírkove ani nevieme, keďže jeho zápisky sa končia v roku 1640. Viac vieme zistiť o jeho aktivitách na prvom mieste exilu, v Dešeniciach, nachádzajúcich sa v blízkosti nemeckých hraníc v klatovskom okrese, z čoho je evidentné, že Seelinger hľadal bezpečie čo najbližšie k svojmu domovu. Na rozdiel od iných exulantov (hlavne v ďalších vlnách), ktorí museli už na začiatku precestovať celé kilometre, aby našli útočisko, Seelinger sa vzdialil z Horného Slavkova len 99 km. Neskôr sa musel z Dešeníc presunúť do Nemecka, do Lixenriedu (88 km), hoci titulný list jeho diela o pobyte v Nemecku nič nenaznačuje.

Veľkorysejší je až samotný text denníka, ktorý dokumentuje životný príbeh exulanta, plný povolania na rôzne miesta, sťahovania, prenasledovania, utrpenia a chorôb, ale i nezištnej pomoci od priateľov a neznámych ľudí. Denník je dokladom o dlhších (dva roky, šesť rokov), ale aj krátkych pobytoch v exile (osem dní), počas ktorých bol Seelinger často odkázaný na poskytnutie bývania, stravy a pitia.

Na začiatku svojho 128-veršového denníka Seelinger uvádza, že jeho motiváciou bolo „*to, čoho je plné moje srdce... perom napísať, utrpenie je také ťažké, to môžem iba ťažko popísať*“. Je zjavné, že do exilu Seelinger neodišiel preventívne a z vlastného presvedčenia, ale na základe krutého vyhnania z krajiny. Všetko sa to začalo už v roku 1620 a trvalo štyri týždne: „*Keď sa písal rok 1620, bol som chytený večer v posteli, na ramená a telo som dostal 13 rán, celú noc som ležal v krvi. Celé 4 týždne vojaci chodili po celej krajine, až ma poslali do exilu.*“ Konkrétne do Dešeníc, kam zobral aj ženu a deti. Vieme, že v tomto mestečku bola v roku 1593 založená farská škola, ktorá bola spolu s farou počas 30-ročnej vojny protestantská. Podľa zápiskov v denníku tu Seelinger, okrem troch týždňov, takmer celý rok pôsobil ako kazateľ, ale potom „*už bol kostol zatvorený a musel odísť*“.³⁵ Neskôr sa zachovala už len informácia, že Dionys Heinrich (Koc z Dobeše), vlastník panstva Bystřice nad Úhlavou, nechal v roku 1630 istého protestantského farára z Dešeníc vyhnáť a povolal tam katolíckeho kazateľa z Nýrska.³⁶

Pôsobenie Seelingera v exile bolo rozmanité. Na niektorých miestach sa mohol venovať aj kazateľskej činnosti, inde sa musel ukrývať, a tak bol jeho pobyt po rýchlom odhalení ukončený (napr. v meste Lixenried, kde pobudol len osem dní):

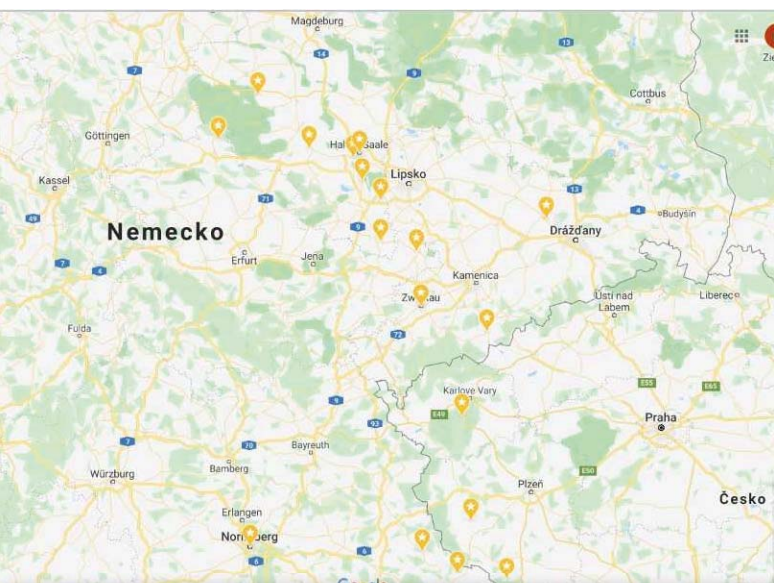
„*Kresťanský ušľachtilý človek pohol mojou biedou, zobral ma ochotne, zabezpečil jedlom a pitím, mal som oddychovať, to trvalo osem dní. Čoskoro bol obvinený, že ukrýva hriešnika, moje nohy museli ísť ďalej.*“ Prvé roky teda neboli vôbec ľahké, Seelinger musel putovať ďalej, až skončil v obci Winklarn v Hornom Falcku, kde mu poskytli azyl hneď dve osoby – maršal Hans Friedrich Fuchs, ktorého Seelinger označil za „*naozaj kazateľského priateľa*“, a istý Stephan Meyer, ktorý ho mal zobrať priamo do svojho bytu, kde mu maršal Fuchs dokonca poslal víno, jedlo a pivo. Je evidentné, že tu sa musel Seelinger ukrývať, lebo v denníku píše: „*2 dni som ležal ticho, na tretí som išiel do mesta Vohenstrauß. Priateľ – kazateľ Hans Hopfner mi dal dobrý byt. Odtiaľ som sa dal do Winklarnu. Byt som chcel získať od môjho šľachtica, ... neviem dostatočne vychváliť všetky jeho dobré skutky, ktoré nám dokazuje. Dobročinnosť tohto maršala sme mohli užívať až do roku 1628. Potom bolo zverejnené cisárskym mandátom ísť do mesta, v ktorom nikto v krajine nezostal.*“

V uvedenom roku preto Seelinger odchádza do Saska, konkrétne do Annabergu, kde stretol aj „*český národ*“, z čoho mal veľkú radosť. V neďalekom mestečku Buchholz našiel ubytovanie, stretol dobrých ľudí a pobudol tam štyri roky. Pre prenasledovanie musel vystriedať mnoho ďalších pôsobísk – Zeitz, Merseburg, Meißen a Eisleben, kde našiel útočisko na dva roky. Odtiaľ utiekol so ženou a s deťmi do Brandenburska, odkiaľ musel ísť aj s ďalšími exulantmi pešo až do Halle a neskôr do Quedlinburgu a Neustadtu. Tu vykonával ranné kázne, ktoré však podnietili jeho ďalší odchod. V denníku píše: „*Slúžil som v mnohých kazateľniciach... Ak budem povolaný, kamkoľvek, nebudem sa hanbiť kázať slovo Pána, ak ešte toto nie je koniec, vydržím trpezlivo.*“

Z denníka sa ďalej dozvedáme, že Seelinger žil v roku 1637 v zlých podmienkach a v Cvikove predniesol štyri kázne v Marienkirche. Takmer na konci denníka sa dočítame: „*Ja vandrujem, hľadám šťastie. Šesť ťažkých chorôb som prežil, ale nie doma v posteli, ale v cudzích krajinách. Praská starý dom, takmer sa rozpadáva. Večnosť v nebi by sa mi páčila. Urob môjmu utrpeniu koniec, zaklopem, pane, u Teba.*“

Text denníka dokumentuje, že Joachim Seelinger vystriedal za dvadsať rokov v exile takmer dvadsať miest pôsobenia – spočiatku pri českých hraniciach, neskôr aj vo vzdialenejších oblastiach. Povolávanie českých exulantov ako kazateľov do Nemecka nebolo ničím nezvyčajným. „*Medzi duchovnými vyhostenými z Čiech bol rad vynikajúcich teológov, ktorí sa v novom prostredí*

vdaka svojim schopnostiam uplatnili. Mnohí z nich boli poverovaní vysokými úradmi v cirkevnej správe, stávali sa z nich prví farári a dekáni mestských kostolov, či superintendenti, dokonca niektorí boli ustanovovaní za dvorných kazateľov.³⁷ Aj Seelinger vykonával v exile svoju kazateľskú profesiu, počas ktorej, ako sám v denníku píše, prežil šesť ťažkých chorôb („nie doma v posteli, ale v cudzej krajine“),³⁸ aby sa v roku 1640 konečne mohol vrátiť do vlasti, zrejme do Mířkova.

Mapa miest exilu Joachima Seelingeru v rokoch 1620 – 1640 (označené hviezdíčkou)

O DIELE EXILIUM AUXILIUM (VYDAVATEĽSKÉ POZADIE)

Ako sme už spomenuli, denník *Exilium Auxilium* je s výnimkou strohých záznamov v archívoch a literatúre takmer jediným dokladom o živote a pôsobení Seelingeru. Prvé vydanie diela nemeckej proveniencie bolo doteraz bibliograficky neznáme. Databáza „VD17“³⁹ ho neeviduje a ani poznámkový aparát vydania slovenskej proveniencie neuvádza odkaz na pôvodné vydanie. To sa nám podarilo objaviť až v katalógu knižnice Národného múzea v Prahe.⁴⁰ Išlo o vydanie z Magdeburgu, ktorého výrobcom bol Andreas Betzel (Bezelius), produktívny kníhtlačiar a vydavateľ. Miesto vydania na prvý pohľad nenaznačuje so Seelingerom akúkoľvek spojitost'. Výber tlačiarne a miesta tlače však s veľkou pravdepodobnosťou korešpondovali so Seelingerovým pobytom v Sasku a blízkosťou Magdeburgu. K napísaniu denníka *Exilium Auxilium* viedla Seelingeru v čase, keď skončil jeho pobielohorský exil, snaha

sprostredkovať svoje pocity o živote v exile a povzbudiť ostatných českých exulantov. Seelinger zostavoval spis od roku 1620 do roku 1640 a v prvom magdeburskom vydaní opísal svoj exil ako „dlhodobý a bolestivý“.⁴¹ Vydanie diela sa na knižnom trhu objavilo veľmi rýchlo, už v tom istom roku, ako bolo dielo dopísané. Tlač malého rozsahu sa o dva roky neskôr stala predmetom dotlače, a to hneď v troch kníhtlačiarňach – v poľskej tlačiarňi v Lešne a na území Slovenska v trencianskej a levočskej. Ako sa Seelingerovo dielo dostalo až do Poľska alebo na územie Slovenska, nie je známe. Môžeme vychádzať len zo všeobecného predpokladu, že v tomto procese mohli zohrať istú úlohu vzájomné kontakty medzi českými exulantmi pôsobiacimi na území Slovenska, Poľska a Nemecka, ktorí mohli sprostredkovať tlač denníka. Na území Slovenska sa mohol denník dostať oficiálne, kým cez Čechy musel byť prenesený ilegálne. Zdeněk Šimeček v tejto súvislosti uvádza, že knihy exulantov sa transportovali do krajiny tajne, využíval sa pri tom „špalíček“, t. j. priviazanie vytlačených hárkov k telu „pašeráka“.⁴²

Ako sme už uviedli, v roku 1642 vyšla *Pomoc v exile* v Levoči,⁴³ Lešne⁴⁴ a Trenčíne, pričom nie je možné identifikovať, v akej časovej následnosti.⁴⁵ Môžeme len konštatovať, že všetky tri dotlače vyšli v roku 1642 a aj ho uvádzajú ako rok ukončenia exilu Seelingeru, pravdepodobne preto, aby zvýšili aktuálnosť diela, ktoré sa v prvom vydaní končilo popisom exilu v roku 1640. Vydanie exulantského diela malo v týchto mestách bezpochyby svoje publikum. Lešno bolo významným centrom poľskej vetvy Jednoty bratskej a útočiskom českých exulantov a nachádzalo sa tu reformované gymnázium a štyri kostoly. V Lešne sa *Exilium auxilium* objavilo ako výstup z kníhtlačiarne Daniela Vettera (Strejca), českého kníhtlačiarne Jednoty bratskej, ktorý mal spojenie s českými exulantmi. Vetter bol už od útleho veku vychovávaný tak, aby sa stal členom Jednoty bratskej, študoval v Nemecku a Holandsku, na protestantských školách v Herborne, Brémach, Heidelbergu a Leidene. Okrem týchto všeobecne známych informácií spájali kníhtlačiareň Vettera s českými exulantmi aj ďalšie skutočnosti, napríklad funkcia Vetterovho otca Jerzyho Strejca ako konseniora Jednoty bratskej a prekladateľa *Kralickej biblie*. Tlačiarne Daniela Vettera mala písmo na tlač nielen poľských, ale i českých, nemeckých, latinských, gréckych a hebrejských kníh a nenadarmo sa v literatúre jeho oficína označuje ako kníhtlačiarske centrum Jednoty bratskej.

Ešte viac českobraských duchovných bolo na Slovensku.⁴⁶ Kontakty medzi českým a slovenským

územím v 17. storočí boli veľmi živé, najmä po roku 1620, keď sa územie Slovenska stalo útočiskom pre českých a najmä moravských vyhnanco, a to nielen pre jazykovú príbuznosť, ale i tolerantnejšie náboženské pomery. Sťahovanie bolo recipročné: tak ako českí predstavitelia Jednoty bratskej smerovali na územie Slovenska, mnohé uhorské rody smerovali na Moravu, najmä z majetkových dôvodov.⁴⁷ „Prečo sa českí nekatolíci a členovia Jednoty bratskej uberali na Slovensko, bolo a je jasné. Robili tak nielen pre vedomie národného a jazykového príbuzenstva, ale aj z iných dôvodov. Bol to kraj Morave zemepisne blízky. Bolo možné sa odtiaľ ľahko vrátiť v prípade zvratu vecí, eventuálne udržiavať odtiaľ styk so starou vlasťou a starými známymi. Bolo to preto, že v Uhorsku – na Slovensku si stavy uhájili zákony, ... ktorými boli zaistené náboženské a stavovské slobody.“⁴⁸

Českí exulanti boli roztrúsení a usádzali sa nielen v okolí Trenčína, ale aj na strednom a východnom Slovensku. Práve Trenčín sa vďaka svojej geografickej polohe stal vhodným miestom na exil a podobne na tom bola Levoča, hoci v oveľa menšej miere. Preto nie je prekvapujúce, že Seelingerov denník vyšiel práve v levočskej a trenčianskej kníhtlačiarňi. Produkcia trenčianskej, ale i žilinskej, senickej a púchovskej tlačiarne v 17. storočí bola známa hlavne svojím proexulantským charakterom a v jej vydavateľskom repertoári nájdeme mnohé diela českých pobielhorských vyhnanco; viaceré z nich sa tu tlačili práve pre ich potreby. Dokonca „poznáme viac príkladov distribúcie tlači z trenčianskej exulantskej tlačiarne najmä na Moravu“.⁴⁹

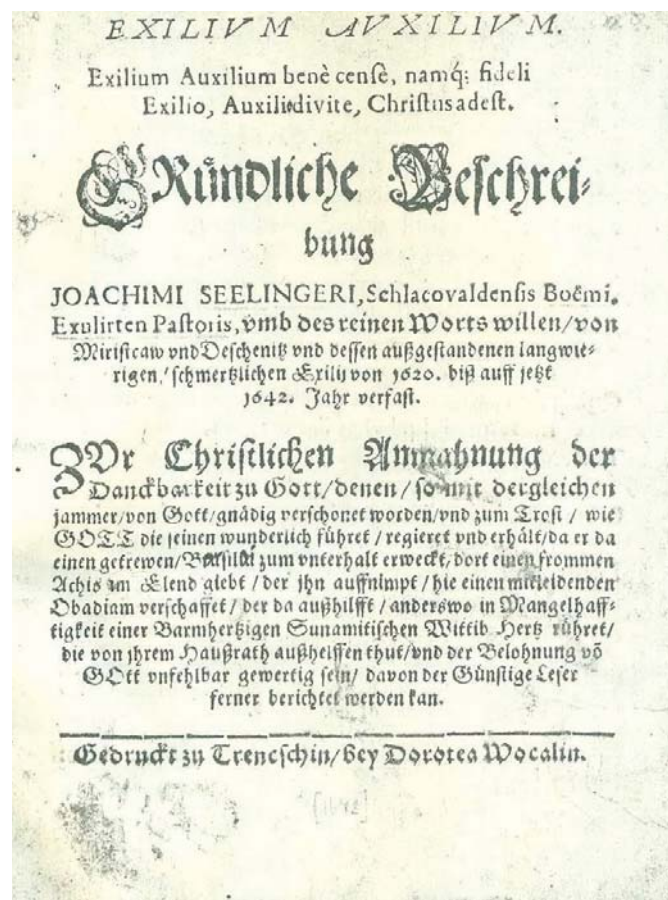
V Trenčíne vyšla dotlač v tlačiarňi Doroty Vokálovej a ďalšia sa objavila v levočskej kníhtlačiarňi Vavrinca Brewera. O Levoči vieme, že mnohí českí exulanti tu pôsobili v levočskom školskom a cirkevnom živote a vydávali tu svoje spisy. Vo väčšine prípadov však boli skôr prispievateľmi veršov do príležitostných básní, iba v štyroch prípadoch zostavili aj samostatné tlače.⁵⁰

Z hľadiska typografickej úpravy charakterizujeme všetky tri dotlače ako takmer identické – majú podobný typografický dispozitív titulnej strany aj typ písma (pozri obrázky). Chybný prepis mesta Mířkov na všetkých dotlačiach, na rozdiel od prvého vydania (chybná forma MirIStcaw, nie MirSIstcaw), umožňuje skonštatovať, že vznikali na základe podkladu zrejme chybnej prvej dotlače⁵¹ (a nie prvého vydania z Magdeburgu). Väčšiu podobnosť pozorujeme pri lešnianskom a trenčianskom vydaní, levočské vydanie vykazuje iný typ písma a menšie zásahy pri rozložení textu.

Dotlače nie sú prejavom snahy o vlastný prístup typografov ku koncipovaniu priestoru na titulnej strane. Pokiaľ neberieme do úvahy malé zmeny oproti prvému magdeburskému vydaniu (iný rok, označenie „Schlacovaldensis“ s jedným „v“ a pod.), pri montáži textu do dotlače v trenčianskej, levočskej a lešnianskej tlačiarňi kníhtlačiarri nepreukázali ambíciu dotlač kamuflovať. Kamuflovanie dotlače, typické pre lukratívne vydania zabezpečujúce zisk, zaopatrené vydavateľskými privilégiami alebo inými nepísanými dohodami, nebolo v prípade denníka potrebné. Poznanie vydavateľských procesov 17. storočia dokazuje, že tu existovali aj iné ciele – šírenie osvety, náboženstva, varovania, súdržnosti a pod., čiže ciele, pri ktorých prevažovala rýchla distribúcia a šírenie obsahu nad finančnými ambíciami, ktoré tlačiarri očakávali pri iných, čitateľsky lukratívnych tituloch. Či už bol prvým dotlačateľom poľský kníhtlačiar Daniel Vetter, Dorota Vokálová, vdova po exulantskom tlačiarovi z Prahy, Václavovi Vokálovi, alebo Vavrinec Brewer v Levoči, na doslovné kopírovanie titulného listu reťazových dotlačí existovali objektívne dôvody, ak bolo nevyhnutné dotlače vydať v krátkom čase (v tom istom roku).

ZÁVEROM . . .

Exulantské dielo Joachima Seelingera *Exilium Auxilium* nepatrilo vo svojej dobe medzi neznáme tituly minimálne v kníhtlačiarňach vtedajších typografov vykonávajúcich kníhtlačiarňu službu pre českých exulantov. Dokazuje to skutočnosť, že pôvodné magdeburské vydanie bolo trikrát dotlačené a pokiaľ sa to udialo, muselo prejsť nemalú vzdialenosť. Nie je známe, akým spôsobom bola táto vzdialenosť prekonaná a či bola dotlač denníka projektom samotného Seelingeru (ako vydavateľa), dobových kníhtlačiarov alebo Seelingerových súčasníkov, ktorí mohli vidieť v exulantskom denníku médium na sprostredkovanie života v exile. Preto je pozoruhodné, že Joachim Seelinger figuruje v základnej literatúre k dejinám knižnej kultúry ako relatívne neznáma postava. Biografickú heuristiku k Seelingerovi možno v budúcnosti doplniť bádáním v zbierkach archívov miest, ktoré ešte neboli zdigitalizované, a kde Seelinger na základe informácií v denníku pôsobil. Podstatné však je to, že aj takéto malé dielo prešlo cez štyri krajiny, aby mohlo vyrozprávať „vocation“ a strastiplný príbeh jedného exulanta.

Titulný list prvého a ďalších vydaní denníka *Exilium Auxilium* od Joachima Seelinger (Magdeburg, 1640; Lešno, 1642; Trenčín, 1642; Levoča, 1642)⁵²

- ¹ SEELINGER, Joachim. *Exilium Auxilium bene cense...* Magdeburgk: Gedruckt Durch Andream Betzeln, Jm Jahr 1640. Bibliografie neregistrujú. V: Knihovna Národního muzea, signatúra 42 C 00383.
- ² Například BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha 1882.
- ³ *Archiv města Horní Slavkov: 1480 – 1945* [online]. [bez dátumu] [cit. 2020-01-14]. Dostupné na: <http://www.porta-fontium.eu/cbguide/soap-so/100>
- ⁴ *AUT – Databáze Národních autorit NK ČR* [online]. Praha: NK ČR, ©2014 [cit. 2020-01-14]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-a&local_base=aut
- ⁵ *Digitalisierung der Bergmann'schen Exulantensammlung* [online]. Drážďany: Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden, [bez dátumu] [cit. 2020-01-14]. Dostupné na: <http://www.exulanten.geschichte.uni-muenchen.de/index.php?module=results&class=details&pid=6384&>
- ⁶ ZÍBRT, Č. *Bibliografie české historie. Díl 4, Zpracování, předešlá třicetiletá válka (1600 – 18), třicetiletá válka (1618 až do r. 1632), čís.1 – 11820*. Praha 1909.
- ⁷ *Biografický slovník* [online]. Historický ústav AV ČR, [bez dátumu] [cit. 2019-09-19]. Dostupné na: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/Hlavn%C3%AD_strana
- ⁸ *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* [online]. Nordhausen: Verlag Traugott Bautz GmbH, [bez dátumu] [cit. 2020-05-05]. Dostupné na: <https://www.bautz.de/bbkl>
- ⁹ BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha 1882.
- ¹⁰ FLEGL, M. České exulantské rody v Sasku v 17. století. In: *Rodopisná revue on-line* [online]. 2011, roč. 13, 2, s. 15 – 16 [cit. 2019-09-09]. Dostupné na: <https://www.yumpu.com/xx/document/view/37927616/15-rodopisna-revue-online>
- ¹¹ JUNBAUER, G., Hrsg. *Bibliographie des deutschen Volksliedes in Böhmen*. Prag: J. G. Calve; R. Lerche, 1913, s. 213.
- ¹² MÜHLBERGER, J. *Sudetendeutscher Schicksalsweg*. 1976.
- ¹³ SEELINGER, Joachim. *Exilium Auxilium bene cense...* Magdeburgk: Gedruckt Durch Andream Betzeln, Jm Jahr 1640. Bibliografie neregistrujú. V: Knihovna Národního muzea, signatúra 42 C 00383.
- ¹⁴ BOBKOVÁ, L. *Emigrace, exil, reemigrace* [online]. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, ©2014 [cit. 2017-08-14]. Dostupné na: <http://ucd.ff.cuni.cz/studium/studijni-materialy/zakladni-problemy-raneho-novoveku/emigrace-exil-reemigrace-lenka-bobkova/>
- ¹⁵ PESCHECK, CH. A. *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*. Leipzig 1857.
- ¹⁶ *Historie exulantských rodů* [online]. [bez dátumu] [cit. 2019-09-19]. Dostupné na: <http://exulanti.genebaze.cz/>
- ¹⁷ *Původ českých exulantů* [online]. [bez dátumu] [cit. 2019-09-19]. Dostupné na: http://exulanti.genebaze.cz/Ke_staze-ni/Puvod_06_10_10.pdf
- ¹⁸ *Archiv Národního muzea. Fond Topografická sbírka (F), inv. č. 142a, kart. 114*.
- ¹⁹ ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Pozvání do Slezska*. Praha 2001.
- ²⁰ KRÁLÍČEK, A. *Paměti obce Bohuslavic*. Brno 2013.
- ²¹ BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha 1882.
- ²² BOBKOVÁ, L. *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621 – 1639*. Praha 1999; BOBKOVÁ, L. *Emigrace, exil, reemigrace: Základní problémy studia raného novověku*. 2013, s. 534 – 558.
- ²³ ČAPLOVIČ, J. *Bibliografia tlači vydaných na Slovensku do roku 1700. Diel I*. Martin: Matica slovenská, 1972; ČAPLOVIČ, J. *Bibliografia tlači vydaných na Slovensku do roku 1700. Diel II*. Martin: Matica slovenská, 1984.
- ²⁴ *Deutsche Nationalbibliografie* [online]. [bez dátumu] [cit. 2019-09-19]. Dostupné na: https://www.dnb.de/DE/Professionell/Metadatendienste/Metadaten/Nationalbibliografie/nationalbibliografie_node.html
- ²⁵ *Provenio* [online]. [bez dátumu] [cit. 2019-09-19]. Dostupné na: <http://provenio.net/#/>

- ²⁶ *Elektroniczna baza bibliografii Estreicherowa (EBBE)* [online]. [bez dátumu] [cit. 2017-08-07]. Dostupné na: <https://www.estreicher.uj.edu.pl/skany/>
- ²⁷ HARTMANN, A. *Historische Volkslieder und Zeitgedichte vom sechzehnten bis neunzehnten Jahrhundert*. München 1907 – 1910.
- ²⁸ Dva exempláre tlače zdigitalizované na: VD17 – *Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts* [online]. Deutsche Forschungsgemeinschaft, [2002] [cit. 2014-05-05]. Dostupné na: <http://www.vd17.de/>, záznam č. VD17 23:246679X a VD17 125:023057N.
- ²⁹ Upravené podľa digitalizátu sprístupneného na webovej stránke *Wolfenbütteler Digitale Bibliothek* [online]. Wolfenbüttel: Herzog August Bibliothek, [bez dátumu] [cit. 2020-03-09]. Dostupné na: <http://diglib.hab.de/drucke/k-349-4f-helmst-32s/start.htm>
- ³⁰ SEELINGER, Joachim. *Exilium Auxilium bene cense...* Magdeburgk: Gedruckt Durch Andream Betzeln, Jm Jahr 1640. Bibliografie neregistrujú. V: Knihovna Národného muzea, signatúra 42 C 00383.
- ³¹ Ukážka z exemplára: SEELINGER, Joachim. *Exilium Auxilium bene cense...* Magdeburgk: Gedruckt Durch Andream Betzeln, Jm Jahr 1640. Bibliografie neregistrujú. V: Knihovna Národného muzea, signatúra 42 C 00383. Zdroj obrázka: archív autorky – pôvodný digitalizát získaný od Dr. Richarda Šípeka z Knihovny Národného muzea v Prahe, upravený autorkou.
- ³² BOBKOVÁ, L. *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621 – 1639*. Praha 1999.
- ³³ BOBKOVÁ, L. *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621 – 1639*. Praha 1999.
- ³⁴ „*langwürigen schmerzlichen Exilij*“ – citát z diela: SEELINGER, Joachim. *Exilium Auxilium bene cense...* Magdeburgk: Gedruckt Durch Andream Betzeln, Jm Jahr 1640. Bibliografie neregistrujú. V: Knihovna Národného muzea, signatúra 42 C 00383, s. [1].
- ³⁵ „*Die Kirch ward zugespert; ich mußte wieder fort*“ – citát z diela: SEELINGER, Joachim. *Exilium Auxilium bene cense...* Magdeburgk: Gedruckt Durch Andream Betzeln, Jm Jahr 1640. Bibliografie neregistrujú. V: Knihovna Národného muzea, signatúra 42 C 00383, s. [4].
- ³⁶ *Kostel sv. Mikuláše, Dešenice* [online]. Úřad městyse Dešenice, [bez dátumu] [cit. 2020-02-14]. Dostupné na: <http://www.sumavanet.cz/desenice/fr.asp?tab=snet&id=4473&burl>
- ³⁷ FLEGL, M. České exulantské rody v Sasku v 17. století. In: *Rodopisná revue on-line* [online]. 2011, roč. 13, 2, s. 15 – 16 [cit. 2019-09-09]. Dostupné na: <https://www.yumpu.com/xx/document/view/37927616/15-rodopisna-revue-online>, s. 15: „*Mezi duchovními vyhoštěnými z Čech byla řada vynikajících teologů, kteří se v novém prostředí díky svým schopnostem dobře uplatnili. Mnozí z nich byli brzy pověřováni vysokými úřady v církevní správě, stávali se z nich první faráři a děkani u městských kostelů, či superintendenti, dokonce někteří byli ustanovováni za dvorní kazatele.*“
- ³⁸ „*Sechs schwere Kranckheiten diese Zeit ich ausgßtanden, Doch nich daheim im Bett: Sondern in fremden Landen*“ – citát z diela: SEELINGER, Joachim. *Exilium Auxilium bene cense...* Magdeburgk: Gedruckt Durch Andream Betzeln, Jm Jahr 1640. Bibliografie neregistrujú. V: Knihovna Národného muzea, signatúra 42 C 00383, s. [7].
- ³⁹ VD17 – *Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts* [online]. Deutsche Forschungsgemeinschaft, [2002] [cit. 2014-05-05]. Dostupné na: <http://www.vd17.de/>
- ⁴⁰ *Provenio* [online]. [bez dátumu] [cit. 2019-09-19]. Dostupné na: <http://provenio.net/#/>. Digitalizát celého prvého vydania nám poskytol Dr. Richard Šípek z Knihovny Národného muzea v Prahe.
- ⁴¹ „*langwürigen schmerzlichen Exilij*“ – citát z diela: SEELINGER, Joachim. *Exilium Auxilium bene cense...* Magdeburgk: Gedruckt Durch Andream Betzeln, Jm Jahr 1640. Bibliografie neregistrujú. V: Knihovna Národného muzea, signatúra 42 C 00383, [1].
- ⁴² ŠIMEČEK, Z. *Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei*. Wiesbaden 2002, s. 29.
- ⁴³ SEELINGER, J. *Exilium Auxilium bene cense...* Gedruckt zur Leutschaw: bey Lorentz Brewern, 1642. Ref. Čaplovič, záznam 887.
- ⁴⁴ SEELINGER, J. *Exilium Auxilium bene cense...* Zur Lissaw: Druckts Daniel Vetter, Jm Jahr 1642. Ref. Čaplovič, záznam 887.
- ⁴⁵ SEELINGER, J. *Exilium Auxilium bene cense...* Gedruckt zu Trenschin: bey Dorotea Wocalin, 1642. Ref. Čaplovič, záznam 1749a.

- ⁴⁶ MACŮREK, J. *České země a Slovensko (1620 – 1750)*. Brno 1969, s. 47.
- ⁴⁷ MACŮREK, J. *České země a Slovensko (1620 – 1750)*. Brno 1969, s. 47.
- ⁴⁸ Originálne znenie textu v: MACŮREK, J. *České země a Slovensko (1620 – 1750)*. Brno 1969, s. 47: „Proč se čeští nekatolíci a členové Jednoty bratrské ubírali na Slovensko, bylo a je jasné. Činili tak nikoli v jen pro nějaké vědomí národního a jazykového příbuzenství, nýbrž z důvodů jiných. Byl to kraj Moravě zeměpisně blízký. Bylo možno se odtamtud snadno vrátit v případě zvratu věcí, event. udržovat odtamtud styk se starou vlastí a starými známými. Bylo to proto, že v Uhrách – na Slovensku stavové si uhájili zákony, ... jimiž byly zajištěny náboženské a stavovské svobody.“
- ⁴⁹ ŽIBRITOVÁ, G. Slovenské tlače 17. storočia a Cithara sanctorum. In: *Cithara sanctorum 1636 – 2006: zborník z vedeckej konferencie konanej 22. – 23.11. 2006 v Liptovskom Mikuláši a v Liptovskom Jáne*. Martin 2007, s. 125 – 129.
- ⁵⁰ HORVÁTH, P. Česká pobelohorská emigrácia v Trenčíne. In: *Otázky dějin východní a západní Evropy*. Brno 1971, s. 245 – 259.
- ⁵¹ Ktorá dotlač bola prvá, nie je možné identifikovať.
- ⁵² Zdroj obrázkov: archív autorky.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- Archiv města Horní Slavkov: 1480 – 1945* [online]. [bez dátumu] [cit. 2020-01-14]. Dostupné na: <http://www.portafonium.eu/cbguide/soap-so/100>
- Archiv Národního muzea. Fond Topografická sbírka (F), inv. č. 142a, kart. 114.*
- AUT – Databáze národních autorit NK ČR* [online]. Praha: NK ČR, ©2014 [cit. 2020-01-14]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-a&local_base=aut
- Biografický slovník* [online]. Historický ústav AV ČR, [bez dátumu] [cit. 2019-09-19]. Dostupné na: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/Hlavn%C3%AD_strana
- BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha 1882.
- Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* [online]. Nordhausen: Verlag Traugott Bautz GmbH, [bez dátumu] [cit. 2020-05-05]. Dostupné na: <https://www.bautz.de/bbkl>
- BOBKOVÁ, L. *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621 – 1639*. Praha 1999.
- BOBKOVÁ, L. *Emigrace, exil, reemigrace* [online]. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, ©2014 [cit. 2017-08-14]. Dostupné na: <http://ucd.ff.cuni.cz/studium/studijni-materialy/zakladni-problemy-raneho-novoveku/emigrace-exil-reemigrace-lenka-bobkova/>
- BOBKOVÁ, L. *Emigrace, exil, reemigrace: Základní problémy studia raného novověku*. 2013, s. 534 – 558.
- ČAPLOVIČ, J. *Bibliografia tlači vydaných na Slovensku do roku 1700. Diel I*. Martin: Matica slovenská, 1972.
- ČAPLOVIČ, J. *Bibliografia tlači vydaných na Slovensku do roku 1700. Diel II*. Martin: Matica slovenská, 1984.
- Deutsche Nationalbibliografie* [online]. [bez dátumu] [cit. 2019-09-19]. Dostupné na: https://www.dnb.de/DE/Professionell/Metadatendienste/Metadaten/Nationalbibliografie/nationalbibliografie_node.html
- Digitalisierung der Bergmann'schen Exulantensammlung* [online]. Drážďany: Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden, [bez dátumu] [cit. 2020-01-14]. Dostupné na: <http://www.exulanten.geschichte.uni-muenchen.de/index.php?module=results&class=details&pid=6384&>
- Elektroniczna baza bibliografii Estreichera (EBBE)* [online]. [bez dátumu] [cit. 2017-08-07]. Dostupné na: <https://www.estreicher.uj.edu.pl/skany/>
- FLEGL, M. *České exulantské rody v Sasku v 17. století*. In: *Rodopisná revue on-line* [online]. 2011, roč. 13, 2, s. 15 – 16 [cit. 2019-09-09]. Dostupné na: <https://www.yumpu.com/xx/document/view/37927616/15-rodopisna-revue-online>
- HARTMANN, A. *Historische Volkslieder und Zeitgedichte vom sechzehnten bis neunzehnten Jahrhundert*. München, 1907 – 1910.
- Historie exulantských rodů* [online]. [bez dátumu] [cit. 2019-09-19]. Dostupné na: <http://exulanti.genebaze.cz/>

- HORVÁTH, P. Česká pobelohorská emigrácia v Trenčíne. In: *Otázky dějin východní a západní Evropy*. Brno 1971, s. 245 – 259.
- JUNBAUER, G., Hrsg. *Bibliographie des deutschen Volksliedes in Böhmen*. Prag: J.G. Calve; R. Lерche, 1913.
- Kostel sv. Mikuláše, Dešenice* [online]. Úřad městyse Dešenice, [bez dátumu] [cit. 2020-02-14]. Dostupné na: <http://www.sumavanet.cz/desenice/fr.asp?tab=snet&id=4473&burl>
- KRÁLÍČEK, A. *Paměti obce Bohuslavic*. Brno 2013.
- MACŮREK, J. *České země a Slovensko (1620 – 1750)*. Brno 1969.
- MÜHLBERGER, J. *Sudetendeutscher Schicksalsweg*. 1976.
- PESCHECK, CH. A. *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*. Leipzig, 1857.
- Provenio* [online]. [bez dátumu] [cit. 2019-09-19]. Dostupné na: <http://provenio.net/#/>
- Původ českých exulantů* [online]. [bez dátumu] [cit. 2019-09-19]. Dostupné na: http://exulanti.genebaze.cz/Ke_stazeni/Puvod_06_10_10.pdf
- SEELINGER, J. *Exilium Auxilium bene cense...* Gedruckt zu Trenschin: bey Dorotea Wocalin, 1642. Ref. Čaplovič, záznam 1749a.
- SEELINGER, J. *Exilium Auxilium bene cense...* Zur Lissaw: Druckts Daniel Vetter, Jm Jahr 1642. Ref. Čaplovič, záznam 887.
- SEELINGER, J. *Exilium Auxilium bene cense...* Gedruckt zur Leutschaw: bey Lorentz Brewern, 1642. Ref. Čaplovič, záznam 887.
- SEELINGER, Joachim. *Exilium Auxilium bene cense...* Magdeburgk: Gedruckt Durch Andream Betzeln, Jm Jahr 1640. Bibliografie neregistrujú. V: Knihovna Národního muzea, signatúra 42 C 00383.
- SEELINGER, Joachim. *Exilium Auxilium bene cense...* Magdeburgk: Gedruckt Durch Andream Betzeln, Jm Jahr 1640. Bibliografie neregistrujú. V: Knihovna Národního muzea, signatúra 42 C 00383.
- ŠIMEČEK, Z. *Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei*. Wiesbaden: 2002.
- ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Pozváni do Slezska*. Praha 2001.
- Wolfenbütteler Digitale Bibliothek* [online]. Wolfenbüttel: Herzog August Bibliothek [bez dátumu] [cit. 2020-03-09]. Dostupné na: <http://diglib.hab.de/drucke/k-349-4f-helmst-32s/start.htm>
- VD17 – Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts* [online]. Deutsche Forschungsgemeinschaft, [2002] [cit. 2014-05-05]. Dostupné na: <http://www.vd17.de/>
- ZÍBRT, Č. *Bibliografie české historie. Díl 4, Zpracování, předejra třicetileté války (1600-18), třicetiletá válka (1618 až do r. 1632), čís.1 – 11820*. Praha, 1909.
- ŽIBRITOVÁ, G. Slovenské tlače 17. storočia a Cithara sanctorum. In: *Cithara sanctorum 1636 – 2006: zborník z vedeckej konferencie konanej 22. – 23.11. 2006 v Liptovskom Mikuláši a v Liptovskom Jáne*. Martin 2007, s. 125 – 129.

JOZEF MAK

A JEHO STATUS NEMANŽELSKÉHO SYNA

PAEDDR. JAROSLAV VLNKA, PH.D.

In the study, the author deals with the main motif of Jozef Cíger Hronský's novel *Jozef Mak* (1933) – the unfavourable fate of the main protagonist. He analyses how the non-marital origin influenced the fate of the major character but also his mother. He highlights the fact that Jozef Mak's status of a widow's illegitimate son affected his private and public life and made him face various obstacles, injustices and restrictions. Social position of the protagonist is reflected by the contemporary public opinion at dusk of the Austro-Hungarian Monarchy as well as after the establishment of the first Czechoslovak Republic. To conclude, the author emphasizes that the contempt for illegitimate children was still a taboo issue in the interwar period.

Keywords: analysis, non-marital origin, protagonist, discrimination, fatalism, Jozef Cíger Hronský, Jozef Mak

 vlnkaj@uj.s.k

 Katedra slovenského jazyka
a literatúry, Pedagogická fakulta,
Univerzita J. Selyeho, Komárno

 www.uj.s.k

Jednou z ťažiskových tém známeho sociálno-psychologického románu Jozefa Cígera Hronského s názvom motivovaným vlastným menom *Jozef Mak* (1933) je nepriaznivý osud rovnomenného protagonistu Jozefa Maka, nelegitímneho syna vdovy Evy Makovej (zvanej Makovka), ktorý si nesie poškvrnu svojho hriechneho počatia po celý život. Všeobecným odsúdením je stigmatizovaný od narodenia, lebo už vtedy je zrejmé, že mu predchádzalo nechcené mimomanželské tehotenstvo: „*Jozef Mak, obyčajný človek, milión, koho nečaká na svete nik a nik ho spomínať nebude, keď sa zo života vráti.*“¹ Už jeho príchod na svet sprevádza nezaujímavý odpor zo strany pôrodných babíc, ktoré pomáhali pri pôrode: „*A ženy okolo matere boli ospalivé, ani tolko nepovedali, či je prišlé dieťa hodné, alebo slabé, hoci sa tolko i v najhorších prípadoch povie.*“²

Takéto postoje boli najmä v prudérnom dedinskom prostredí na začiatku 20. storočia úplne bežné. Správanie ľudí sa riadilo kresťanským učením a ovplyvňovali ho miestni kňazi. Názory na manželstvo, rodinu a celkovo na život podliehali prísnej vzájomnej kontrole členov spoločenstva. Nemožno sa preto čudovať, že mnohé deti, ktoré sa narodili do takýchto pomerov, krátko po príchode na svet spravidla do roka umreli³ alebo na ne čakal neveselý život plný trápenia.

Aj pre Jozefa Maka je jeho nemanželský pôvod zároveň predestináciou i determináciou. Valí sa na neho jedna pohroma za druhou. V tomto kontexte istotne stojí za pozornosť, že sa narodil za šera, resp. na svitaní, teda na polceste z tmy do svetla, na rozhraní noci a dňa, akoby chcel autor pripomenúť, že aj jeho existencia bude oscilovať na hrane.

Na rozdiel od súčasných morálne korektných a eticky prípustných definícií a rodinného práva, ktoré už hodnotovo nerozlišuje medzi manželskými a nemanželskými deťmi, v minulosti dominovali tvrdšie a neľútostnejšie názory a ustanovenia, ktoré tieto deti diskriminovali. Ako nemanželské dieťa boli definované „*osoby zrodené ženou pred zákonným časom, čiže menej ako sedem mesiacov po svadbe alebo desať a viac mesiacov po zániku manželstva*“.⁴ Peter Salner, ktorý sa zaoberal postavením matiek a ich nemanželských detí na slovenskom vidieku v prvej polovici 20. storočia, nachádza pádne dôkazy o tom, že staršie národopisné pramene neboli k nelegitímnemu dieťaťu zhovievavé a že obsahujú pejoratívne až vulgarizujúce definície, ktoré sú výsledkom negatívnym emócií a zaznávaní novorodenca, ktorého priviedla na svet neverná

manželka, nevydatá slobodná žena (*dievka*) alebo vdova, teda *prespanka*.⁵

Chlapec zrodený zo zakázaného mimomanželského vzťahu (považovaného za morálny delikt) mal v matrike k strohým biografickým údajom pripojené latinské označenie *ill., illegatus*, t. j. nemanželský. Expresívne pomenovania⁶ a hanlivé poznámky vychádzajúce z tejto reality boli nielen zdrojom posmeškov a znevažovania dôstojnosti nelegitímneho potomka, ale i jeho doživotným statusom, prinášajúcim množstvo obmedzení a negatívne ovplyvňujúcim aj také záležitosti, ako je voľba povolania či výber životného partnera.⁷ Horšia verejná mienka v medzivojnovom období panovala predovšetkým v dedinskom prostredí, priaznivejší postoj prevládal v mestách, kde však bolo paradoxne viac prípadov neželaného tehotenstva. Hoci sa tresty za mravnostné delikty, obcovanie a rôzne ďalšie priestupky proti manželskému spolunažívaniu prestali uplatňovať už koncom 19. storočia, ľudia na dedinách *prespanky* a ich deti naďalej prísne odsudzovali.⁸

Odmeraný a nevlúdny postoj dedinských žien k nemanželskému novorodencovi a jeho matke v románe Hronského, ktorým dávajú najavo svoju citovú nezaujatosť a ľahostajnosť, môžeme v zobrazovanej dobe a v zobrazovanom prostredí považovať za pochopiteľný a normovaný jav. Ľudia také dieťa i jeho matku, ktorú nenazývali „*nikdy inak ako prespanka*“, jednoznačne zavrhovali.⁹ Biľag nemanželského splodenia a zrodenia tak znižoval obidvom kvalitu života. Skrátka, spoločnosť ich neprijímala ako rovnocenných členov.

Autor opisuje prvé okamihy Jozefa Maka na svete s pochmúrnym pátosom, pričom stráca zo zreteľa realistický pôdorys príbehu a posúva ho do fantastickerej roviny, keď z mihotavej hmloviny vystúpi mysteriózna biela postava: „*Rosa nepadala a neprikryvala Jana Maka, ale zo zelenej riedkej hmly sa vynorila biela postava, čo v prachu nezanechávala stopy, nemala váhu, mohla vojsť do hociktorého dvorca a nemuseli sa otvárať ani vrátka, lebo postava nemala ani tela, iba ruky krvavé, prebodnuté dlane a oči rozumne a dobrotivé.*“¹⁰

Obrazne definovaná biela postava je motivovaná biblicky a osudovo. Biela vo svojej farebnej jednoznačnosti súvisí „*so symbolikou ducha, svetla a čistoty*“; často sa objavuje pri iniciačných obradoch a v kresťanstve sú s ňou spätí „*anjeli a blažení*“.¹¹ Nečudo, že éterická biela bytosť, ktorá sa nadpozemsky vznáša, vynesie nad novorodencom ortieľ: „*Tu si, Jozef Mak? (...) Nemám už nič. Od večera*

chodím medzi tichými ľuďmi a všade niečo prosili odo mňa, do svitania neostalo mi nič. Všetko som rozdal, čo som mal. Ale, Jozef Mak, narodil si sa, a nik ťa nečakal okrem materinho strachu, nik ťa nevítal, neobdarúval, nuž dám aspoň to, čo ešte mám. Dávam ti ukrižované ruky, tie mi ostali z tejto noci. Vezmi si ich a nehladať k nim ústa ani potom, keď budeš ľuďom rozumieť...“¹²

Utrpenie a bolesť, ktoré Jozefa Maka očakávajú v jeho ďalšom živote s pravdepodobnosťou blízkou istote, majú takmer biblický rozmer, na ktorý upozorňuje Marta Součková¹³ prostredníctvom neobvyklej paralely ľudského utrpenia s martýriom spasiteľa. Obraz utrpenia Ježiša je pomenovaný aj viditeľný v prebodnutých dlaniach a prítomný v ukrižovaných rukách, ktoré Jozefovi Makovi krátko po narodení podarovala do vena spomínaná biela postava. Je evidentné, že týmto „darom“ sa prisudzuje protagonistovi Hronského románu život plný súženia, čiastočne podobný Kristovým mukám. V každom martýriu však vždy zabliká určitá nádej, takže jeho obsahom je takisto božie milosrdenstvo.

Jozef Cíger Hronský zobrazuje utrpenie protagonistu ako proces očisty, ako cestu katarzie, ktorá mu umožňuje vykúpenie a približuje ho k spáse. Táto symbolika skrýva aj nadčasový a nadindividuálny rozmer, keďže odkazuje na kríž, ktorý vo všetkých tradíciách predstavuje „najvšeobecnejší geometrický symbol“.¹⁴ Jozefov „kríž“ je univerzálny a môžeme ho zovšeobecniť. Jozef Mak je typizovaná a monumentalizovaná postava, je to apostrofovaný „človek-milión“, archetyp „malých“ ľudí v kolobehu veľkých dejín. Predstavuje údel „dedinského kolektívu, tých ľudí, ktorí v krušnej každodennosti vybojujú svoju víťazstvá a znášajú porážky“.¹⁵

Ďalším problémom nelegitímneho potomka bol krst. Jeho uskutočnenie malo kľúčový význam pre ďalšiu existenciu, no nikto sa nehrnul za krstných rodičov týchto detí. V prostredí so silným vplyvom cirkvi je deň krstu rovnako dôležitý ako deň narodenia. V ponímaní veriach predstavuje krst vstupnú bránu do kresťanského života a očisťuje krsteného jedinca od dedičného hriechu. Veľmi úzkostlivo tento akt vnímala aj dedinská spoločnosť na začiatku 20. storočia, ktorej obraz vykresľuje Hronský vo svojom románe. Pre Evu Makovú, matku novonarodeného Jozefa, je realizácia krstu pálčivá otázka a pre neho samotného je vstupenkou do lepšieho života. Dôvodom komplikácií, ktoré nastávajú, je zjavne nemanželský pôvod dieťaťa a skutočnosť, že dedičania verbálne zrážajú jeho matku Evu Makovú na kole-

ná a ironicky sa „vysmieávajú, že sa prespala“,¹⁶ teda do iného stavu prišla mimo právoplatne uzavretého manželstva. Syn prespanky zákonite preberal hraničný status matky, ktorá porušila požadovanú morálnu normu i cirkevné kresťanské predpisy a „ocitla sa na spodku spoločenskej hierarchie“,¹⁷ čo zaručene znamenalo vlečúce sa problémy. Komplikácie sa objavovali okamžite. Hronský ich v románe opisuje ako nedodržanie tradičných zvykov súvisiacich so sviatosťou krstu, ktoré majú obradný charakter a veľký význam, lebo ich absencia predstavuje skrytú hrozbu fatálnych následkov pre malého Jozefa.

Dozvedáme sa, že „u Makov narodil sa chlapec, už tomu tretí deň, a ani dosiaľ nemajú misu v obloku“, nikto „nenaspal decku krúpy do kúpela“¹⁸ alebo že nikto nepoložil „pod stôl chlieb, baba nevzala chlapca, nepoložila chlapca na chlieb, a my, ženy z rodiny, nerozbehli sme sa, ktorá si dieťa prvá uchyť“¹⁹ atď.

Napokon situáciu zachráni „ľahkomyselná“ suseda Hana Meľošová a stane sa krstnou matkou Jozefa Maka, ktorý sa neskôr tragicky zamiluje do jej dcéry Maruše.

Tu sa už dostávame k voľbe mena Jozef Mak, ktoré má symbolický význam a vzťahuje sa naň okridlená latinská fráza *nomen est omen* (meno je znamenie). Už samotné meno Jozef Mak čitateľom napovie, aký má pôvod a osud. Jeho meno čiastočne reflektuje prax, ktorá pretrvala do medzivojnového obdobia. Nemanželské dieťa často dostávalo meno, ktoré zohľadňovalo okolnosti jeho narodenia a určovalo jeho postavenie v spoločnosti. V niektorých regiónoch Slovenska meno nelegitímneho dieťaťa dokonca nevyberala matka ani krstní rodičia, ale kňaz náhodnou voľbou alebo tak, aby upozornil na jeho dehonestujúci pôvod.²⁰

Aj meno syna vdovy Evy Makovej mnohé naznačuje. Nie je ničím výnimočné. Jozef patrí k najpoužívanejším slovenským menám a priezvisko Mak poukazuje na bezvýznamnosť existencie, malosť makového semienka a drobnosť jednoduchého človeka, ktorý je zanedbateľnou čiastočkou z nespočetného množstva. Jozef Mak je vo svojej podstate obyčajný človek, ktorému chýba zázemie, opora, kompletná rodina, skratka nemá pevný bod existencie.

Poslednú a významnú absenciu pevnej existencie vyjadruje v diele symbol domu. Pre človeka predstavuje dom (domov) priestor jeho osobnej a sociálnej identity. V dome môže byť autentický a nemusí sa na nič hrať. Ten, kto má dom (domov), dokáže zabezpečiť rodinu a je akceptovaný spoločnosťou. V týchto súvislostiach je dom „symbol, na ktorom stojí a rúca sa

existencia²¹. Aj miesto, kde sa narodí a žije Jozef Mak, svedčí o porušenej intimite a existencii. Je to dokonca zreteľne napísané, resp. vysekané sekerou do povahového trámu: „Z Božej pomoci vybudoval tento dom Mak Jano roku pane 18 † 62 augusta 3 ho...“²² Záznam jasne vypovedá o tom, že dom postavil nebohý Ján Mak, manžel Evy Makovej, otec jej prvorodeného syna Jana, ale tiež upozorňuje na skutočnosť, že Jozef ako nelegitímny syn nemá na tento dom nijaký nárok, resp. dedičné právo – je v ňom fakticky cudzincom, čo mu neustále dáva pocítiť jeho nevlastný brat Jano, ktorý je jediným neopomenuteľným dedičom majetku svojho biologického otca. Napísané slovo platí – *littera scripta manet*.

Útrapy s domom ako symbolom porušenej intimity a existencie pokračujú aj po tom, ako obydlie Makovcov ľahne popolom a zostanú z neho iba trosky. Jozef sa rovnako cíti cudzincom i v dome krstnej matky Hany Melošovej, ktorá ich prichýli po požiari.

Ani dom, ktorý Jožo Mak postaví vlastnými rukami na zhorenisku starého domu, aby v ňom mohol žiť v pokoji a láske s priateľkou Marušou a s matkou, sa však nestane jeho skutočným domovom. Protagonista stráca zázemie až dva razy. Prvý raz dočasne, keď odchádza na vojnu. „Jozefa Maka napolo odumretého vliekli na vojenskú parádu, lebo chalupa prirástla mu k životu, a teraz mu túto polovicu odštiepili.“²³ Druhý raz stráca zázemie ešte bolestnejšie a definitívne, keď sa vracia z vojny a dozvie sa, že dom, ktorý rozostaval, zabral jeho brat Jano a žije v ňom s manželkou Marušou, Jožovou bývalou partnerkou. Pritom Ján si uplatnil iba svoje právo ujať sa držby pozemku, ktorý zdedil po otcovi. Napokon čiastočne vezme do úvahy okolnosti a bratovi ponúkne polovicu domu. Jozef, ktorý potom obýva túto časť s manželkou Julou, pociťuje, že nový dom mu bytostne nepatrí: „Tuto od stola až po dvere bude Jožova polovica, – vyskočil Ján Mak a preťal chyžu širokou dľaňou. – Či vieš, Maruša? Maruša kývla. Jozef Mak ohlušený hľadel na brata, v prvú chvíľu sa mu vari zazdalo, že za Janovým seknutím dľaňou ostala na dlážke jama, lebo ju premeral zrakom od stola až po dvere. Ale prikývol aj on.“²⁴

Akceptovaný pocit vydedenia, straty zázemia a narušenej existencie v ňom zostáva pevne zakotvený ako presne naznačená čiara medzi legitímnym a nelegitímnym synom v súdobej spoločnosti. Jozef sa nezblíži s bratom Janom, nikdy si neporozumejú, v živote nenájdu spoločnú reč. Navždy ich rozdeľuje pomyselná spoločenská bariéra.

Nemanželský pôvod sťažuje Jozefovi aj výber životného partnera, nemôže žiť s milovanou ženou, nie je mu súdená a z núdze si za manželku berie prekvapenú mrzáčku Julu Petriskovú, ktorej nikto z dediny nedával veľké šance na vydaj, dokonca ani príbuzní, veď sestry ju považovali za menejcennú a polutovaniahodnú bytosť: „Doma všetky tri vydaté sestry držali ju len tak na milosti, keďže mala ľavú ruku suchú od pleca až po lakeť, a ešte bola malá, keď vyriekli nad ňou súd, že sa vydávať nikdy nebude a treba ju trom užiť do smrti.“²⁵ Na rozdiel od Jozefa nielen obrazne a fatalisticky, ale aj celkom konkrétne a fyzicky stelesňuje životné útrapy a outsiderstvo. Akékoľvek manželstvo je pre Julu teda dobrodením.

Okrem toho Jozef sa dozvedá celú pravdu o tom, kto bol jeho biologickým otcom, až po jeho tragickej smrti, hľadiac na dokaličenú mŕtvolu. „A tak zazrel na zodratej paži pred kolibou zakrvaveného Gregora Bialoša, zakrvaveného na celom tele: na rukách, prsiach, bruchu i kolenách. Iba tvár mal čistejšiu ako inokedy, žltšiu, že rana na líci väčšmi sa odrážala a obe viečka mal nehybné, napoly privreté, iba v kúti koch pri bielkach akoby mu bol niekto po kvapke krvi nakvapkal.“²⁶ Informácie o Gregorovi Bialošovi ako otcovi Jozefa sa podsúvajú sprostredkované a aj tragická nehoda ako príčina jeho predčasného úmrtia sa obchádza bojzlivou triaškou a mlčaním a pomenúva nepriamo.

A napokon, aby bolo úplne jasné výsledné zistenie, že „nie je pravda, že najtvrší je kameň, najmocnejšia je oceľ, ale pravda je, najviac vydrží na svete obyčajný Jozef Mak“,²⁷ protagonista románu hyperbolicky stráca v živote všetko, čo miloval. Maruša, ktorá ho nepriaznivou súhrou osudu opustí a žije v nedobrovoľnom manželstve bez lásky s jeho nevlastným bratom Janom, znovu sa k nemu vráti, čím pácha neveru, až nakoniec od žiaľu podľahne alkoholizmu. Zomiera aj jeho zákonitá manželka Julia, a to práve vtedy, keď ju konečne začne ľubiť a mať rád s paradoxným pocitom zadosťučinenia na tvári: „Julia sa usmievala i potom, keď bola mŕtva. Radosť, čo sa do nej tísila v posledné dni, nemohla tak naraz a ticho umrieť, ako umrela pokorná Julia.“²⁸ Tvrdé údery, ktoré Jozefovi pravidelne uštedruje osud, ho však neoslabujú, ale v zmysle známeho filozofického výroku F. Nietzscheho jeho odolnosť posilňujú.

Jozef Mak je typom postavy, ktorá dokazuje, že prostredie a doba významne ovplyvňujú ľudský osud. Hronského román podáva svedectvo o tom, že opovrhovanie nemanželskými deťmi pretrvalo do medzivojnového obdobia a v čase jeho vyda-

nia bol tento jav stále tabuizovanou témou. Vstup protagonistu románu „do spoločenského sveta je teda bytostne predurčený a poznačený naliehavou prítomnosťou matky a neprítomnosťou či fiktívnou prítomnosťou otca“.²⁹ Ďalší život Jozefa Maka bol

naozaj dôkazom toho, ako veľmi mohol nelegitímny pôvod človeku v živote priťažič. Schopnosť prekonať ústrky a príkoria je zasa potvrdením viacerých interpretačných záverov, teda dôkazom jeho vnútornej sily.

POZNÁMKY

- ¹ HRONSKÝ, Jozef Cíger. *Zobrané spisy V. Jozef Mak. Pisár Gráč* (2007), s. 7.
- ² Ibidem, s. 7.
- ³ KOHÚTOVÁ, Mária – ŠIŠMIŠ, Milan. Slovenské rodiny od 16. storočia do začiatku 20. storočia. In: *Príručka ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovacikálnom zahraničí* (2004), s. 52.
- ⁴ Pozri *Obecný zákoník občanský*. 946/1811 Sb. zák. soud.: 1. 1. 1917 – 31. 12. 1965.
- ⁵ Porovnaj SALNER, Peter. Postavenie slobodnej matky v dedinskom spoločenstve v prvej polovici 20. storočia. In: *Národopisné informácie* (1984), s. 82 – 86.
- ⁶ KOPECKÁ, Martina. Pomenovania slobodnej matky a jej dieťaťa v slovenských nárečiach. In: *Kultúra slova* (2014), s. 226 – 233.
- ⁷ Pozri BOTÍKOVÁ, Marta – ŠVECOVÁ, Soňa – JAKUBÍKOVÁ, Kornélia. *Tradície slovenskej rodiny* (1997), s. 168.
- ⁸ Porovnaj HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným* (1974), s. 51 – 58.
- ⁹ KOMOROVSKÝ, Ján. *Tradičná svadba u Slovanov* (1976), s. 60.
- ¹⁰ HRONSKÝ, Jozef Cíger. *Zobrané spisy V. Jozef Mak. Pisár Gráč* (2007), s. 8.
- ¹¹ BECKER, Udo. *Slovník symbolů* (2007), s. 30.
- ¹² HRONSKÝ, Jozef Cíger. *Zobrané spisy V. Jozef Mak. Pisár Gráč* (2007), s. 8.
- ¹³ Porovnaj SOUČKOVÁ, Marta. K spôsobom komunikácie v Hronského prózach a s nimi. In: *J. C. Hronský – Prózy* (2008), s. 612 – 629.
- ¹⁴ BENOIST, Luc. *Znaky, symboly a mýty* (1995), s. 57.
- ¹⁵ MRÁZ, Andrej. J. C. Hronský – Jozef Mak. In: Maťovčík, Augustín. *Jozef Cíger Hronský: Život a dielo* (2003), s. 61.
- ¹⁶ HRONSKÝ, Jozef Cíger. *Zobrané spisy V. Jozef Mak. Pisár Gráč* (2007), s. 9.
- ¹⁷ <http://www.antropoweb.cz/cs/zena-v-tradicnej-kulture-slovenska-menstruacia-panenstvo-materstvo-so-zameranim-na-necistotu-a-tabu>
- ¹⁸ HRONSKÝ, Jozef Cíger. *Zobrané spisy V. Jozef Mak. Pisár Gráč* (2007), s. 9.
- ¹⁹ Ibidem, s. 10.
- ²⁰ BOTÍKOVÁ, Marta – ŠVECOVÁ, Soňa – JAKUBÍKOVÁ, Kornélia. *Tradície slovenskej rodiny* (1997), s. 168.
- ²¹ BÁTOROVÁ, Mária. J. C. Hronský a moderna (*Mýtus a mytológia v literatúre*) (2000), s. 20.
- ²² HRONSKÝ, Jozef Cíger. *Zobrané spisy V. Jozef Mak. Pisár Gráč* (2007), s. 8.
- ²³ Ibidem, s. 47.
- ²⁴ Ibidem, s. 58.
- ²⁵ Ibidem, s. 70.
- ²⁶ Ibidem, s. 34.
- ²⁷ Ibidem, s. 181.
- ²⁸ Ibidem, s. 180.
- ²⁹ ŠTEVČEK, Ján. *Moderný slovenský román* (1983), s. 296.

LITERATÚRA

- BÁTOROVÁ, Mária. J. C. *Hronský a moderna (Mýtus a mytológia v literatúre)*. Bratislava: Veda, 2000. 168 s.
- BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. 2. vydanie. Praha: Portál, 2007. 354 s.
- BENOIST, Luc. *Znaky, symboly a mýty*. Praha: Victoria Publishing, 1995. 122 s.
- BEŇOVÁ, Kamila. Žena v tradičnej kultúre Slovenska: menštruácia, panenstvo, materstvo (so zameraním na nečistotu a tabu). In: www.antropoweb.cz [online], [cit. 2020-07-31]. Dostupné na: <http://www.antropoweb.cz/cs/zena-v-tradicnej-kulture-slovenska-menstruacia-panenstvo-materstvo-so-zameranim-na-necistotu-a-tabu>
- BOTÍKOVÁ, Marta – ŠVECOVÁ, Soňa – JAKUBÍKOVÁ, Kornélia. *Tradičie slovenskej rodiny*. Bratislava: Veda, 1997. 242 s.
- HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným*. Martin: Osveta, 1974. 269 s.
- HRONSKÝ, Jozef Cíger. *Zobrané spisy V. Jozef Mak. Pisár Gráč*. Martin: Matica slovenská, 2007. 316 s.
- KOHÚTOVÁ, Mária – ŠIŠMIŠ, Milan. Slovenské rodiny od 16. storočia do začiatku 20. storočia. In: *Príručka ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovackálnom zahraničí*. Martin: Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2004. s. 41 – 58
- KOMOROVSKÝ, Ján. *Tradičná svadba u Slovanov*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1976. 308 s.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Slovník biblické kultury*. Praha: EWA, 1992, 320 s.
- KOLEKTIV AUTOROV. *Slovník diel slovenskej literatúry 20. storočia*. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2006. 525 s.
- KOPECKÁ, Martina. Pomenovania slobodnej matky a jej dieťaťa v slovenských nárečiach. In: *Kultúra slova*, roč. 48, 2014, č. 4, s. 226 – 233.
- MAŤOVČÍK, Augustín. *Jozef Cíger Hronský: Život a dielo*. Martin: Osveta, 2003, s. 154.
- Obecný zákoník občanský. 946/1811 Sb. zák. soud. znění účinné od 1. 1. 1917 do 31. 12. 1965. In: *Beck-online* [online právny informačný systém]. Vydavateľstvo C. H. Beck, [cit. 2020-03-08]. Dostupné na: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygeyv6ojugywtcna>
- SALNER, Peter. Postavenie slobodnej matky v dedinskom spoločenstve v prvej polovici 20. storočia. In: *Národopisné informácie*, 1984, č. 3, s. 82 – 86.
- SOUČKOVÁ, Marta. K spôsobom komunikácie v Hronského prózach a s nimi. In: *J. C. Hronský – Prózy*. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 612 – 629.
- ŠTEVČEK, Ján. *Moderný slovenský román*. Bratislava: Tatran, 1983. 332 s.

MENEJ ZNÁMA TVÁR
JOZEFA CÍGERA
HRONSKÉHO
60. VÝROČIE ÚMRTIA

MGR. PETER CABADAJ

The article provides a reflection on the little-known side of wide-ranging work of an important Slovak writer, Jozef Cíger Hronský. It informs the reader about depicting religious (spiritual) motifs in his literary and artistic works. He devoted himself to this substance in exile, where he lived from 1945 until his death.

Keywords: Jozef Cíger Hronský, exile, religious-oriented works, spiritual-oriented works, prose, fine arts

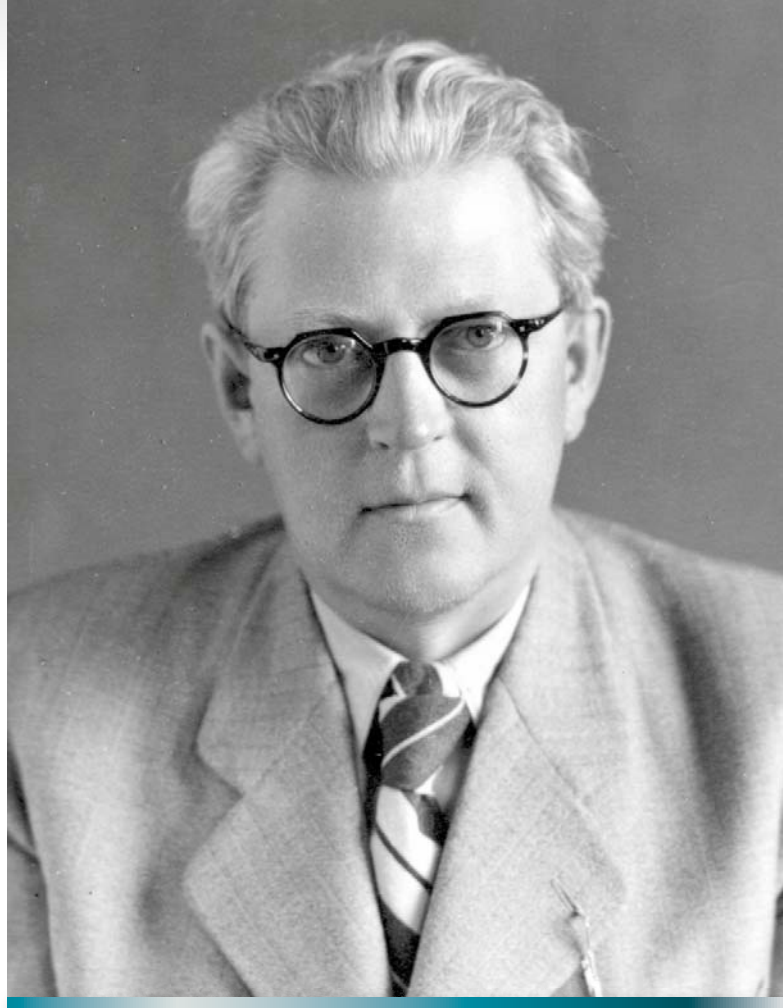
Pred šesťdesiatimi rokmi, 13. júla 1960, zomrela v ďalekom argentínskom mestečku Luján ikonická osobnosť modernej slovenskej literatúry, kultúry a umenia Jozef Cíger Hronský. Hoci sa už o ňom toho popísalo neúrekom, predsa len jestvuje téma, ktorá ešte stále čaká na dôkladnejšie analytické spracovanie. Myslíme tým komplexnú reflexiu náboženských (duchovných) motívov v exilovom prozaickom, esejistickom, publicistickom a výtvarnom diele autora, ktorého meno nesie v Martine námestie, kde sídli Slovenská národná knižnica.

Rozhodujúca časť Hronského exilovej literárnej tvorby vznikla v priebehu jeho nedlhého povojnového pôsobenia v Ríme. Napísal tam novelu *Predavač talizmanov Liborius Gaius* (1946) a romány *Andreas Búr Majster* (1948) a *Svet na Trasovisku* (knižne uzrel svetlo sveta až v roku 1960). Všetky tri tituly boli vydané v USA. Oproti spisovateľovmu bohatému domácejmu dielu z nich vyžaruje zreteľný príklon k náboženstvu a jeho postulátom. Bezvýhradne sa to týka aj nedokončenej novely *Lúčko pátra Andreu*, prvý raz uverejnenej v kalendári Slovenského kultúrneho spolku v Argentíne na rok 1977.

SILNÁ VNÚTORNÁ PREMENA

Na margo uvedenej skutočnosti, tak charakteristickej pre záverečný oblúk Hronského tvorivého vzopätia, básnik a prekladateľ Karol Strmeň v doslove k druhému vydaniu novely *Predavač talizmanov Liborius Gaius* (1972) uviedol: „... Vedel som vtedy, že Hronský prechádza duchovným vývinom. V Ríme sme vedeli všetko. Ale ani sa mi nesnívalo, že ide o krízu toľkého dosahu a že v novele, ktorú píše pre ročnicu..., dramaticky zachycuje svoju novú blízkosť k Bohu. To všetko prepuklo neskôr v jeho *Búrovi*. I to ticho, i tá samota majstra pred Bohom, i ten spev v chráme: v chráme, ktorý je svojím spôsobom aj celý svet. Ide tu naozaj o skutočnosti, ktoré sa dotýkajú najosobnejších tajomstiev vedomia a svedomia, a o nich platí navždy *„secretum meum“*. Nemohli by sme Hronskému zazlievať, keby ich bol zastrel rúškom absolútneho mlčania. Na to však bol trochu priveľmi spisovateľom; nevedel úplne umlčať novú strunu, ktorá v ňom sfarbovala a prefarbovala všetko.“

Korene silnej vnútornej premeny Hronského treba jednoznačne hľadať v trpkých osudových peripetiách počas vojnovnej kataklizmy. Vypuknutie povstania, nasledujúce udalosti, zatknutie a uväznenie partizánmi, zlá predtucha povojnovej slovenskej reality

J. C. Hronský (Foto zo zbierok LA SNK)

a s ňou bezprostredne súvisiaci odchod do vyhnanstva – to všetko sa, napísané veľmi zjednodušene, kruciálne premietlo do exilových próz, ktoré verne odrážali autorovo citové rozpoloženie a jeho osobnú existenčnú situáciu.

Každý spomenutý Hronského opus charakterizuje literárne proklamovaná „nová blízkosť k Bohu“, ako to vyjadril Karol Strmeň. Aplikovanie tejto línie má však v prípade jednotlivých titulov svoje významové odlišnosti. Zatiaľ čo v *Predavačovi talizmanov* ide o úprimné deklarovanie príklonu k viere a duchovným hodnotám, románom *Andreas Búr Majster* interpretuje tvorca náboženskú dimenziu hraničného ľudského údeltu so širokým spektrom jeho konkrétnych podôb a prejavov. Obzvlášť sugestívne je zobrazené vnímanie Božej prítomnosti optikou tragiky bolestnej vnútornej reflexie zažitého (autopsia). Harmonické prepojenie národného a náboženského, ktoré vyúsťuje – povedané slovami Vladimíra Petríka – do „*idey národa spočívajúceho v Bohu*“, je typické pre román *Svet na Trasovisku*. Novela *Lúčko pátra Andreu* evidentne odzrkadľuje novú argentínsku skúsenosť a jej prežívanie, pričom vo finálnom tvare vyznieva ako ľudský obdiv k zázraku každodennej viery.

Táto málo známa novela potvrdzuje, že Hronského vnútorná premena nemala charakter jednorazového životného okamihu. Naopak, išlo o trvalý jav, ktorý v záverečnej fáze tvorcovho bytia prerástol do akútnej potreby neustále deklarovať na pozadí náboženských tém skutočný význam živej viery. Uvedený princíp a z neho odvodenú hierarchiu hodnôt Hronský dôsledne uplatňoval nielen v literárnych textoch, ale i v podmienkach ľudskej všednosti.

VOĽNÝ TRIPTYCH

Pripomeňme, že románová freska *Svet na Trasovisku* bola na Slovensku pre svoju ideologickú orientáciu desaťročia tabuizovaná. Časti domácej kritiky neprekážalo ani tak spisovateľovo zveľbovanie viery v kresťanského Boha ako fundamentálnej etickej normy a dedičstva otcov, ale skôr rázne odmietnutie Slovenského národného povstania. Autor ho totiž vníma ako niečo neprirozené, umelo importované boľševickými silami z komunistického (ateistického) Sovietskeho zväzu a namierené proti vlastnej slovenskej štátnosti.

Exilové prózy J. C. Hronského majú kvalitatívne rozdielnu umeleckú úroveň. Za vrcholné dielo možno oprávnene pokladať historický román *Andreas Búr Majster*, ktorého dej sa odohráva na bojníckom panstve koncom 18. a začiatkom 19. storočia. Čitateľ má pred očami síce recepcne zložitý, ale fascinujúci príbeh o vykorenenosti človeka a hľadaní cesty k blížnemu, o zmysle ľudskej práce, ale najmä o ťažkej komunikácii medzi silne vyhranenou osobnosťou a masou. *Andreas Búr Majster* vedno s kľúčovými románmi zo slovenského obdobia *Jozef Mak* (1933) a *Pisár Gráč* (1940) evokuje dojem voľne prepojeného triptychu, ktorý sa vyznačuje katarzným hľadaním a ozrejmovaním podstaty zmyslu ľudského utrpenia v rôznych časových etapách.

CHCEL BYŤ MALIAROM

Činorodý rodák zo Zvolena výrazne zasiahol do viacerých sfér slovenského umeleckého a kultúrno-spoločenského života. V kontexte tvorcovho širokospektrálneho diela však jestvuje oblasť, o ktorej sa píše a hovorí stále len fragmentárne.

Donedávna ani lexikografické, resp. encyklopedické tituly v najstručnejšej charakteristike Hronského záujmovej orientácie neuvádzali skutočnosť, že v exilovej fáze svojho života venoval intenzívnu pozornosť výtvarnému umeniu. Z hľadiska živobytia, ale i jeho seberealizácie hralo dokonca kardinálnu rolu!

Interesantné a paradoxné zároveň je to, že o Hronského umeleckých začiatkoch nemáme hodnovernejšie svedectvo. Možno sa oprieť aspoň len o jeho konštatáciu, podľa ktorej výtvarné dispozície prvý raz celistvejšie uplatnil v priebehu štúdia na učiteľskom ústave v Leviciach (1910 – 1914). Konkrétne išlo o maľovanie kulís na divadelné predstavenia, návrhy plagátov, tanečných poriadkov... Najstarším zachovaným výtvarným dielom je akvarel *Kristus v Emmauzoch* z roku 1913, uložený v zbierkach Literárneho múzea Slovenskej národnej knižnice v Martine.

Vzťah k maliarskemu umeniu bol u Hronského taký silný, že dokonca uvažoval o výtvarnom štúdiu a dráhe profesionálneho výtvarníka. Kolegovi z Matice slovenskej Jánovi Martákovi v jednom rozhovore v tejto súvislosti povedal: „*Mal som byť maliarom, keď ma svetová vojna zvala na front. Stál som pripravený pred prijímacími skúškami do kresliarskeho inštitútu a obtieral sa pilno o ľudí, čo narábali so štetcom*“ (1940). Vieme, ako to všetko nakoniec dopadlo. Svoju veľkú vášeň Hronský čiastočne rozvinul hádam len v Kremnici, kde bol okrem iného aj učiteľom kreslenia na tamojšej meštianskej škole (1923 – 1927).

PLODNÉ TALIANSKÉ OBDOBIE

Situácia sa meritórne zmenila po odchode do exilu na jar 1945. Fascinoval ho Rím ako kolíska antickej kultúry a centrum kresťanského sveta, čo potvrdzuje množstvo perokresieb, akvarelov, olejomalieb, tušov, skíc, kolorovaných kresieb a pastelov. Ako uvádza blízky matičný spolupracovník a priateľ, historik a exulant František Hrušovský, „*mocným dojmom pôsobili naň starobylé rímske baziliky, ktoré vyrástli na troskách pohanstva, prežili búrky vekov a svedčia o nepochybnom víťazstve ducha nad hmotou, pravdy nad bludom a lásky nad silou zbraní. Tu znovu ožila v ňom dávna túžba, vrátil sa k snu svojej mladosti a navštevoval Akadémiu výtvarných umení, aby odborným štúdiom zdokonalil svoje maliarske schopnosti. Kreslil a maľoval a na stovkách*

obrazov zachytil to, čo zaujalo jeho umeleckú predstavu. V tomto druhu tvorby nachodil radosť a uspokojenie a zabúdal na každodenné trpkosti svojho vyhnaneckého osudu“ (1956).

Istý čas tvoril Hronský aj v úchvatných exteriérových kulisách ďalších talianskych miest – v Assisi a Oriolo Romano. Najmä dávnoveké Assisi a všadeprítomný duch svätého Františka hlboko zasiahli jeho vnútorný svet, videnie, cítenie a myslenie. Magickú františkánsku tematiku širšie rozvinul v Argentíne, kde žil od jari 1948.

Kolekcia autorových výtvarných diel, ktoré vznikli v Taliansku, bola na základe odporúčania uznávaného kunsthistorika Jozefa G. Cincíka prevezená do USA, kde sa zásluhou katolíckeho kňaza a štedrého mecéna krajanských aktivít Jána J. Lacha, básnika Mikuláša Šprinca a historika Františka Hrušovského úspešne predávali. Akvarely pitoreskných zátiší antického, renesančného či barokového Ríma vyvolali medzi Slovákami v Amerike nečakaný záujem. Zisk z predaja umožňoval Hronského rodine aspoň čiastočne zlepšiť jej zložitú existenčnú situáciu.

POZORUHODNÝ VÝTVARNÝ CYKLUS

Roky strávené v Argentíne predstavujú záverečnú kapitolu biografie nášho význačného spisovateľa. Nezvykol si na metropolu Buenos Aires, rušné veľkomesto nového sveta s ťažkými klimatickými podmienkami. Chýbal mu pokoj a najmä bezprostredný kontakt s voľnou prírodou. Preto nakoniec zakotvil v Lujáne vzdialenom zhruba 80 kilometrov od Buenos Aires. Ide o dôležité latinskoamerické pútnické miesto s impozantnou Bazilikou Panny Márie Lujánskej.

Vzácne chvíle oddychu si Hronský vyplňal rovnako ako v Taliansku systematickou výtvarnou činnosťou. Jeho argentínske akvarely a olejomalby, inšpirované svetom voľnej prírody, sa nevyznačujú jednoznačným naturalistickým impresionizmom. Oveľa výraznejšie nesú pečať začiatkov secesie, ako aj znakov expresionizmu. Secesnú dimenziu ilustruje detailná štylizácia, expresionizmus sa prejavuje zasa vo farbách determinujúcich celkovú atmosféru a ducha diela. Azda najzásadnejší kvalitatívny posun nastal v prípade akvarelov z Bariloche, ktoré svojou precítenosťou a mysterióznou atmosférou vyvolávajú príjemné nostalgické vibrácie.

Medzi Hronského akvarelnými má osobitné miesto viacnásobné stvárnenie Lujánskej baziliky. Dlhodobejšie pozorovanie monumentálnej stavby transponoval do kompozične precízneho tvaru, ktorý hlavnú tematickú líniu náznakovo rozvíja a umocňuje o ďalšie nuansy, konotácie a súvislosti.

Bezpochyby najväčším a najvýznamnejším juhoamerickým výtvarným opusom Hronského je cyklus 26 veľkoformátových obrazov (2 m × 80 cm), nesúci spoločný názov *Zázračný život Panny Márie Lujánskej*. Šestnásť obrazov pozostáva z výjavov zo života sv. Františka, desať reflektuje legendu o Panne Márii Lujánskej a jej prevtelení. Tieto diela boli namaľované pre františkánsky chrám v čílskej metropole Santiago. Následne podľa nich zhotovila firma Strobel, sídliaca v Buenos Aires, farebné vitráže. Transport umeleckých okien do Čile však skomplikovala argentínska colná administratíva tým, že odmietla vystaviť placet na požadovaný export. Argumentovala tvrdením, že ide o národné kultúrne dedičstvo krajiny, ktoré musí bezpodmienečne zostať v Argentíne. Krajne zložitú situáciu napokon „vyriešil“ chaos spôsobený výmenou vládnej garnitúry. Vitráže boli prakticky ilegálne vyvezené do Santiaga, kde ich možno dodnes obdivovať v tamojšom františkánskom kostole zasvätenom Panne Márii Lujánskej.

Puntičkár J. C. Hronský kládol pri maľovaní obrazov (neskorších vitráží) dôraz na bohatý prienik svetelných lúčov a ich dúhovú rozmanitosť. V tomto duchu zakomponoval do jednotlivých výjavov vence kvetových ornamentov, vzájomne prepletené rôznofarebnými stužkami a ozdobami. Dekorácie a farby s motívmi Panny Márie Lujánskej invenčne prispôsobil symbolike Čile. Kolorované vence a stuhy zreteľne odkazujú na vplyv secesie, čo umocňuje aj štylizácia zobrazovaných postáv – svätca Františka, hrdinov lujánskej legendy.

Obrazmi, resp. výtvarnými návrhmi vitráží Hronský zreteľne preukázal umelecké napredovanie. Modernistickou výrazovou formou rozvinul zaužívaný idealistický realizmus a evidentným príklonom k štylizácii sa kultivovane posunul do výsostných vôd spirituálneho neoromantizmu. Doplníme ešte, že diela z cyklu *Zázračný život Panny Márie Lujánskej* boli prvý raz verejne prezentované 14. marca 1959 v interiéri Slovenského kultúrneho spolku v Buenos Aires. Pätnásť obrazov venovala v roku 1993 autorova nevesta Cecília Hronská (zomrela v marci 2020) Matici slovenskej.

HRONSKÝ VERZUS MARKO

Výtvarná činnosť špičkového literáta tak zaujala spoluzakladateľa a prvého rektora Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme Mons. Štefana Náhalku, že začal zhromažďovať pramene, vizuálny, dokumentárny a faktograficky materiál k vydaniu monografie *Jozef Cíger Hronský – maliar*. Samozrejme, oslovil aj Cecíliu Hronskú, ktorá mu v roku 1972 vďačne poskytla dvadsaťšesť fotografií a negatívov diel s argentínskymi prírodnými motívmi. Pripojila k tomu aj tridsať diapozitívov čílskych vitráží. Žiaľ, náhla smrť pápežského preláta Štefana Náhalku (1975) znemožnila realizáciu plánu vydať knihu.

Hádam stojím za zmienku, že autor signoval všetky svoje výtvarné opusy pseudonymom *Marko* – podľa dievčenského priezviska matky. *Marko* a *Hronský* – meno odvodené od názvu slovenskej rieky – vytvárajú síce dva odlišné, ale nesmierne zaujímavé póly tej istej osobnosti. Určite nemá zmysel posudzovať, ktorý z nich dominuje kvalitatívne. Každému (nielen znalcovi) musí byť jasné, že Hronský ako renomovaný spisovateľ prevyšuje výtvarníka Marka, tvorcu talianskych perokresieb, argentínskych akvarelov a čílskych vitráží. Nepochybne neporovnateľné, lebo Hronského a Marka nespája rovnocenný priamočiary vývoj, či už z hľadiska časového alebo priestorového (prostredie). Ak však chceme hovoriť o fenoméne J. C. Hronský v komplexnej rovine, nemôžeme vynechať ani bezpochyby talentovaného kresliara a lyrika silnej duchovnej orientácie Marka.

Dovolím si v tejto súvislosti pripojiť ešte krátku osobnú reminiscenciu. Keď som v októbri 1993 navštívil Argentínu, naskytla sa mi možnosť pobudnúť aj v Lujáne. Na cintoríne Villa Flandria, vybudovanom podľa Hronského urbanistických návrhov, ma krajan a pracovník ambasády zoznámili so správkyňou areálu. Šarmantná dáma v zrelom veku pútavo spomínala na kreatívneho emigranta, ktorého osobne poznala a ktorý bol na tomto cintoríne pochovaný do leta 1993 (odvtedy telesné pozostatky manželov Hronských odpočívajú na Národnom cintoríne v Martine). Veľmi sa však začudovala

mojím slovám, že Jozef Cíger Hronský bol významným slovenským spisovateľom. Doslova reagovala: „*To nie je možné! Áno, umelcom bol a veľkým, ale takým, čo maľoval...*“

DOBRÁ MYŠLIENKA MÁ MOCNÉ KRÍDLA

Dlhé roky nebolo doma známe, že majster slovenského slova sa v argentínskom exile živil ako kreslič, výtvarný dizajnér a projektant v istej textilnej fabrike neďaleko pútnického mesta Luján, kde s celou rodinou žil. Náročná vyčerpávajúca robota mu nedovoľovala adekvátnym spôsobom nadviazať na predchádzajúcu úspešnú literárnu činnosť. Vrátil sa k nej vlastne až na samom sklonku svojej pohutej životnej cesty – koncom 50. rokov, keď sa začal intenzívnejšie podieľať aj na krajanskom kultúrno-spoločenskom dianí.

„*Dobrá myšlienka má mocné krídla, veľmi rýchlo a veľmi ďaleko vie zaletieť, ale aj v duši samej zanechá dobrú stopu. Dobrá myšlienka má nesmiernu moc, nezastaví ju nič na svete: ani cenzor, ani bajonety, a ušľachtí človeka. Dobrá myšlienka je prameňom pre dobrý skutok a mnoho dobrých skutkov – i keď drobných – premôže i veľké ťažkosti. Dobrá myšlienka ani sa nemusí nahlas vysloviť, ani napísať, jednak posilní človeka, stane sa svetielkom, ohreje brata, lásku synovu pocíti otec, mať, preletí aj moria, sadne si aj na vršky slovenské a bude oporou tých, čo oporu potrebujú*“ (J. C. Hronský, 13. 4. 1960).

Od októbra 1959 uverejňoval spisovateľ v časopise *Slovák v Amerike* (po stotridsiatich rokoch existencie zanikol v máji 2020) krátke majstrovské eseje so spoločným názvom *Lepšie zažiť svetielko, ako preklínať tmu*. Záverečný text cyklu vyšiel symbolicky v deň autorovho úmrtia... Prenikavou analýzou aktuálneho stavu slovenského života a podmanivými reminiscenciami a úvahami so silným optimistic-kým fluidom sa dôstojne uzatvoril strhujúci životný príbeh a bohaté dielo tohto mimoriadne tvorivého a šľachetného človeka, humanistu a umelca.

100 ROKOV OD NARODENIA MICHALA LACKA

PHDR. MAREK RÍMSKY

In 2020, a hundred years passed since the birth of a Slovak native, the Jesuit priest Michal Lacko, who worked as a professor of church history and a bibliographer at several universities in Rome. He was an important member of the Slovak exile community who was significantly helping his compatriots abroad and influenced several generations of church historians.

Keywords: Michal Lacko, bibliographer, biography, Jesuits, exile

Biblické príslovie známe z *Evanjelia podľa Marka* hovorí, že doma nie je nikto prorokom. Ocitnúť sa v cudzom prostredí, medzi cudzími ľuďmi, hovoriacimi cudzím jazykom, bez priateľov a najmä bez rodiny, bez slobodného styku s nimi, a stať sa napriek tomu všetkému úspešným, dokáže naozaj iba silná osobnosť. Všetci tí, ktorí poznali Michala Lacka osobne, však navyše tvrdili, že nebol len silnou osobnosťou, ale aj láskavým a milým človekom s veľkým srdcom a podmanivým úsmevom. Tohto roku uplynulo 100 rokov od jeho narodenia.

 marek.rimsky@gmail.com

Michal Lacko sa narodil 19. januára 1920 v obci Krásna nad Hornádcom (dnes mestská časť Košíc), v ktorej bol v 12. storočí založený benediktínsky kláštor. Lacko bol pokrstený v rímskokatolíckom kostole podľa rímskokatolíckych obradov, hoci jeho rodičia boli gréckokatolíckeho vierovyznania. Preto sa dodnes vedú polemiky, aké vierovyznanie mal podľa cirkevného práva. Samozrejme, podstatné je to, čím sa cítil on sám – a on sa cítil gréckokatolíkom. Keď sa raz na konferencii venovanej jeho životu a dielu opýtali jezuitu Michala Fedora, ako by čo najvýstižnejšie charakterizoval Michala Lacka, Fedor odpovedal: „gréckokatolík“.

Ludovú školu Michal Lacko navštevoval vo svojom rodisku a keďže odmalička prejavoval svoj talent, miestny kňaz a autorita presvedčil jeho rodičov, aby mu umožnili pokračovať v štúdiu na strednej škole. Vďaka tomu začal v roku 1930 študovať na košickom gymnáziu, ktoré patrilo v tom čase medzi najväčšie gymnáziá na Slovensku (malo 1 000 – 1 500 študentov). Našťastie, stihol ešte s vyznamenaním zmaturovať v poslednom roku predvojnovovej existencie školy, pretože v roku 1938 bolo gymnázium násilne zatvorené. Celých osem rokov býval na jezuitskom internáte a možno aj pod vplyvom myšlienok príslušníkov tejto rehole sa rozhodol pre dôležitý životný krok – vstup do Spoločnosti Ježišovej. Rovnako ako škola aj jezuiti boli krátko pred vojnou donútení opustiť Košice. Predstavení rehole ho prezieravo spolu s niekoľkými spolubratmi poslali do noviciátu v chorvátskom Záhrebe. Noviciát síce ukončil v roku 1940, ale pre vojnové udalosti v meste pobudol ešte ďalšie tri roky, ktoré využil na štúdium filozofie. Záhrebský pobyt sa stal ďalším míľnikom jeho života. Tu mal možnosť dôkladnejšie sa oboznámiť s témami slovanskej histórie a odkazu sv. Cyrila a Metoda, ktorými sa potom celoživotne zaoberal.

Po návrate do rodnej vlasti bol v roku 1943 poverený vyučovaním na gymnáziu a vedením jezuitskej mládeže v Ružomberku. V tom istom roku prijal v Levoči nižšie svätenia z rúk spišského biskupa Jána Vojtaššáka. Niekoľko mesiacov po skončení druhej svetovej vojny odišiel študovať teológiu do Ríma. Tu v rokoch 1945 – 1949 študoval súčasne na dvoch univerzitách – na pápežskej Gregorovej univerzite a na filozofickej fakulte štátnej univerzity La Sapienza.

Medzitým, v čase, keď v jeho domovine bolo krátko po februárovom komunistickom prevrate, bol v Ríme vysvätený za kňaza podľa východného, byzantsko-slovanského obradu. V jeho rehoľnom živote nasledovala tretia, posledná „probácia“, ktorú vykonával jeden rok v belgickom Wépione. V jezuit-

Michal Lacko (Zdroj CSVZ ML)

skej reholi je tretia probácia ukončením riadnej formácie, tretie formačné obdobie, niekedy nazývané aj „druhý noviciát“, počas ktorého študujú a doplňujú si poznatky zo základných dokumentov rehole. Počas noviciátu a tretej probácie musia vykonať veľké, mesačné duchovné cvičenia, po ktorých skladajú posledné sľuby alebo slávnostnú profesiu spojenú s osobitným sľubom poslušnosti pápežovi.

Po návrate do Ríma sa Michal Lacko opäť pustil do štúdia, tentoraz do dejín východnej cirkvi na Pápežskom východnom inštitúte a do dejín všeobecnej cirkvi na Gregorovej univerzite. V roku 1953 obhájil na štátnej univerzite prácu s názvom *Pápeži a Veľká Morava v 9. storočí vo svetle dokumentov pápežskej kúrie*, v ktorej sledoval styky jednotlivých pápežov s veľkomoravským štátnym útvarom s cieľom rozpoznať motívy rozhodnutí pápežov, súvisiacich s cirkevnou organizáciou a so slovanskou liturgiou. V tom istom roku ešte úspešne zložil licenciatné skúšky a bola mu schválená téma dizertačnej práce, v ktorej sa venoval Užhorodskej únii a ktorú obhájil v roku 1955. Užhorodská únia z roku 1646 predstavuje v dejinách gréckokatolíkov dôležitý medzník. Vtedy bol na zámku Drugetovcov v Užhorode podpísaný dokument, v ktorom sa 63 pravoslávnych kňazov dohodlo s jágerským rímskokatolíckym biskupom Jurajom Jakušičom na obnovení plného cirkevného spoločenstva medzi cirkvou byzantského

obradu a Svätou stolicou. Lacko pritom nemohol skúmať originálny dokument, pretože ten sa našiel až v roku 2016, ale len zmienku o ňom v inom prameni z roku 1652. To však, samozrejme, nemohol byť a ani nebol jediný skúmaný prameň. Lacko kvôli tejto téme bádal vo viacerých rímskych archívoch a tým, že odbornej verejnosti prvý raz predstavil úplne nové pramene, stal sa v nej priekopníkom.

V roku 1954 nastala v živote Michala Lacka nová etapa. Začal prednášať najprv ako mimoriadny profesor a od roku 1966 ako riadny profesor balkánskych cirkevných dejín na Pápežskom východnom inštitúte. Nebola to však jediná vysoká škola, kde odovzdával svoje vedomosti. Podobne totiž učil cirkevné dejiny Východu na Gregorovej univerzite, ale hosťoval aj na iných talianskych univerzitách a univerzitách v zahraničí – v San Franciscu, New Yorku i v Cambridge. Po ukončení všetkých svojich štúdií zložil v roku 1955 ako prvý slovenský jezuita posledné rehoľné sľuby vo východnom obrađe.

Vedecká práca Michala Lacka ovplyvnila a doteraz ovplyvňuje mnohých historikov a nielen tých cirkevných. Okrem knižných vydaní svojich dizertačných a doktorských prác (*Užhorodská únia, Pápeži a Veľká Morava vo svetle rímskych dokumentov*) bol autorom kníh *Sv. Cyril a Metod a Synoda Gréckokatolíckych biskupov z niekdajšieho Uhorska konaná vo Viedni v roku 1773*. Bol editorom 19 ročníkov zborníka *Slovak Studies*, v ktorom sa snažil predstavovať Slovensko a jeho dejiny celému vedeckému svetu. Inicioval vznik úradnej pápežskej publikácie o východných cirkvách *Oriente Cattolico. Cenni storici e statistiche* [Katolícky Východ. Dejiny a štatistiky] a autorsky do nej prispieval. Vydal aj dva zväzky *Slovenskej bibliografie v zahraničí* v rokoch 1945 – 1965 a 1965 – 1975. V čase, keď v Kanade nevychádzal časopis pre gréckokatolíkov *Mária*, vydával jeho náhradu v podobe *Gréckokatolíckeho obežníka*. Bol tiež autorom viacerých vedeckých štúdií, článkov a príspevkov na kongresoch, konferenciách a seminároch. Svojou prácou výrazne

zviditeľňoval slovenských gréckokatolíkov v Kongregácii pre východné cirkvi. Pracoval v prípravnej komisii pre východné cirkvi na Druhom vatikánskom koncile a bol spoluzakladateľom Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme a jeho vydavateľstva. V Ríme pôsobil v čase, keď Slovákom chýbali vysokí cirkevní hodnostári, ktorí by mohli ovplyvňovať dianie v prospech nášho národa, preto Lacko využil toto vákuum a aj zámerne si budoval dôveru u pápežov (počas jeho života sa ich vystriedalo až päť) a dosiahol, že nakoniec k nim mal prístup kedykoľvek. Lacko bol vo vedeckom svete i v cirkevných kruhoch zároveň nositeľom a šíriteľom poznania o tom, že gréckokatolíci na Slovensku sú v nemalom počte aj Slováci a nie výhradne iba Rusíni alebo Ukrajinci, ako si to vysvetľovala vtedajšia (nielen) religiózna obec. Snahu o vysvetľovanie a riešenie otázok a problémov, ktoré s tým súviseli, v komunikácii a korešpondencii nazýval „naša vec“.

Michal Lacko bol významnou osobnosťou nielen pre slovenských gréckokatolíkov, ale pre všetkých krajanov žijúcich v exile. Kontakty udržiaval aj s jezuitmi a gréckokatolíkmi na severoamerickom kontinente.

Svoj čas a svoje kontakty však vždy ochotne a rád venoval i návštevám z domova, ktorým často robieval sprievodcu po Ríme. Každý z jeho priateľov spomína na jeho humor, úsmev a veľké srdce. To však z prílišnej námahy ochorelo a Lackov život vyhasol priamo na operačnom stole pri jeho záchrane. Zomrel 21. marca 1982. Pochovaný bol v Ríme, no v roku 2002 boli jeho pozostatky prevezené do Košíc a uložené vedľa jezuitu Michala Fedora, ktorý sa v 90. rokoch 20. storočia najväčšou mierou zaslúžil o založenie vedeckovýskumného pracoviska, nazvaného podľa svojho rehoľného spolubrata Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka v Košiciach. Centrum sa postupne zásluhou súčasného metropolitu Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku Jána Babjaka stalo súčasťou Trnavskej univerzity a dnes predstavuje jednu z najvýznamnejších inštitúcií svojho druhu minimálne v stredoeurópskom priestore.

PRAMENE

Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka v Košiciach, osobný fond Michal Lacko.

BABJAK, Ján. *P. Michal Lacko, SJ, informátor a formátor gréckokatolíkov*. Trnava: Dobrá kniha, 1997.

BABJAK, Ján (ed.). *J. J. Bazilovič OSBM a M. Lacko SJ. Zborník z medzinárodných konferencií*. Trnava: Dobrá kniha, 2002.

ČERNÝ, Daniel (ed.). *Prof. Michal Lacko SJ. 100 rokov od narodenia*. Bratislava, Rím: Slovenský historický ústav v Ríme, 2020.

POTEMRA, Michal (ed.). *P. Michal Lacko, S. J. Život a dielo*. Košice: Slovenský katolícky kruh v Košiciach, 1992.

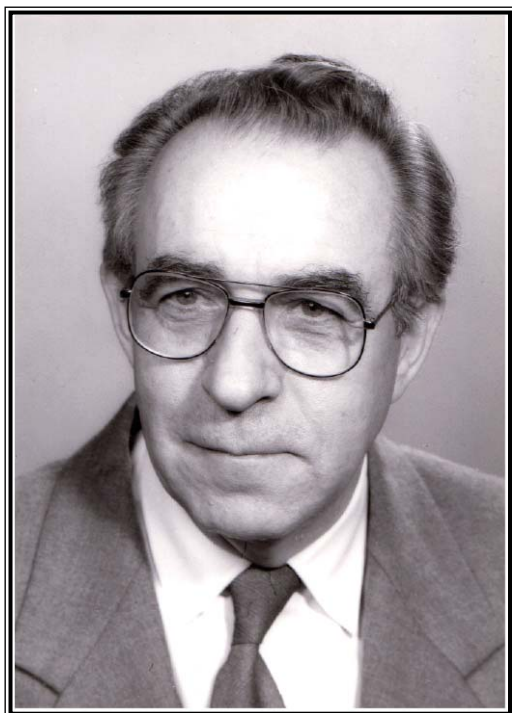
ZA ŠTEFANOM HANAKOVIČOM

MGR. PETER CABADAJ

An obituary for a prominent librarian, bibliographer, writer, publicist, and editor. He worked for the Slovak National Library for many years. He was the custodian of Matica slovenská and the head of the Saint Adalbert Association. He died at the age of 89.

Keywords: Štefan Hanakovič, librarian, bibliographer, Slovak National Library, Matica slovenská, Saint Adalbert Association

Vo štvrtok 18. júna 2020 sa v Kostole sv. Martina a vzápätí na Národnom cintoríne v Martine konala posledná rozlúčka s bibliografom, knihovníkom, historikom, publicistom, editorom, redaktorom, katolíckym aktivistom, bývalým riaditeľom Spolku sv. Vojtecha a správcom Matice slovenskej PhDr. Štefanom Hanakovičom. Medzi množstvom prítomných smútiacich nechýbal ani predseda vlády SR Igor Matovič a ďalšie osobnosti politického, duchovného, kultúrneho a vedeckého života.

Pravdupovediac, vôbec netuším, či smrť môže byť veľká alebo malá, ani to, či sa jej veľkosť dá nejako exaktne zmerať alebo odvážiť. Či sa rozmer smrti posudzuje podľa veku zosnulého alebo na základe fyzickej a duševnej krásy človeka, podľa jeho materiálneho bohatstva, vplyvu na spoločnosť a sociálneho postavenia alebo nebudaj na základe morálky či karmy, akéhosi pomeru dobrých a zlých skutkov, ktoré vykonal v priebehu svojho života. Zrejme sa neposudzuje ani smútkom a objemom citu, ktorý človek vlastným skonom spôsobil pozostalým. Možno však neplatí ani jedna z uvedených alternatív. Alebo platia všetky...

TRVAL NA HODNOTNÝCH RIEŠENIACH

Je mi veľmi ľúto, že o Štefanovi Hanakovičovi píšem už len v minulom čase. Poznal som ho tridsať rokov a na základe autopsie môžem povedať, že to bol nesmierne milý, vľúdny a ústretový človek, muž plný empatie s druhými, resp. s ich dennodennými starosťami. Mal veľkorysé porozumenie aj pri hodnotení ich činov či výčinov, lebo vedel, že každý ľudský skutok sa dá napokon pochopiť, ak má o to človek úprimný záujem. Obdivoval som Štefana Hanakoviča pre jeho láskavosť a trpezlivosť i zmysel pre situačný humor a jemnú iróniu. Závideniahodné bolo jeho ľudské porozumenie, ktorého sa nám

tak často nedostáva, hoci práve porozumenie je to, čo nás môže v aktuálnom zvlčilom svete zachrániť, po čom všetci tak veľmi túžime.

Naoko vyznieval ako skromný až utiahnutý človek, ktorý bol, povedané slovami spolupútника, dlhoročného kolegu a priateľa Miša Kováča Adamova, „paradoxne práve tým v tlakoch totality nepotlačiteľný. V konaní nie tvrdý, ale trvajúci na hodnotných riešeniach.“ Zároveň disponoval vzácnou schopnosťou vyvinúť maximálne nezištné úsilie a energiu na to, aby sa dobrá vec podarila. Neochvejne veril, že nijaká doba nie je taká márna, aby v nej nebolo možné spraviť niečo pre lepšie časy, duchovnú obživu, potešenie a radosť ľudí.

OVPLYVNENÝ SALEZIÁNMI

Biografia Štefana Hanakoviča prezrádza, že svetlo sveta uzrel uprostred celosvetovej hospodárskej krízy 20. augusta 1931 v západoslovenskej obci Košolná (okres Trnava). Pochádzal z chudobnej katolíckej robotnícko-maloroľníckej rodiny Michala Hanakoviča a Rozálie, rod. Izakovičovej, v ktorej chýbajúce materiálne statky nahrádzovala všadeprítomná láska a úprimná viera v Boha. Vyrastal v kruhu piatich súrodencov, odmalička vedených k pracovitosti, skromnosti a zbožnosti. Rodinné milieu a dedinská komunita, stelesnená autoritami rodičov a rímskokatolíckych kňazov z farnosti Povýšenia sv. Kríža v Košolnej, z neho už v detskom veku formovali pokorného, čestného, tichého a silno kresťansky cítiaceho človeka. Ako žiak rímskokatolíckej ľudovej školy v rodnej obci (1937 – 1943) chodil do cirkevného spevokolu, hral na harmonike i klavíri, účinkoval v ochotníckom divadelnom krúžku...

Keďže štúdium na chýrnom trnavskom lýceu bolo nad finančné možnosti sociálnej slabšej rodiny, pomohli saleziáni v Šaštine. Vnímavý mládenec v tomto hlavnom slovenskom pútnickom mieste navštevoval gymnázium (1943 – 1950). Posilňovaný spiritualitou cirkevného prostredia sa tu naučil cudzie reči a získal rozsiahle vedomosti najmä z oblasti umeleckej spisby. Kultivovaná saleziánska komunita a jej detailne prepracovaný vzdelávací systém mladého Hanakoviča oslovili natoľko, že s plnou vážnosťou uvažoval o vstupe do tejto rehole, zasvätenej ideálom jej zakladateľa sv. Jána Bosca. V tejto súvislosti pripomíname, že saleziáni účinkovali na Slovensku od roku 1924

a osobitnú pozornosť venovali výchove chlapčenskej mládeže.

Komunistický prevrat vo februári 1948 so svojimi ďalekosiahlymi konzekvenciami tvrdo postihol katolícku cirkev a jej rehoľné spoločenstvá. Ani nie devätnásťročný Štefan Hanakovič sa stal priamym svedkom i obeťou smutne známej barbarskej noci z 13. na 14. apríla 1950, keď Štátna bezpečnosť brutálne likvidovala kláštory, rehoľné bratstvá a ich vzdelávacie ústavy. Mladého Hanakoviča odvliekli do koncentračného lágra v Podolínci a neskôr bol v prevýchovnom tábore v Kostolnej, odkiaľ ho poslali na nútené práce na stavbu Priehrady mládeže v Nosiciach.

Trpké zážitky a otrasná skúsenosť ešte viac zocelili jeho hlbokú vieru. Hneď po návrate domov začal pracovať ako robotník v trnavskom cukrovare, aby si zarobil peniaze na dokončenie stredoškolského štúdia. Zmaturoval na gymnáziu v Galante (1952), vzápätí začal študovať filológiu, knihovníctvo a pomocné vedy historické na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde už venoval systematickú pozornosť otázkam výskumu dejín knižnej kultúry. Vysokoškolské štúdium zavŕšil ako promovaný filológ (1957), titul PhDr. získal v roku 1969.

UZNÁVANÝ KNIHOVNÍK

Ešte v diplomovom ročníku štúdia sa zamestnal v Matici slovenskej v Martine (1956). Spočiatku pracoval v retrospektívnej bibliografii (1956 – 1959), potom bol vedúcim katalogizačného oddelenia (1959 – 1962), odkiaľ prešiel do výskumno-študijného oddelenia. V rokoch 1962 – 1965 stál na čele knihovníckeho odboru, neskôr viedol oddelenie retrospektívnej bibliografie (1968 – 1971). Ako uvádza literárny a kultúrny historik Pavol Parenička, v tom čase „prispel Štefan Hanakovič k rozvoju bibliografie, knihovedy a informatiky viacerými monografiami: *Slovník pseudonymov slovenských spisovateľov* (1961), *Katalógy a ich budovanie v ľudových knižniciach*, *Slovník knihovníckych skratiek monumentálnej Bibliografie slovenských kníh 1901 – 1918* (1964), ktorá v projekte slovenskej národnej bibliografie kontinuálne nadväzovala na Riznerovu šesťväzkovú *Bibliografiu písomníctva na spôsob slovníka od najstarších čias do konca roku 1900*. Od roku 1959 Š. Hanakovič zostavil viacero ročníkov *Bibliografického zborníka*, podieľal sa aj na tvorbe výklado-

vého slovníka Slovenská knihovnícka terminológia (1965) a riešil viacero ďalších štátnych výskumných úloh v oblasti bibliografie a knihovníctva, pričom sa zameriaval na katalogizáciu, knižné fondy, historické knižnice, dejiny knižnej kultúry, terminologické a metodické otázky.“ Doplníme ešte, že redigoval *Knižničný zborník* (1962 – 1968) a časopis *Knižnice a vedecké informácie* (1969 – 1971).

Knihovníčkou bola aj Hanakovičova manželka Rozália, rod. Izakovičová. Vskutku interesantnou zhodou okolností mala rovnaké meno a dievčenské priezvisko ako jeho matka... Zoznámili sa v Matici slovenskej v Martine a vychovali spolu tri deti – synov Jozefa a Štefana a dcéru Teréziu.

Invázia piatich spojeneckých armád Varšavskej zmluvy do vtedajšieho Československa (21. 8. 1968) tvrdo poznačila nielen Maticu slovenskú, ale zasiahla i do života Štefana Hanakoviča. Normalizačná mašinéria mu na istý čas zakázala publikovať a bol pod drobnohľadom Štátnej bezpečnosti. Napriek zložitým časom sa nevzdal svojho náboženského presvedčenia, spolupracoval s katolíckym disentom, udržiaval kontakty s tajnou cirkvou...

PARTICIPÁCIA NA VŠESTRANNOM ROZVOJI

Zhruba od polovice 70. rokov minulého storočia sa na pôde Slovenskej národnej knižnice v rámci Matice slovenskej rozvinula širokospektrálna vedeckovýskumná a prezentačná činnosť v oblasti knihovedy, bibliografie, dokumentácie, metodiky, informatiky, ochrany kultúrneho dedičstva, biografistiky, literárneho a hudobného archívnicstva, literárneho múzejníctva a literárnej histórie. Rezultátom mnohorakých aktivít bola okrem pravidelného organizovania domácich i medzinárodných konferencií aj bohatá knižná produkcia. Vydavateľský odbor Matice slovenskej vydával v tomto období ročne cca 45 knižných titulov odbornej či vedeckej proveniencie. Systematické vydávanie publikácií sa uskutočňovalo v úzkej kooperácii s najvýznamnejšími domácimi ustanovitzňami, najmä so Slovenskou akadémiou vied. Do širšieho kultúrneho povedomia najvýraznejšie prenikol 6-zväzkový *Slovenský biografický slovník*, ktorý vychádzal v rokoch 1986 – 1994. Okrem knižných diel špecializované pracoviská pripravovali na vydávanie vedecké, resp. odborne profilované tituly zborníkovej proveniencie (*Biblio-*

grafický zborník, Knižničný zborník, Literárny archív, Literárnomúzejný letopis, Biografické štúdie, Kniha, Hudobný archív, Obrazový archív).

Kedže za každým tvorivým úsilím a dôkladne pripravenými projektmi či zámermi stoja vždy konkrétni ľudia, treba oceniť aj vklad výskumného pracovníka Štefana Hanakoviča do uvedenej bilancie. I jeho zásluhou boli zo Slovenskej národnej knižnice vysielané signály, podnety a činy, ktoré výdatne obohacovali a formovali domáci aj medzinárodný kontext v oblasti metodiky bibliografie, retrospektívnej bibliografie, knižničnej a informačnej vedy a dejín knižnej kultúry. Autorsky mu vyšli tlačou nasledujúce teoretické práce: *Odborné bibliografické potreby na Slovensku* (1975), *Model bibliografického systému na Slovensku* (1976), *Bibliografická činnosť knižnice* (1980) a *Bibliografická činnosť okresnej knižnice* (1983). Na vydanie pripravil zborník *Metodika bibliografie* (1985) a titul *Vzťah bibliografického systému SSR k informačným systémom v rámci SSR a k bibliografickým systémom krajín RVHP* (1985).

Okrem toho viedol semináre o slovenskej knihovníckej terminológii, kľúčovo prispel k ustáleniu menného záznamu dokumentu a spracovaniu následných pravidiel v rámci kolektívu zameraného na vydávanie československých noriem pre knižnice a informačné pracoviská. Súčasne riešil viaceré dôležité bibliografické úlohy, v rámci ktorých bol spoluautorom desiatok interných materiálov, štúdií a článkov súvisiacich nielen so zverenými úlohami, ale aj s mnohými osobnosťami. Od roku 1974 bol hlavným riešiteľom plnenia štátnej výskumnej úlohy *Integračný knižnično-informačný systém* (IKIS). Bol zostavovateľom a vedúcim kolektívnych prác *Komunikačný formát IKIS* (1988) a *Výmenný formát pre bibliografický, dokumentačný a katalogizačný záznam* (1989).

Všetky odborné činnosti, ktoré mal Štefan Hanakovič v gescii, si vyžadovali trpezlivosť, sústavnú koncepcnú prácu – s „trvalými dôsledkami na knihovnícku a bibliografickú prax“. Renomovaný bibliograf a jeho dlhoročný kolega Miloš Kovačka v naznačenej súvislosti uviedol, že „práve táto schopnosť vidieť slovenské knihovníctvo ako kontinuálnu vývojovú líniu, determinovanú systematickou starostlivosťou o jeho výstavbu, a to od čias Matice slovenskej, poznamenala na jednej strane Hanakovičove príspevky a na druhej strane už spomínané trvalé dôsledky... Hanakovič sa ako autor i ako redaktor držal zásady: *Knižničný zborník nie je len platformou súčasnosti, knižničného života, ale je a musí byť i platformou kontinuity*

knižničnej práce, platformou, ktorá účinne prepája súčasnosť a minulosť knihy.“

RIADITEĽ SPOLKU SV. VOJTECHA

Nezná revolúcia, ktorú v novembri 1989 vrelo privítala, odštartovala diametrálne odlišnú kapitolu Hanakovičovej profesionálnej kariéry. Stal sa tajomníkom a neskôr správcom Matice slovenskej, do ktorej vnášal ako kresťansky orientovaný demokrat, uznávaný odborník a všeobecne akceptovaný morálne bezúhonný človek tradičného ducha apolitickej kultúrnosti a vysokej erudície. Netrvalo však dlho a dostal sa do ostrej konfrontácie s autoritárskym predsedom Jozefom Markušom a neraz musel čeliť bezohľadným útokom na svoju osobu. Zákonitým dôsledkom bola rezignácia na funkciu správcu Matice slovenskej (1993).

O služby čínorodého muža a katolíckeho intelektuála okamžite prejavil záujem Spolok sv. Vojtecha v Trnave. Ako jeho riaditeľ Štefan Hanakovič plnohodnotne zúročil svoje dlhoročné skúsenosti a fundovanosť. Neúnavná systematická práca priniesla ovocie najmä vo vydavateľskej a v kultúrno-osvetovej sfére. On sám zostavil a pripravil do tlače niekoľko knižných titulov. Spomenieme aspoň pamätnicu *Kristov pútník na Slovensku* (1996), ktorá mapovala druhú pastoračnú cestu pápeža Jána Pavla II. v našej krajine.

Špeciálnu pozornosť venoval Štefan Hanakovič biografiami reprezentantov katolíckeho tábora slovenského národného hnutia a kultúry (A. Rudnay, Š. Moyzes, F. V. Sasinek, M. Fedor, P. Liba...), osobitne tých, ktorí kardinálne prispeli k vzniku a rozvoju Spolku sv. Vojtecha (A. L. Radlinský, J. Palárik, M. Kollár, F. R. Osvald, A. A. Baník).

Aktívnej odbornej, publikačnej a organizačnej činnosti sa neúnavný Štefan Hanakovič venoval aj po odchode na zaslúžený odpočinok (1999). Bol riaditeľom Historickej diecéznej knižnice Dr. Štefana Moysesu v Kláštore pod Znievom, spolupracoval so Slovenskou národnou knižnicou, s časopisom *Knižnica* aj s obecnými samosprávami... Ako zostavovateľ pripravil na vydanie zborník *130 rokov Spolku sv. Vojtecha a 150 rokov Katolíckych novín* (2001), bol autorom vedeckej syntézy *Dejiny Spolku svätého Vojtecha* (2005), biografickej publikácie *Dr. Andrej Radlinský – kútsky farár* (2006), monografie *Senohrad 1135 – 2010* (2010)...

Samostatnú zmienku – najmä z pohľadu Slovenskej národnej knižnice – si zasluhuje publikácia

Dejiny Slovenskej národnej knižnice (2013), v ktorej zasvätené ozrejmil historický vývoj, súvislosti, predpoklady a podmienky jej konštituovania a fungovania do roku 1960.

Pokiaľ ide o kooperáciu s knižníckou revue *Knižnica*, na jej stránkach publikoval v rokoch 2003 – 2013 dvadsať šesť textov, reflektujúcich viaceré oblasti dejín knižnej kultúry a nechýbali ani biografické články, úvahy, zamyslenia... Posledným uverejneným príspevkom bola rozsiahlejšia stať s názvom *Teoreticko-odborné a organizačné aktivity Borisa Bálena s vyústením do zostavovania terminologického slovníka knihovedy* (*Knižnica*, roč. 14, 2013, č. 5, s. 22 – 27).

Životná púť Štefana Hanakoviča sa s definitívnou platnosťou uzavrela 10. júna 2020 v Martine. Zomrel vo veku osemdesiatdeväť rokov. Rekapitulujúc možno konštatovať, že ako teoretický vedec podnetne zasiahol do oblasti bibliografie, knihovníctva, informatiky, knižnej kultúry a kultúrnej histórie. Zanechal po sebe – ako autor či spoluautor – vyše štyridsať samostatných knižných titulov, desiatky vedeckých štúdií, stovky odborných článkov a prejavov, nehovoriac už o bohatej dlhoročnej editorskej, redaktorskej a organizačnej činnosti.

ODIŠIEL ŠĽACHETNÝ ČLOVEK

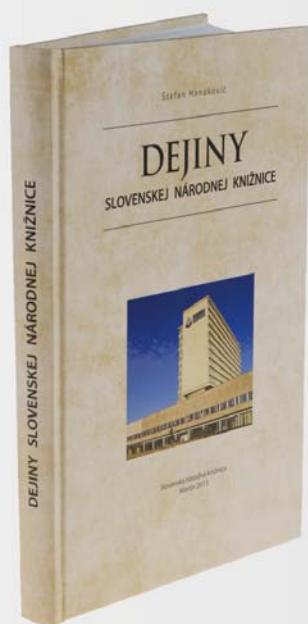
Nemilosrdný čas zaveje všetko pieskom zabudnutia, ale pokiaľ bude existovať slovo, príbehy zostanú ďalej s nami. Aj príbeh Štefana Hanakoviča zostáva s nami, lebo je hlboko v nás. Či už sa tomu človek niekedy bráni, alebo nie, vstupujú mu do spomienok blízki ľudia. Akoby boli naozaj prítomní, veď ak by sa niekedy priveľmi snažili, azda by sa ani nebránili dotyku. Niekedy je to sen, inokedy len záblesk, no všetky tie bytosti sa správajú v našom srdci tak bezprostredne, akoby naň mali vyhradené právo a akoby nás v skutočnosti ani nikdy neopustili.

Niečo také cítim v súvislosti so Štefanom Hanakovičom. Ako zvykne vravieť známy turčiansky básnik, zapadne sláva a mená budú zaviate. Nastane čas, keď ostane len dielo a jeho tvorca už nebude dôležitý. Zatiaľ však takýto čas nenastal. Aj preto dnes vieme, že autor je rovnako dôležitý ako ním vykonané dielo. Veď dielo je príslušnou osobnosťou determinované! Práve z tohto dôvodu si pripomíname odchod vzácneho a šľachetného človeka, ktorý inšpiratívne zasiahol do životných príbehov a osudov mnohých kolegov, priateľov a známych.

Čeť pamiatke PhDr. Štefana Hanakoviča!

TIP REDAKCIE:

Publikácia Štefana Hanakoviča *Dejiny Slovenskej národnej knižnice* (2013) objasňuje historický vývoj, súvislosti, predpoklady a podmienky konštituovania a fungovania SNK do roku 1960.

Foto Dana Vojtková

MÁLOKTO V DETSTVE
SA VYHOL JEJ OBRÁZKOM
ZOMRELA
BOŽENA
PLOCHÁŇOVÁ

MGR. PETER CABADAJ

An obituary for a well-known illustrator of popular children's books. She participated in making dozens of books, and collaborated with the most prominent Slovak writers of books for children and youth. She received several prestigious awards for her work.

Keywords: Božena Plocháčňová, literature for children and youth, illustrator, humorist, cartoonist

 petercabadaj5@gmail.com

Vo veku 91 rokov zomrela 11. augusta 2020 v Bratislave známa ilustrátorka obľúbených detských knižiek a karikaturistka Božena Plochánová (narodená 2. 1. 1929 v Prahe).

Kreslenie ju bavilo od útleho detstva. Základy kumštu získala na Štátnej grafickej škole v Prahe, kde vyrastala v mestskej štvrti Vinohrady. Po presťahovaní do Bratislavy, keďže sa popri výtvarnom umení venovala aj tancu, účinkovala rok ako baletka – elévka v Slovenskom národnom divadle.

REDAKTORKA ROHÁČA

Kľúčovým dátumom v kariére Boženy Plochánovej bol rok 1952, keď nastúpila do redakcie populárneho humoristicko-satirického týždenníka *Roháč*. Pôsobila v ňom úctyhodných 40 rokov, no okrem tohto periodika uverejňovala svoje kresby aj v iných domácich časopisoch.

Patrila k prvým ženám, ktoré sa profesionálne venovali kreslenému humoru. Medzi jej najznámejšie diela možno zaradiť komiks *Bill a Mary*, ktorý pôvodne tvorili „westernovo“ ladené príbehy manželského páru, až neskôr boli prenesené do súčasných realií. Išlo vskutku o nekonečný seriál – na stránkach *Roháča* sa objavoval týždeň čo týždeň dvadsať rokov! Totalitná „verchuška“ zrejme od neho čakala lacné ironické zosmiešňovanie divokého západu, ale komiks vycibrene pranieroval hlavne našské prehrešky voči bontónu, negatívne ľudské vlastnosti či rôzne iné dobové anomálie.

Ako na margo zosnulej ilustrátorky trefne uviedol Daniel Hevier, „málokto v detstve sa vyhol jej obrázkom. A prečo by sme sa im vyhýbali. Radi sme im prichádzali v ústrety. Spievali nám z obálok a ilustrácií prevažne detských kníh...“ Nemožno však obísť ani Plochánovej bohaté humoristické dielo vytvorené pre časopis *Roháč*, kde vyrástlo niekoľko generácií karikaturistov. Novinárom zvykla vravievať, že jej nápady vznikali v priebehu redakčných porád a diskusií, že námety vymýšľali často všetci spolu. Pripomeňme v tejto súvislosti, že v *Roháči* aj napriek sústavnému ideologickému tlaku prevažoval naozaj ľudský a múdry humor. Kultivovali ho silné autorské

značky – Viktor Kubal, Tomáš Janovic, Klára Jarunková, Mikuláš Sliacky, Milan Vavro, Peter Petiška a ďalší. Oprávnené možno konštatovať, že toto humoristické periodikum zohralo pozitívnu rolu a pre čitateľov bolo povzbudením v nie vždy žičlivých časoch. Prejavilo odvahu vystreliť si aj z vecí, ktoré vtedajší komunistický režim považoval za nedotknuteľné. Registrujeme to najmä v spôsobe zobrazenia témy – v kresbách sa dalo čítať akoby medzi riadkami, a to Plochánová zvládala bravúrne.

ZNAMENITÁ ILUSTRÁTORKA

Ťažiskovú líniu tvorby Boženy Plochánovej predstavujú ilustrácie detských titulov a školských učebníc. Jej kresby charakterizovala príznačná veselosť, hravosť a humor, ľahkosť prejavu a súčasne veľká výtvarná profesionalita, jednoduchosť, brilantnosť a precíznosť. Tým dokázala zaujať nielen detského, ale i dospelého čitateľa.

Spolupracovala s viacerými úspešnými literátkami, ktoré písali pre najmladšiu generáciu – s Kristou Bendovou, Elenou Čepčekovou, Máriou Ďuričkovou, Klárou Jarunkovou či Hanou Ponickou. Do pamäti celých generácií vďačných čitateľov prenikla ako ilustrátorka takých nezabudnuteľných ikonických knižiek, ako boli *Danka a Janka*, *Opi-ce z našej police*, *Bola raz jedna trieda*, *Cibulkove dobrodružstvá*, *Hrdinský zápisník*, *O Štoplíkovi, kým do školy nechodil*, *Osmijanko rozpráva*, *Osmijanko sa vracia*, *Meduška*, *Slávnosť u Pipy Dlhej Pančuchy*... Kreslila tiež populárne seriály pre deti v časopisoch *Včielka*, *Zornička* či *Fifík*. „Najlepšie sa mi robili *Opi-ce z našej police*,“ uviedla v jednom rozhovore. „*To ma fantasticky bavilo. Bol to skvelý text Kristy Bendovej, ktorej moje kresby vyhovovali. Bývala neďaleko na Mýtne a často sme sa navštevovali.*“

Božene Plochánovej bolo za jej dielo udelených niekoľko prestížnych ocenení. Napríklad v roku 1968 získala Cenu vydavateľstva Mladé letá za knihu *Cibulkove dobrodružstvá*, v roku 2009 ocenenie Zlatá rybka 2008 za knihu *Danka a Janka*, o rok neskôr titul Najkrajšia detská kniha leta za rozprávkový opus *Osmijanko sa vracia* (2010)...

Čeť pamiatke Boženy Plochánovej!

ZA IVANOM CHALUPECKÝM (1932 – 2020)

PHDR. MAREK RÍMSKY

In the summer of 2020, a renowned personality active in the archival profession at the national level, Ivan Chalupecký, died. In his youth he was persecuted by the communist totality. He studied archiving externally at the university in Bratislava. He was one of the most important figures in this field. He was a long-term editor of the collection *Z minulosti Spiša* (The History of the Spiš region) and the author of many monographs and professional studies.

Keywords: Ivan Chalupecký, obituary, archiving

Mimoriadna erudovanosť, ale napriek tomu mimoriadna skromnosť. To sú vlastnosti, ktoré sa človeku ako prvé mohli vybaviť, keď o ňom počul alebo ho mal možnosť osobne stretnúť či s ním pracovať. A tento pocit pretrvával dlhé roky a ostáva aj po jeho odchode. Veľká osobnosť slovenského archívnictva, pre mnohých ťažko prekonateľný vzor, Dr. h. c. doc. PhDr. Ivan Chalupecký zomrel 12. júna 2020 v Levoči.

 marek.rimsky@gmail.com

Narodil sa 16. marca 1932 v Spišskej Novej Vsi v rodine lesného inžiniera. Gymnaziálne štúdiá absolvoval až na troch miestach, v troch historicky významných mestách. Štúdium začal ešte pred vojnou na nemeckom gymnáziu v Kežmarku, po jej skončení pokračoval v štúdiu na gymnáziu v Levoči a Tisovci, odkiaľ ho v ôsmom ročníku (1951) vylúčili, pretože vyjadril nesúhlas s prenasledovaním troch slovenských biskupov Jána Vojtaššáka, Pavla Petra Gojdiča a Michala Buzalku totalitnou mašinériou. Sám sa stal nielen prenasledovaným, ale na šesť týždňov aj väzneným. Nasledovala úmorná práca v kameňolome v Tisovci, tri roky v spišskonovoveskej tehelni a napokon v bani v Spišskej Hute. Ak jeho nehnaná a charakteristická skromnosť nebola vrodená, potom možno hľadať jej zrod práve v tomto období. Ako príslušníkovi robotníckej triedy mu štátna moc povolila diaľkovo dokončiť štúdium a v roku 1955 zmaturovať vo svojom rodisku. Už v nasledujúcom roku ho komunistickí „kádrovčíci“, mysliac si, že ho takto dostatočne potrestajú a ponížia, pracovne zaradili do archívu v Levoči, ktorý bol vtedy po reorganizácii štátnej správy a v začiatkoch slovenského organizovaného archívnictva oddelením košického štátneho archívu. Hoci v mladosti údajne inklinoval skôr k chémii, naše archívnictvo sa vďaka tomu obohatilo o skutočne talentovaného človeka. Výborne jazykovo disponovaný a pripravený (maďarčina, nemčina, francúzština, latinčina) získaval pri spracovaní fondov prax, nevyhnutnú paleografickú zručnosť i znalosti z iných pomocných historických vied, ktoré potom zúročil pri externom štúdiu archívnictva na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (1957 – 1960). V roku 1968 získal titul doktor filozofie.

V roku 1965 bol spoluzakladateľom a tajomníkom Krúžku historikov Spiša, ktorý bol súčasťou Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied a ktorý bol v roku 1992 základom pre jeho zásluhou obnovený Spišský dejepisný spolok, pripomínajúci si vtedy 110. výročie svojho založenia. Spolok doteraz vydáva ročenku *Z minulosti Spiša*, ktorú doteraz redigoval doc. Chalupecký. Na čele levočského archívu, ktorý medzičasom získal samostatnosť, stál v rokoch 1969 – 1978 a 1990 – 1992 a celkovo v ňom odpracoval vyše 40 rokov. Za ten čas spracoval dve desiatky archívnych fondov a vypracoval k nim kvalitné archívne pomôcky. Venoval sa archívnym dokumentom Spišskej župy, Provincie 16 spišských miest, Verejnoprávneho výboru Spišskej stolice, Spišského prepoštvá, Štátneho zastupiteľstva, Krajského súdu, okresných súdov či osobným fondom (napr.

priekopníka röntgenológie Dr. Vojtecha Alexandra). Bol spoluautorom dvoch sprievodcov po archívnych fondoch uložených v štátnych archívoch v Košiciach a Levoči. Na konci 70. rokov dokonca absolvoval stáž vo Francúzskom národnom archíve v Paríži.

Početná je zbierka jeho publikácií. Venoval sa regionálnym dejinám Spiša, jeho osobnostiam i pamiatkam a cirkevným dejinám. Bol autorom a spoluautorom monografií o mestách Kežmarok, Poprad, Spišská Nová Ves, Levoča, Stará Ľubovňa, Trebišov, Rožňava, Krompachy, ale i o menších obciach, zaoberal sa dejinami Ľubovnianskeho a Spišského hradu i hradu v Podolínci. Esezisticky spracoval texty k obrazovým publikáciami Karola Plicku o Levoči, Spiši a okresoch Spišská Nová Ves a Stará Ľubovňa.

Samostatnou kapitolou jeho výskumov bola osobnosť a dielo Majstra Pavla z Levoče, ale i Chrám sv. Jakuba či Mariánska hora v Levoči. Bol spoluautorom podrobne spracovaných *Dejín Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*, ktoré vyšli v Kanade tesne po Nežnej revolúcii. Okrem toho spracoval množstvo hesiel tematicky viazaných na Spiš, a to pre *Vlastivedný slovník obcí*, *Encyklopédiu Slovenska*, *Slovenský biografický slovník*, *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska* i pre zahraničný *Österreichisches biographisches Lexikon*.

Jeho tvorivá práca sa nerealizovala iba v tlačenej podobe kníh, štúdií a článkov, ale aj vo forme výstav a scenárov. Bol účastníkom mnohých domácich i zahraničných konferencií, na ktorých aktívne vystupoval a jeho príspevky vždy získali zaslúžený ohlas.

Nemožno zabudnúť na jeho pedagogické pôsobenie ako habilitovaného docenta, ktorý prednášal cirkevné dejiny, slovenské dejiny a pomocné vedy historické na Bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského – Teologickom inštitúte v Spišskej Kapitule, na Katolíckej univerzite v Ružomberku a Teologickej fakulte v Košiciach.

V roku 1994 patril medzi členov zboru špecialistov spolupracujúcich s Pápežskou komisiou pre kultúrne imanie cirkvi. V Ríme pomáhal pri sprístupňovaní Vatikánskeho tajného archívu pre súpis archívnych dokumentov, týkajúcich sa dejín Slovenska. Bol členom redakčnej rady časopisu *Slovenská archivistika*, členom Vedeckej archívnej rady aj vedeckej rady Historického ústavu Slovenskej akadémie vied.

Nie je možné na tomto mieste vymenovať to obrovské kvantum práce, ktoré po sebe zanechal. Vychoval aj zanechal po sebe dostatok nasledovníkov, ktorí môžu v jeho práci pokračovať. Za všetko ďakujeme! Bude nám veľmi chýbať!

Češť jeho pamiatke!

Nám. J. Cígera Hronského 1, Martin*
www.snk.sk

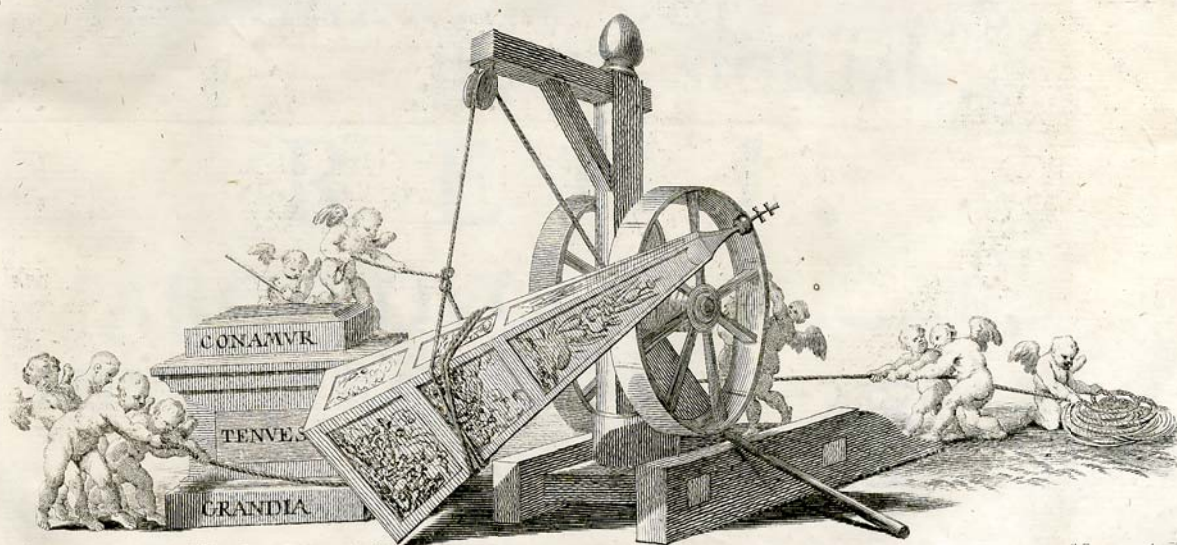

VEDA A JEJ ROZVOJ V ZRKADLE PAMIATOK KNIŽNEJ KULTÚRY

Quo Vadis dejiny knižnej kultúry? Nové prístupy vo výskume dejín tlačenej knihy

8. – 10. jún 2021

Slovenská národná knižnica, Odbor správy a spracovania historických knižničných fondov a historických knižničných dokumentov si Vás dovoľuje pozvať na medzinárodnú konferenciu zameranú na dejiny knižnej kultúry, ktorá sa uskutoční v priestoroch sídelnej budovy SNK. Nastávajúci ročník sa bude venovať téme vedy a jej rozvoju vnímanej cez prizmu kultúrnych a knižných dejín. Radi by sme však zamerali pozornosť aj na súčasné problémy výskumu dejín knižnej kultúry a jeho postavenie v rámci historických vied.

* Slovenská národná knižnica

